

РІДНИЙ
ГОМІН

Безрукі Олорія К. II.

Пон то соболя

РІДНИЙ ГОМІН

ОПОВІДАННЯ Й ВІРШІ

Зібрав

Є. Ю. ПЕЛЕНСЬКИЙ

У К Р А І Н С Ь К Е В И Д А В Н И Ц Т В О

К Р А К І В

1 9 4 4

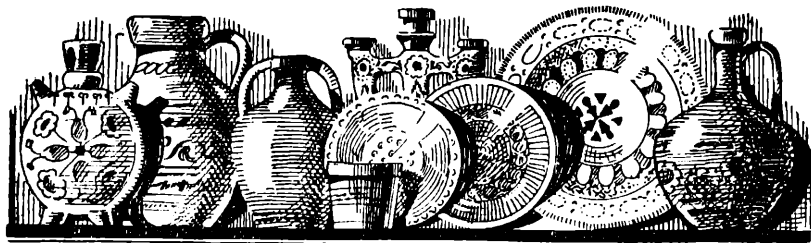
В І Д Е Н Ь

Рисунки Володимира і Софії Матвієвих

Накл. »Українського Видавництва«, Краків, Райхсштр. 34.
40043. — Друкарня Поспішна, Краків, Райхсштр. 34.

У РЕМІСНИКА – ЗОЛОТА РУКА

У РЕМІСНИКА – ЗОЛОТА РУКА

1. Не зітхай.

Говорять люди: „Не зітхай,
коли нема, то й так нехай”.

А я говорю: „Не зітхай,
коли нема — борись, придбай”,

Борис Грінченко

2. Вугляр і пан.

Безперечно добрий хлопець не сказав би ніколи того, що вчора рано сказав Карло товаришеві Бетті. Карло пишається тим, що його батько великий пан. Це той високий добродій з довгою чорною бородою, дуже поважний, той, що майже щодня відводить свого сина до школи. Карло посварився вчора з Бетті, одним з найменших у класі, з сином вугляра, а коли вже не знав, що сказати, бо не його, а Беттова була правда, крикнув наголос:

— Твій батько ганчірник¹!

Бетті почервонів по самі вуха і не сказав ні словечка. Лиш сльози стали йому в очах, а коли вернувся додому, розказав усе батькові.

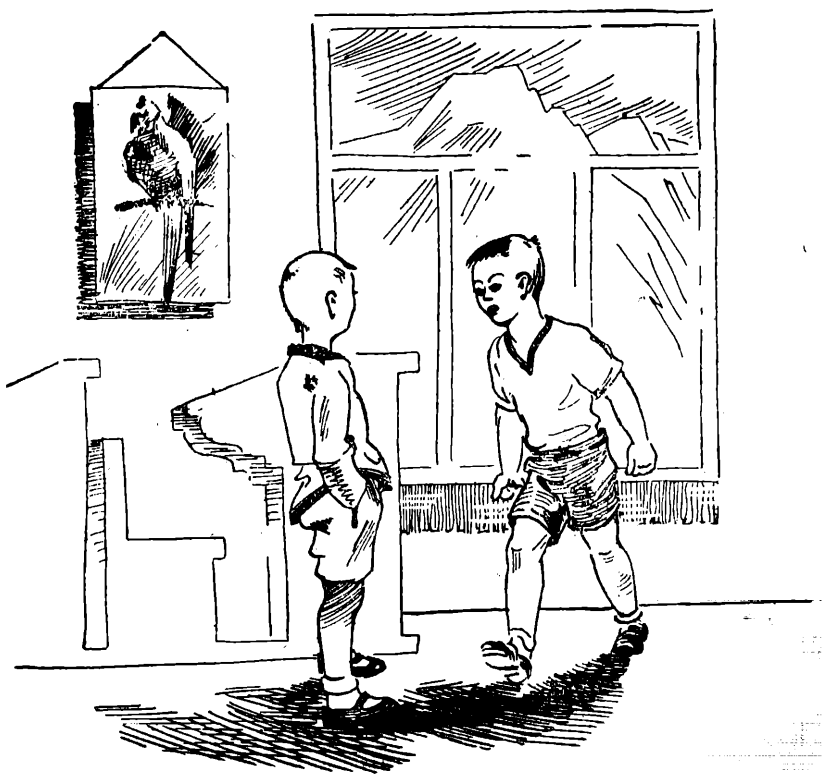
І вугляр, такий маленький чоловічок, цілий чорний, прийшов сьогодні з хлопцем на пополудневу науку, на скаргу до вчителя. І саме тоді, як розказував учителеві цілу пригоду, а ми усі слухали мовчки, прийшов Карлів батько. Здіймаючи,

як звичайно, плащ зі сина на порозі кляси, зачув він своє прізвище, підійшов ближче і просив вияснення.

— Цей робітник, — каже учитель, — прийшов пожалуватися на вашого сина, що сказав його хлопцеві: „Твій батько ганчірник”.

Пан Нобіс зморщив чоло, почервонів, обернувся до сина і спитав:

— Ти сказав ці слова?

Син, що, похнюпивши голову, стояв по середині кляси проти малого Бетті, не відповів нічого.

Тоді батько взяв його за руку, штовхнув його до малого Бетті так, що обидва майже зіткнулися, і сказав:

— Перепроси його як стій!

Вугляр хотів тому перешкодити і сказав:

— Не треба, ні!...

Але пан Нобіс не звернув на це уваги і ще раз крикнув:

— Зараз його перепроси! Розумієш? Говори за мною! Далі!... „Вибач мені, що я сказав такі погані, образливі, дурні слова на твого батька, якому стиснути руку має собі за честь мій батько!”

Бідний вугляр ще раз хотів перешкодити, але пан Нобіс доти не відставав, доки син його тонким голосом, поволі, не повторив усього що-до-слова. Тоді пан подав руку вугляреві, який її сильно стиснув, а відтак зараз піпхнув свого хлопця в рамена Карла.

— Зробіть мені, пане, цю ласку, — казав пан Нобіс до вчителя, — і посадить їх обох в одній лавці.

Учитель посадив Бетті коло Карла Нобіса, а коли вже всі були на своїх місцях, батько панича поклонився і вийшов.

Вугляр стояв хвилину, як приголомшений і лиш дивився на обох хлопців. Відтак підійшов до лавки і став глядіти на Нобіса жалісно і приязно так, якби хотів йому щось сказати. Але не сказав нічого, лише витягнув руку, щоби його погладити. І того таки не посмів; лише діткнувся чола хлопця своїми грубими пальцями, завернув до дверей, оглянувся ще раз і тихо вийшов.

— Затямте собі, хлопці, те, що ви тут бачили, — сказав учитель, — бо то найкраща сьогоднішня наука.

Едмондо де-Амічіс

Пояснення: ¹ ганчірник — той, що збирає ганчірки, старі шматки.

Запитання: Чому треба шанувати ремісників?

3. Метелик.

Із гусениці раз метелик став
хороший, золотий, аж сяяв, аж блищав;
на інших гусениць він не дивився...
А ти б метелику, не дуже б то гордився,
бо ти недавно з гусениці сам вродився.

Лев Боровиковський

Запитання: Чого вчить віршик про метелика?

4. Хлоп'ячі змагання.

У саду Леськових батьків відбулася велика нарада. Посходилися діти чи не з усього села рішати спільну справу: перевести в селі збірку всяких зайвих, старих річей. Не говорили довго: поділилися на два гуртки, один гурток мав пройти половину села, що від церкви аж по ліс, а другий від школи поза битий шлях.

Леськів батько обіцяв хлопцям у всьому допомагати, якщо буде потреба.

— Коли б деякі господарі, — говорив він, — були проти цієї збірки, тоді треба їм розказати, що в усьому світі проводять щороку збірку старого зайвого заліза, потовченого скла, різного лахміття, кісток тощо. Адже ніякої користи нема, як старі горшки, обручі, різні металеві відпадки засмічують сади, городи, калічать ноги школярам на дорозі, а кусники старого дроту дістаються часто із пасшею до шлунка тварини і через те худоба гине. До того ж в смітниках виводяться мухи, що розносять різні пошесні недуги. А коли позбирати всі ці речі, як слід усе розділити та запакувати, то вони будуть мати чималу вартість.

Діти порозбігалися, як мурашки, поміж хатами. Одні голіруч, інші з мішками.

Від ранку ганяли хлопці по селу, веселилися

працею. Це ж дійсно не бувало ще такого в селі, щоб за одну днину стільки різного добра нагромадити. Павло знайшов за муром біля кооперативи мосяжну бляху; Юрко приволік десь із куців на

роздоріжжі звиток онуч і дуже тішився, що він теж, хоч маленький, але може працювати зі старшими хлопцями.

— Юрку, розгорни міх; дивіться, скільки костей нажбурляв Панько в кропиву. Буде повний мішок.

— Гей, хлопці! А тут ціле залізне колесо з січкарні. Котрий з вас його рушить? Пробуємо.

Діти не думали про якусь нагороду чи заплату.

Вони, один і другий гурток, хотіли себе взаємно перемогти.

— Тату, а як ми бігли поза городами, то знайшли за горбом якусь таку, як коновка, довгу залізну кулю. Вона лежить у траві. Ми боялися це залізо рухати з місця, бо ще вибухне, — оповідав батькові Лесько.

— Добре діти, що ви не доторкалися чогось, що не знаєте, я піду сам глянути та скажу поліції, щоб забрала.

Сполудня старші люди в селі приєдналися до праці дітей. Пильної роботи в полі вже не було, а сидіти без діла не годиться.

— Діти, ходіть і в мене заберіть онучі та побиті залізяки, — говорив один з господарів.

Як мурашки бігали хлопці від хати до хати, самі газди й газдині вказували їм, де лежать непотрібні вже в господарстві речі.

Правда, поторощене залізне колесо з січкарні не надається вже до праці, але коли його перетоплять у заводі¹, то знову його використають для інших цілей. А всяке шмаття, старі подрані міхи, верети та інше конопляне і льняне лахміття лише нечистоту спричиняє біля хати. Коли це все піде до фабрики паперу, там ці шмати переварять у великих кітлах. Робиться з них густа маса, яку перероблюють на найкращий папір і дорогі паперові вироби.

Діти в селі не тратили марно часу на пусту біганину. Обидва гуртки збирачів єднала завзята праця.

Змагання тривало два тижні, бо село велике, розлоге, та найважливіше, ніколи ще ніхто в селі не брався до такої корисної праці. *Юліян Тарнович*

Пояснення: ¹ завод — фабрика.

Запитання: Чому треба збирати всякі відпадки?
На що переробляють у фабриках старі шмати?

5. Стіл.

Довго ріс у лісі дуб,
Аж з'явився дроворуб.

Заки дуба він звалив,
то сокиру затупив.

Як везли конята дуба,
то порвалась шляга груба.

В трачці знов залізні пили
тяли дуба, аж ступились.

З трачки дошку столяр взяв,
зараз майструвати став.

Міряв, тям, ліпив, збивав
поки стіл ізмайстрував.

Вся ця праця немала
для одніського стола.

Остап Далекий

6. Майстер.

Часом майстер розказував одну подію зі свого життя. Всі слухали його з увагою.

— Та я вам, мой-ня¹, не буду ні цеї, ні тої гордити. Був-ем майстер, був-ем газда — ціле село прикаже².

— Прийду до йкогог³ газди, обдивлюси по матріяні⁴, по пляцові⁵, приб'ю торг, могорич' віп'ємо та й до роботи! Плону у жмені, сокиру в руки та й дивиси, а будинок, як дзигарок, віріс на подвірю. З котрого хочь боку заходи — дзигарок.

— Віду в неділю з церкви, йду додому та й нютую⁶ собі в голові, що най лиш поживу з десять років, та й село гет перебудую. Так перебудую, що не жель буде у него зайти...

— Дома пообідаю та й йду в поле на жито подивитися. На горі обернуси, глипну на село, а мої, моспане⁷, будинки, як та птаха легка, що ледви землі доторкаєси. Як стану, як глипну, то так мині весело, як мамі, що дивитися на свої діти. А так мині легко, що сто миль перелетів би-х...

— А так мині Бог годив, шо шо загадаю, та й маю. Я собі нивку купив одну, ба й другу, я собі коровку, овечки. Годило, у руки йшло, як з води йшло.

— А мама, бувало, припадають коло мене та приповідаять: „Ой, синку, то-то ти Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і години, аби-м Богови светому не декувала за тебе”. Кажут: „Старий, старий, а встань-ко та подивиси на нашого Івана, який він газда”? А жінка слухає того та, як скрипочка, увихаєси по хаті...

На цім місці Іван випростовувався, лице його пашіло великою радістю. Ті, що його слухали, дивилися на нього, мовчали. Іван їх завойовував своєю бесідою.

Василь Стефаник

Пояснення: Розмова написана покутським говором.

¹ мой-ня — люди добрі. ² приказати — притакнути.
³ й когос — якогось. ⁴ матріян — матеріал. ⁵ пляц (з німецького) — площа. ⁶ нютувати — збивати до купи (тут: міркувати).
⁷ моспане — ласкавий пане.

7. Дві бочки.

Дві бочки їхало колись селом:
одна із медом вверх повненька,
друга — порожня, теж слідком.

Та, що із медом — потихенько,
повагом йде собі та йде;
порожня ж так собі пустує
та так брикає, так басує¹,
що аж на все село гуде.

Хто йде, із ляку швидш звертає²
та ще й налає:

— „Який це враг³ її приніс?
Нехай їй біс!”

Хто про свої діла стрекоче⁴,
кому й не слід, коли захоче,
тому усяк мерщій⁵ зверта,
бо він такий, як бочка та:
усіх від себе проганяє.
Зате розумний чоловік
живе тихесенько весь вік,
не торохтить і не гукає —
та й місце має.

Леонід Глібів

Пояснення: ¹ басувати — скоро їхати верхи; тут: підскакувати. ² звертати — вступатися з дороги. ³ враг — ворог, тут: чорт. ⁴ стрекотіти — базікати. ⁵ мерщій — чим скоріше.

Запитання: Чого вчить нас байка про дві бочки?

8. Швець працює.

Швець працює:
Цок-цок по цвяшках.
На підошві стежки дві.
Це я вам — чобітки.

Не дивіться, що я плюну —
розітру — як скло блищить.
Ах, який, який я юний
в цю веселу мить.

Аж по лікоть голі руки:
праця в хаті, а важка...
Цитьте, йдуть до мене з бруку...
Цок-цок по цвяшкáх.

Шило в шкіру зашилив я,
дратва шиє, шаркотить;
шив я, шив я,
швидко в шевні¹ все біжить.

Раз-два! Раз-два!
Пара буде ще нова!

На колодці² маю чобіт, —
беру знову дратву в руки,
потім цвях, а далі... стуки...

Цок-цок по цвяшкáх,
на підошві стежки дві —
це я вам —
чобітки...

Микола Хвильовий

Пояснення: ¹ шевня — шевська робітня.. ² колодка — шевське копито.

Запитання: Як працює швець?

9. Син коваля.

Дероссі я подивляю, але шаную також і Прекоссі, того ковалевого сина, що такий миршавенький, що має такі милі, сумні очі та залякане обличчя, що такий боязкий, що до всіх каже: „Вибач мені”, що хоч який слабенький, а дуже добре вчиться. Його батько приходиться дуже часто додому просто із шинку, побиває хлопчину не знати за що, а його зшитками та книжками кидає об землю. Бідний хлопчина приходиться до школи із синяками на лицях, часом запухлий, з червоними від плачу очима, але ніколи не признається, що батько його побиває.

— Знову бив тебе батько! — кажуть йому товариші.

А він зараз кричить:

— Ні, ні! Неправда! Неправда!

Не хоче, щоб хто важився підірвати честь його батька.

— Адже того аркуша ти сам не надпалив? — питає учитель і показує надпалений аркуш.

— Ні, таки я! — каже тремтячи. — Він упав мені в огонь і...

Але всі знають, що це його батько по п'яному копнув стіл, при якому хлопець писав, і перевернув все разом із засвіченою лямпою. Коваль сидить на піддашші в нашому домі, у другій брамі, а сторожика все розказує моїй мамі. Моя сестра, Сільвія, чула раз, як хлопець кричав, бо батько скинув його зі сходів за те, що просив грошей на граматику. Батько його п'є горілку, не хоче нічого робити, а рідня голодує. Скільки то разів Прекоссі приходиться без сніданку і тайком з'їсть булку, що йому підсуне Гарроне, або яблуко, що принесе вчителька, яка його учила в підготовній класі. Але ще не траплялося, щоб він коли сказав: „Я голодний, мій батько не дає мені їсти”. Ніколи!

Коваль поступає часом до нього, коли випадково проходить попри школу, блідий, хитається на ногах, з насупленим обличчям, з розкуйовдженим волоссям, із шапкою набакир. Бідний хлопчина цілий труситься, коли його такого побачить на вулиці, але біжить йому назустріч із усміхом, хоч батько не бачить його навіть і думає про що інше.

Бідний Прекоссі! Зшиває, як може, розтрясений зшитки, книжок до науки позичає, порозривану сорочину спинає шпильками. Жаль бере дивитися на нього на руханці, як він вправляє у викривлених чоботях, в штанцях, що спадають з нього, і в довжезній куртці з засуканими аж по лікті рукавами. Такий пильний, так учиться, що певно був би перший у класі, якби лише міг спокійно працювати дома.

Сьогодні вранці прийшов до школи з подряпаним обличчям і зі синяком на чолі, а товариші зараз його вчепилися:

— Ну, гарно тебе почастував батько! Признавайся, що таки він!...

Хлопчина почервонів, скочив із лавки обурений і крикнув, тремтячим голосом:

— Ні, ні! Неправда! Мій батько не б'є мене ніколи!

Потім підчас науки сльози капали йому раз-по-раз на лавку, а як хто було поглянув на нього, то він усміхався, щоб нічого не показати по собі. Бідний Прекоссі! Завтра мають прийти до мене Дероссі, Коретті і Неллі, скажу йому, щоб і він прийшов. Задержу його на підвечірок, подарую йому кілька книжок, накладу йому в кишені яблук і ще, може, залізничку йому дам, щоб хоч раз, бідний, мав яку втіху, коли він такий добрий і сміливий.

Едмондо де-Амічіс

Запитання: Чому пити горілку шкідливо?

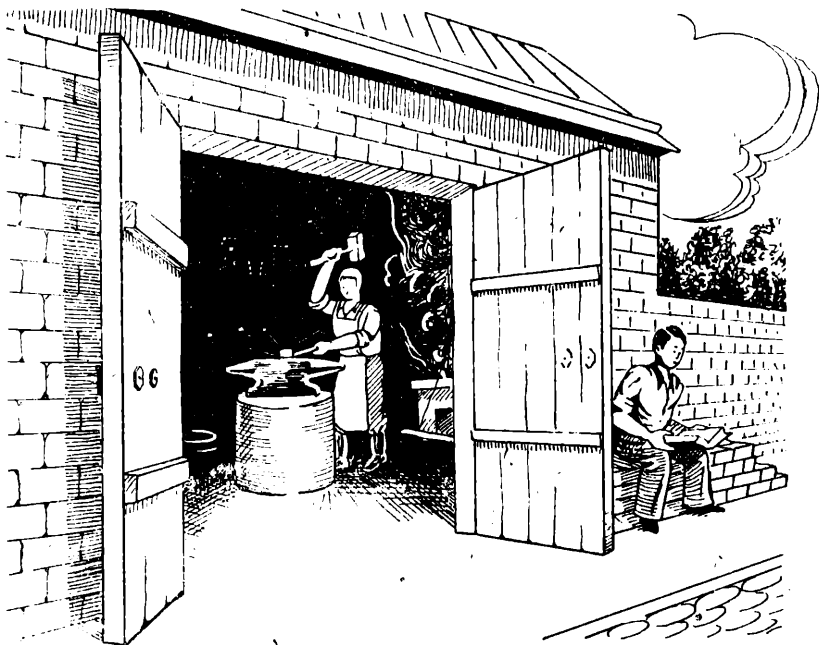
Чому пияки є тягаром для інших?

10. У кузні.

Вчора приходив Прекоссі пригадати мені, що я обіцяв оглянути їх кузню, на тій самій вулиці, де ми живемо. Отже сьогодні вранці, вертаючися зі школи, поступив я туди з батьком на хвилину.

По дорозі побачив я, як із кузні вибіг швиденько Гароффі з пачкою в руках і як придержував поли свого великого плаща, під яким все криє свій крам.

А, тепер я же знаю, звідки він, той крамар Гароффі, бере ті залізні обрізки, що їх опісля міняє на старі часописи. Ото раз!...

Зараз коло дверей кузні побачили ми Прекоссі. Він сидів на купі цегли і вчився з книжки, яку держав на колінах. Як нас побачив, зірвався та став просити нас до середини.

Була це велика хата, повна куряви з вугілля. На стінах висіли молотки, кліщі, залізні дрючки, завіси і інше знаряддя, а в куті горів сильний огонь, що його челядник розжарював міхом.

Батько Прекоссі стояв при ковалі, а другий помічник держав кліщами залізний дрюк у вогні.

— Ах, — кликнув коваль, коли побачив нас, і зняв шапку з голови. — Це добрий панич, що подарував моєму синові залізничку, прийшов подивитися, як то в кузні йде робота, правда? Зараз, зараз, я покажу!

Він усміхався, а я зараз помітив, що в нього нема вже такого понурого вигляду, і що він не дивиться вже вовком так, як перше. Враз челядник виймив із огню розпалену на одному кінці штабу, а коваль опер її на ковалі. З цієї штаби мали робити такий лук, що його вживають до альтан¹. Коваль підніс страшенно великий молот і почав бити ним в розпалений кінець штаби, а потім обертати нею на ковалі то в один, то в другий бік, надаючи штабі що раз іншої форми. Любо було дивитися, як під скорими, певними ударами молота залізо гнулося, заокруглювалося, і поволі набирало форми то стріпатої листка, то квіту, зовсім так, якби це була не тверда штаба, а м'яке тісто, з якого можна виробити, що хто хоче.

А ковалів син дивився тимчасом на нас з якоюсь гордістю, неначе хотів сказати:

— Дивіться лиш, чого то мій батько не вмів!

— Ну і що ж? — сказав вкінці коваль. — Бачили, паничу, як кують залізо?

І показав мені штабу, що виглядала тепер, як жезл² єпископа. І зараз таки відклав його набік, а всадив до вогню другий!

— Гарна робота! Здорова! — сказав на це мій батько і додав: — Отже ви вернулися до праці? Набрали знову до неї охоти?

— А, набрав! — відказав коваль, відкладаючи на хвилину роботу і обтираючи піт із чола. — А знаєте, пане, хто мені її повернув?

Мій батько вдав, що про ніщо не знає.

— Цей добрий хлопчина! — сказав коваль і показав на сінка. — Ця добра дитина, що рвалася до науки і рятувала честь батька в той самий час, коли батько... ну, що там довго балакати... запивався по шинках, а зі сином поводився, як із собакою. Коли я ту медалю³ побачив...

Тут увірвав і проковтнув слину. Його великі вуса стали рухатися, неначе би він силою хотів здержати в собі плач. Але зараз звернувся до хлопця, і сказав весело:

— А ходи сюди, малий! Ходи сюди мій великий чоловіче, не більший від горобця на даху! Нехай лиш я подивлюся на той твій дзьобочок!

Хлопчина підбіг, коваль вхопив його в поясі і поставив просто перед собою на ковалі.

— Ну, — сказав, — вишуруй лиш трохи пику твому недоброму батькові, коли так!

А Прекоссі зачав обціловувати батькове чорне обличчя і за хвилину був сам зовсім замурзаний.

— Добре, добре! — сказав тоді коваль і зсадив хлопця на землю.

— Добре! Правду кажете, Прекоссі! — сказав з радістю мій батько.

Ми попрощалися з ковалем та його сином і вийшли із кузні. Але на порозі дігнав нас малий Прекоссі, шепнув „Вибач мені”, і всунув мені в кишеню пачку цвяхів. Я подякував йому сердечно і запросив його, щоб прийшов подивитися з нашого вікна, як буде виглядати карнаваловий⁴ похід.

Коли ми вже були на вулиці, мій батько сказав:

— Ти подарував йому залізничку, мій хлопче!

І якби вона була не з заліза, а з самоцвітів⁵ і золота, то ще була б замалим дарунком для цієї чудової дитини, що своїм терпінням і любов'ю так відмінила серце свого батька!

Едмондо де-Амічіс

Пояснення: ¹ альта — будиночок у городі, провіяний і затінений. ² жезл — довга, прикрашена палиця. ³ медаля — в деяких країнах дають найкращим учням у класі відзнаку — медалю. ⁴ у деяких країнах, головню по містах, кінець м'ясиць (карнавал) святкують дуже величаво: ходять по вулицях, співають танцюють, веселяться. ⁵ самоцвіт — дорогий камінь.

Запитання: Як працює коваль?

11. Артем іде працювати.

1.

З усіх дітей Артем найтяжче, найболючіше переживав утрату батька. Старший Остап журився й плакав, але не так, бо був дорослий, та й батько не був йому рідний. Оріся — дуже: батько рідний, а до того ж і вона дівчина. Але може якраз через оце, що дівчина, і їй було теж не так, як Артемові. Спершу, геть-то¹ побивалася, тужбу² зняла на всю хату. Але вже під вечір затихла, а тільки від матері не відходила й на крок.

Не так було Артемові. І він спершу отоді вранці не втримався був — заплакав, але швидко й замовк потім. Не тому, що наче б то переболіло, і не з покірливості долі своїй. Ні. З іншого. Батько виступив у його пам'яті дужий і мужній, який був усе життя, і чомусь зараз таки Артемові подумалось крізь плач: „А батько, як їм і не бувало тяжко в житті, чи вони хоч раз колись отак плакали?“ Аж притих хлопець. Став згадувати батька, відколи пам'ятає — не бачив ніколи, щоб він плакав, щоб навіть у журбі коли та голову похнюпив дуже. Щоб журився — бачив, але бувало й у журбі

таке ж спокійне його мужнє обличчя, тільки виразніш виступлять щелепи та глибші стануть, зморшки межи бровами. Та це аж тоді, коли батько був уже чоловіком. А змалку? І знову пригадує Артем, що тільки не розповідав йому батько про своє дитинство:

На третьому році лишився круглим сиротою. Жив у тітки — не любила. Своїх дітей багато, а тут ще один зайвий рот. Била часто, ну тоді й плакав мабуть, що ж — дитина. На шостому році тітка

вже й здихалась³ небожа⁴: свині пасти на хуторі⁵ віддала. Жилося трудно і свинопасом і чабаном потім, і в кузні по десятому році, сказано: круглий сирота. Кому там яке діло — чи він наївся, чи він не голодний, чи може щось болить. Але робив свою роботу. Не обходилося і без бійки. Але щоб плакав — не з тих хлопець був.

Оце Артем так виразно уявив батька свого хлопцем — кремезненький собі, широколиций, з буйними рисами, з трохи суворими бровами і виразним підборіддям. Як живий стоїть в очах — в далекому дитинстві сиротою-підпаском⁶, сиротою-ковальчуком. Стоїть настовбурчений, насу-

пивши брови і міцно зіціпивши зуби. І не плаче. Ніяк не може уявити собі його Артем в плачу. І буйна любов та гордощі за батька сповнюють синове серце.

Думав і про себе і про матір і про брата та Орису, але завжди і ці думи перепліталися з думою про батька: як би це жили з ним, та як це житимуть самі без нього.

2.

І навіть коли потім удень заснув з утоми, то й у сні бачив батька. Ще й приснився так яскраво, що, прокинувшись, хлопець не зразу зрозумів — чи то снилося, чи оце тепер він спить, а йому такий страшний сон: тужба в хаті, чужі жінки, як ворони, батько лежить на лаві, свічка горить перед образами. Потім очумався, — знов підступило до горла, і такий жаль у серці, що аж заплющив очі: може ще засне та й іще у сні побачить. А як не міг заснути, то хоч думав й передумував отой сон:

Ніби це в кузні. Входить він, а біля ковала батько кує — аж іскри бризкають у всі боки. Такий, як і завжди батько — бадьорий⁷, шапка на потилицю збита, у ремінному нагруднику. Артемко аж зупинився на порозі і радісними очима прикипів до нього. А в голові думка перша — про матір: „Ще ж то вони наказали? Ну й мати ж — отак піддурили. Он воно що — батько кують, а не вмерли”. Серце дуже б’ється в хлопця. Ступив через поріг. А батько саме відвихнувся від ковала до горна⁸ і поклав шмат заліза в жар. Дядько Лаврін біля тисків⁹ саме. То Артем кинувся до міха і став дути. Батько підкинув вугілля в горно. Потім узяв віхтик, покропив жар водою і до Артема: „Ану, сину, дужче трохи. Покажи себе — молодця!” Артем змінив руку і став дужче дути, дбай-

ливо й поволі. І так вже йому в серці радісно, так хочеться догодити батькові, щоб похвалив, щоб і сам батько зрадів за нього. Та й на часинку забувся отак у роботі. А кинувся від голосу від горна, тільки не батькового голосу:

— Молодець, Артем! Та ти вже й справжній коваль. У батька вдався.

Хлопець рвучко з тривогою повернув голову: так і є — не батько це, а дядько Лаврін біля горна. І ніде в кузні немає батька, тільки їх двоє. На Лаврінові уже й нагрудник ремінний батьків. „Умерли таки батько!” — з жахом згадав хлопець і скривився з болю та й, може, заплакав би, але дядько Лаврін заговорив розважно:

— Не плач, хлопче, плачем батька з могили не підведеш. Та й нащо кістки тривожити. Натрудився, намучився на своєму віку, нехай хоч у могилі вже спокій має. А тобі, хлопче, про живе думати: як у світі жити.

Дядько Лаврін якийсь час дивився мовчки на хлопця і знову похвалив його роботу. А далі додав, що від сьогодні буде Артем за ковальчука в нього.

— Отак і на ноги зіпнешся, хлопче. А там — шануватися будеш, вчитимешся — ковалем станеш. От і будеш, як і твій батько.

Артем думав про останні дядькові слова. А щό, як це трудно та довго, поки виросте та стане як батько? Здумав про батьківське поневіряння в кузні замолоду, про його блукання світами, про заробітки по шахтах¹⁰, по економіях¹¹. І так довго думав Артем, ввесь час дуючи міхом, що й заморивсь уже дуже — і рук не чує, задихався. А знаку подати не хоче ковалеві: ще подумає, що малий, не візьме на роботу. З останніх сил натужиться хлопець, уже пальці аж розмикаються. Але саме з-за спини підійшов мовчки, руку поклав на його малу руку. Артем здригнувся, бо й по руці пізнав, тільки не вірив. Але в цю мить над головою голос батьків: „Ну, досить сину. Нехай ще я трохи. Рости ще та сили набирайся. А наробитися ще встигнеш на своїм віку”. Артем пустився рукою і глянув на батька. І тільки встиг охопити очима його усмінене й любе лице.

3.

Цілий день потім Артемові батько не сходив з думки і все уявлявся йому найяскравіше саме отаким, як оце в сні бачив — у кузні. Ще раз і ще передумував хлопець свій сон і все в ньому видавалось незвичайним і значним.

Потім і ввечері, тільки постелила мати на полу¹² дітям, Артем зразу ж ліг, обернувся від світла обличчям до стіни, укритися з головою рядниною¹³ і принишк¹⁴ отак. І знову думав, думав.

Про батька таки. Думав так: „Умер, так умер”.

Уже нічим з могили не підведеш батька, нема що й кісток його та свого серця тривожити. А треба тепер про живе думати — як його в світі жити далі самому". При батькові й затишно було і видно, а тепер як не буде, що не станеться, — не підійде до батька та й не питається, не пожалується, а він не розважить, ні поради не дасть, не навчить.

Уже ото й перші півні проспівали були, а він усе не спав, скорчений під рядниною в думках, у спогадах. Потім нарешті почув, що стомився дуже.

А тепер спати треба, бо завтра рано вставати. Проте заснути зараз не міг. Оце згадав про завтра і зразу ж знову відчув, — то було, трохи забулося, — що він малий іще дуже. Трудно буде в кузні день-у-день зранку довечора. Це не те, що при батькові — заохотки¹⁵. А тепер найнявся — продався: роби хоч-не-хоч! Ну, та якось буде.

4.

Артем заснув нарешті, а прокинувся — ще тільки розвиднялося надворі. У хаті вже не було вчорашніх жінок і матері не видно. Остап уже вдягнений збирався кудись, мабуть, до млина. Саме вітер рушився. Холодно надворі, і хату вітер вистудив. Артем аж іздригнувся під рядниною. Хотів знов укритись з головою, та згадав, що треба вставати. А як треба — значить, треба.

Устав Артем. І зразу ж, щоб не так холодно було, вмився холодною водою, потім став одягатися. Саме вже чоботи взував, як до хати ввійшла мати з в'язкою хмизу¹⁶. Побачила Артема і здивувалась.

— Бог з тобою, хлопче, куди ти? Ще, мабуть, і замок висить на дверях у школі.

Артем усміхнувся на материне здивування і сказав з повагою:

— Е, мамо, не до школи я. Скінчилася вже моя школа. Буду тепер в кузні науки набиратися.

Мати по цій синовій мові ще дужче здивувалася, потім занепокоїлась. Але, ховаючи це, запитала ніби байдуже — чого йому треба в ту кузню. Артем тоді й розповів їй, що продумав про це давненько вже, а це вчора ще передумав усе раз, та й нічого кращого не можна видумати. Жити треба якось. Остапові заробити ніде тепер. А йому є де: у батька у кузні навчився дечого.

— Та малий же ти, сину, ще, — похитала мати головою.

— Який є. Виросту, мамо.

Він одяг свиту, підперезався поверх тугенько паском, — так, як і батько, бувало, і за шапку мерщій. Мати розчулена дивилась увесь час на сина і ніби гаразд не тямилася, до чого це. І не перепиняла сина. Уже як рушив до порога, здвинулась тоді і спинилася:

— Хоч би ж із'їв щонебудь. Ось зараз піднялю в печі — кулішу зварю. Як же його таку роботу важку на натщесерце?

Артем згодився з матір'ю: натще справді дуже міх не подмеш. Ну, та кулішу таки ждати ніколи. Так хіба щось на швидкуруч — хліба шматок.

Він скинув шапку і сів кінець стола, як, бувало, батько. Мати дістала з полиці хлібину, поклала перед ним на столі хліб і ніж. Стояла поруч і ввесь час задумана дивилася на сина, як він відрізав скибку, як потрусив її сіллю, ще й пальцем притоптав сіль, щоб не сипалась, і почав їсти. Врешті зітхнула й відійшла до печі — стала підпалювати.

Артем якийсь час їв собі мовчки, не швидко кутуляючи¹⁷ і задумано впершись поглядом у стіл. Ніби очунав із задуми, глянув на матір, що стояла біля припічка зажурена, і вимовив:

— Не журіться, мамо. Якось жити будемо. Так

уже й буде, воно й само на те склалося: Остап на хліборобство піде, я — на ковальство. Не пропадемо. І вам, мамо, спочити дамо хоч підстарість. І Орису гуртом якось та виведемо на дорогу.

— Ой, малі, малі ви, діти!

— Нічого, виростемо!

Сказав і підвівся на ноги. Біля порога ще напився води з кухля та й пішов у кузню.

Г. Андрієнко

Пояснення: ¹ геть-то — дуже, сильно. ² тужба — голосний плач, голосіння. ³ здихатися — тут: позбутися. ⁴ небіж — сестрінець, братанець. ⁵ хутір — господарська оселя, остронь від села. ⁶ підпасок — підпасач. ⁷ бадьорій — охочий, жвавий. ⁸ горно — піч. ⁹ тиски — дрючки від ковальського міха. ¹⁰ шахти — копальні. ¹¹ економія — панський маєток. ¹² піл — місце на долівці для снання. ¹³ ряднина — верета. ¹⁴ принишкнути — притихнути, втишитися. ¹⁵ заохотки — з доброї волі. ¹⁶ хмиз — ріща. ¹⁷ кутуляти — жувати.

Запитання: Чому Артем пішов до кузні працювати? Що можна сказати про вдачу Артема?

12. Ткач.

Бережно зняв я з верстату основу¹,
людям роботу розніс і роздав, —
тож мій спочинок. Тепер же я знову
берда² направив, нитки наснував —
от і роблю я.

Застукала ляда²:
бігає човник відтіль і відсіль...
човник² і ляда — ткачеві порада:
берда і цівки² — ви хліб мій і сіль!

Вчіться ви, дітки, у мене робити;
вивчитесь — будете добрі ткачі;
дасть вам верстат ваш і їсти і пити,
тільки ж робіть ви і вдень і вночі!

От і заснули по лавах хлоп'ята;
крикнув цвіркун, догоря каганець;
трохи притихло; побільшала хата;
швидко вже буде й роботі кінець.
Швидко...

А все ж таки стукає ляда,
бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачеві порада:
берда і цівки — ви хліб його й сіль.

Яків Щоголів

Пояснення: ¹ основа — нитки, що їх напинає ткач на верстат;
тут: уже готове полотно. ² берда, ляда, човник — частини
ткацького верстату.

Запитання: Як працює ткач?

13. Скрипник і вовки.

1.

Був у нас на селі скрипник Охрім. Він таки був просто собі хлібороб та ще змаленьку навчився на скрипку грати та й гарно грав. А людям того треба. Як тільки прийшла осінь, почалися весілля, оце вже й кличуть Охріма то сюди то туди на весілля. І людям веселіше й людині заробіток.

Оце одного разу покликали його на друге село грати. Відомо, весілля — діло некоротеньке. Коли Охрім скінчив своє діло, то вже була ніч. Він і пішов додому, а йти треба було лісом. Серед лісу була добра дорога, але Охрім думав собі: піду стежкою — все ближче.

Та й пішов. А ніч була темна, а в лісі ще темніше. Ішов він, ішов та якось і заблукався. Адже ж у лісі не одна була стежка. Бачить Охрім, що діло погане, спробував шукати дороги, так ні вже! Треба було йти навмання¹.

Ішов, ішов, та відразу як прова́литься кудись під землю! Упав і не так побився, як злякався. Що воно таке? Подумавши трошечки, догадався. В лісі було чимало вовків і шкоди з них було людям чимало. То їх стріляли й ловили. А ловили так:

Викопують яму глибоку саме там, де вовчого сліду більше. Яму накривають гіллям і травою і присиплять, щоб невидно було. За ямою ще часом і принаду яку кинуть. Коли вовк принаду почує, прибіжить. А щоб до принади дібратися, треба через яму перебігти. Вовк не знає, що там яма, а вона накрита так, що вовк зараз прова́литься. Тільки він біжить до неї, так уже й у ямі. С саме в таку яму попав і Охрім.

Як догадався він про це, то трохи не так страшно стало. Коли чує, а в ямі щось як завие! Охрім так і похолов. Глянув, аж проти нього дві свічки горять. Охрім знав, що вовкам уночі очі світяться, то й догадався, що це вовчик-братчик піймався в яму та й сидить.

— Це добрий товариш, — думає собі Охрім, — в мене ж і ціпка нема, — сама скрипка.

Що тут у Божому світі робити? Вилізти з ями потемки не можна, та й завидна не дуже то, бо яма глибока. Та ще почни вилазити, а вовк тебе за ноги. Ні, треба сидіти тихо. Заліз Охрім у куток, а вовк у другий.

2.

І думає Охрім:

— Це він тепер злякався, то й не займає мене. А як осмілиться, то з кісточками пожере.

І справді, трохи згодом вовк уже почав ворухнутися, наче ближче підсунувся.

— Погано, — думає Охрім. — Нічого тут не зробиш. Ану лиш на скрипку заграю. — Взяв, приложив скрипку, та як різне смичком по струнах, а скрипка як заголосить, то вовк аж підскочив!

— О! — думає Охрім. — Це добре.

Та давай грати ще весело, до танців. Вовкові, мабуть, це подобалось, почав до музики вити. Грає скрипка, а вовк вие.

Коли чує Охрім, як у лісі ще вовчі голоси озвалися. „Оце”, — подумав, — „прибігають”. — Та не перестає, все грає. І така в них музика: Охрім грає, вовк вие, а інші вовки з лісу собі голос подають. Таке виття зчинили!

А Охрім усе грає. Ніколи він ще так щиро не грав, як тепер. Бо думка була така, що як перестане грати, то вовк зараз кине́ться на нього та й з'їсть. Коли це одна струна — дзень! — та й пірвалася. Нема що робити, треба на трьох грати. Коли й друга — дзень! — та й пірвалася.

Бачить Охрім, що лихо, почав не так щиро грати. Та як на біду ще з десять разів смичком не протяг, коли й третя струна вірвалася. Тепер залишилася лише одна. Бідолаха Охрім думав:

— Ось-ось зараз і ця урветься, з'їсть мене тоді вовк.

Грає горопаха² на тій одній струні: та так уже береже її. А сам усе на небо поглядає, чи не розвиднюється, — та молиться:

— Господи, пошли швидше світ, може, хто йтиме недалеко та почує!

І вже хто його знає, що воно й було б, та справді почало на світ благословитися. І так склалося, що з нашого ж таки села стрілець засідав у лісі на звіра та близько проходив і почув, що скрипка грає, а вовк виє. Він і пішов подивитися, що воно за диво. Натрапив на те місце, де була яма, підходить, і чує, що наче в землі хтось грає. А Охрім і собі чує, що хтось іде, та думає:

— Оце ще вовки біжать. Це вже мені край.

Коли чує, аж гукає хтось:

— А хто тут грає?

Охрім і грати кинув та як закричить:

— Я, я граю!

— Та хто?

— Охрім, скрипак!

— Та де ж ти граєш?

— У вовчій ямі. Упав!

— Та нащо ж ти граєш?

— Вовка забавляю.

Підійшов стрілець ближче, глянув, справді в одному кутку Охрім, а в другому вовк. Зараз стрілець спустив у яму Охрїмові дрючок і витяг його, а тоді вже вовка вбив.

З того часу вже більше ніколи не ходив Охрім уночі стежками навпростець, бо казав, що не хоче вже більше на вовчому весіллі грати.

З німецького

Пояснення: ¹ навмання — наосліп, без дороги. ² горіпаха — бідолаха, сердега.

Запитання: Чи чував хто з вас про які пригоди з вовками? Опишіть їх!

14. Як вуйко Поджер завішував образ.

Вам не довелося ще ніколи бачити такого безголов'я дома, яке повстало тоді, коли вуйко Поджер взявся за діло. Принесли з крамниці олійний образ у рамах і поклали покищо в їдальні. Вуйко Поджер приходить і питає, що з цим робити. А тітка Поджер каже:

— Лиши-но ти це мені! Нехай вас нікого не болить голова, що з цим робити! Я сама дам собі раду!

Тоді він здимає блюзу і береться до роботи. Дівчину посилає купити цвяхів, а за нею виправляє одного з хлопців, аби сказав, що то мають бути „бретналі”¹. І так, по черзі всім дає якусь роботу.

— Тепер ти, Білю, подай мені молоток! — кричить. — А ти, Томе, лінійку! Мені придалася б драбина і може й крісло з кухні принесе хто! Ага! Джіме, побіжи-но до пана Гогляса, кланяйся йому від мене і спитай, чи вже ліпше йому на ноги, та попроси притім, щоби позичив рівня². А ти, Маріє, не відходи, бо мені треба тут когось, щоб держав

свічку. Як лиш дівчина вернеться, треба, щоб ско-
чила ще по крайку. А ти, Томе! — Де ж той Том?
— Ага, ходи-но сюди! Ти потрібний, будеш пода-
вати образ.

Потім бере в руки образ, пускає, рами розлі-
таються, а він сам хоче вправити скло і протинає
собі палець. Отже починає нишпорити в цілій кім-
наті, шукає рукавички. Рукавичку найти годі, бо
вона була в блюзі, що він її скинув і поклав сам
не знає де, і тепер цілий дім увихається коло того,
щоб найти його блюзу.

— І ніхто в цілім домі не знає, де поділася моя
блюза? Слово чести даю, що таких нездарів, як ви
всі тут разом, то пошукати! Адже ж вас тут шес-
теро: і ви не можете найти блюзи, що я її мав пе-
ред десятьма хвилинами! Га! З того всього...

Потім встає і замітивши, що він цілий час си-
дів на блюзі, кричить:

— Вже, вже обійдеться без вашої помочі! Я
найшов уже сам! Просити вас найти щонебудь, то
так, якби казав що пошукати котові або псові.

І коли зійшло йому з пів години на зав'язу-
ванні пальця, принесли нове скло, драбину, крісло,
приладдя і свічку; він береться до роботи знову,
а ціла родина, з додатком покоївки і послугачки,
стає довкола нас — до помочі. Двом треба дер-
жати крісло, третій має його підсадити, четвертий
подати цвях, п'ятий надставити під руку молоток,
а він бере цвях і випускає його з рук.

— На, маеш! — каже роздратованим голосом.
— Тепер цвях знову падає!

Ми приклякаємо всі і рачки шукаємо цвяха,
а вуйко тимчасом стоїть на кріслі і воркотить, чи
не завзялися ми держати його тут цілий вечір.

Врешті знаходиться цвях, але загірився десь за
той час молоток.

— Де мій молоток? Де я його поклав? Гос-

люди! Семеро вас тут робить і ви не знаєте, де я подів молоток!

Находимо йому молоток, але тепер він не може доглянути зробленого на стіні значка, де мав прийти цвях, і нам усім, по черзі, треба ставати на крісло і дивитися, чи котре з нас не побачить значка. Кожне відкриває його в іншому місці і він одного по другим христить дурнем і каже злазити. Він бере міру, міряє ще раз, вимірковує, що треба взяти тридцять один і три восьмі цалів³ від угла, хоче розрахувати собі це в голові, але помиляється і впадає в крайню лють.

Пробуємо всі розрахувати те саме в пам'яті, і приходимо кожне до іншого вислідку, а тоді висміяємо одне одного. Серед загального безголов'я забувається первісне число і вуйкові Поджерові треба мірити наново.

Цим разом він послуговується кусками шнурка та в цій хвилині, коли старий нудяр надто нахилиється з крісла, щоб досягнути три цілі далі, ніж можна було досягнути, шнурок вимикається йому з рук, а він сам падає на фортеп'яні; в цю мить відзиваються звуки від удару його голови об клявіші.

Врешті знаходить вуйко Поджер значок, прикладає у відповідному місці вістря цвяха лівою рукою, а в праву бере молоток. Але зараз за першим разом вдаряє в палець і з криком випускає з рук молоток комусь на мозіль.

Тітка Марія замічає лагідно, що на другий раз, коли вуйко Поджер буде мати забивати цвях, хай ласкаво повідомить її заздалегідь, щоб вона мала коли зібратися і виїхати на той час до своєї мами.

— Гей, жінки, жінки, ви зі всього любите робити велику справу! — відповідає вуйко Поджер, і усом не моргнувши. — І що ж тут таке? Я люблю зайнятися такими дрібницями!

Потім б'є ще раз і за другим разом цілий цвях

входить у стіну, а за ним і молоток до половини, при чому вуйко Поджер трохи не розбиває собі носа до стіни.

Тепер віднаходимо міру і місце ще раз і робиться нова діра. Аж коло півночі висить образ на

своїм місці, але криво і непевно, притому стіна на кілька ліктів довкола виглядає начеб облупана, а всі, з винятком вуйка Поджера, втомлені і знеохочені до краю.

— А, то ви тут, — каже, зіскакуючи тяжко на мозіль послугачці і поглядаючи з очевидним вдоволенням на твір своїх рук. — Не одна була б щаслива, якби мала кого, щоб їй зробив таку роботу!

Джером К. Джером

Пояснення: ¹бретналь — великий цвях. ²рівень — прилад, що вказує, чи якась річ рівно лежить. ³цаль — міра „на палець”.

15. Молотки.

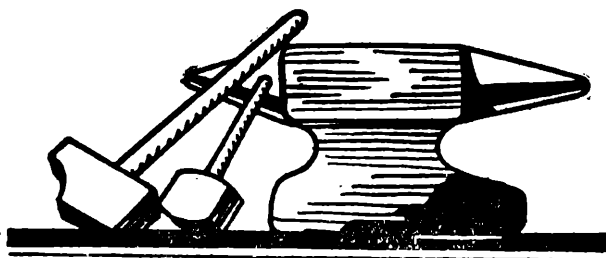
Витанцьовують, сміються
дзвінко, дзвінко молотки.
І виспівують про ранки:
Цоки — цоки — цокотки.

Міх задихався, не встигнє,
важко міх зітхав...
Грюкотіли десь машини,
я з товаришем кував.

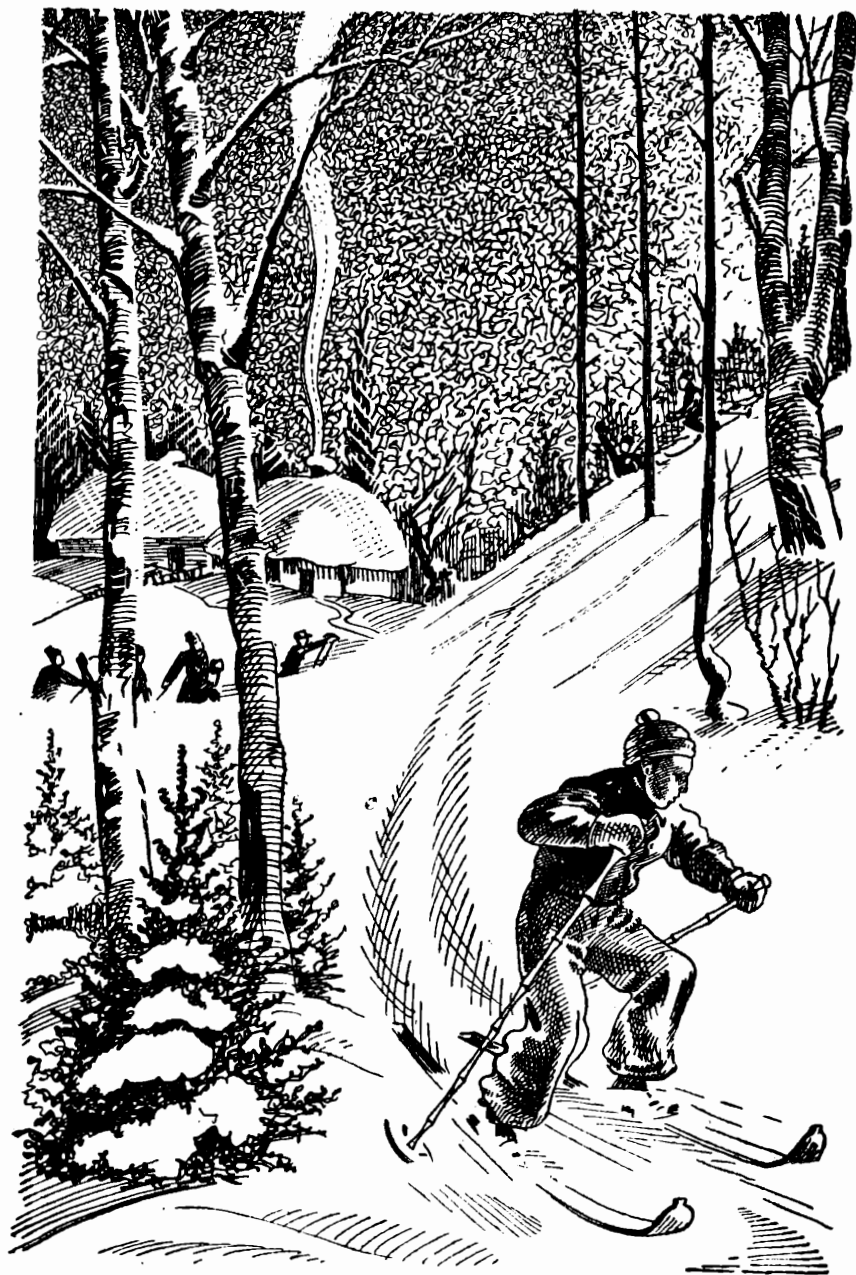
Іскри бризками повсюди,
і нема, нема, нема,
кузня їх вгорі закрутить,
проковтне пільма.

Ну, і день! Сорочка в піні,
знову в танки молотки,
і співають безупину:
Цоки — цоки — цокотки.

Микола Хвильовий

З И М А

НАДХОДЯТЬ С В Я Т А

16. Тихо, легко і спровола...

Тихо, легко і спровола
білий сніг паде як з сита;
вже ціла земля довкола
ним прикрита.

Забіліли вже діброви,
сосни, берести і дуби
вже дістали для обнови
білі чуби.

Порівнялись людські ниви;
кривди в поділі не слідно.
Всюди тихо, мовчаливо,
всюди бідно.

І гроби там під горою,
що їх смерть так пильно рие
вітер білою габою¹
рівно криє.

Богдан Лепкий ¹

Пояснення: ¹ габа — покривало.

17. Ялинка.

1.

Настав Святий Вечір.

У Якимовій хаті кипіла робота. У печі тріщав огонь та сичав борщ. Олена, мати Василькова, крутила голубці на вечерю. Василько сидів долі і тер мак до куті. Василькові було дванадцять літ. Він був найстарший у сім'ї. Василько тер мак і все поглядав то на двох сестричок, що гралися з котом, то на батька, що сидів на полу, схиливши голову.

„Чого батько журиться? — думав він. — Чи того, що нездужає, чи того, що нема грошей викупити від шевця мамині чоботи?”

Рипнули двері. У хату ввійшов якийсь чоловік.

— Добридень вам, — удався він до Якіма. — Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашім садочку? Пани післали мене знайти дітям ялинку на Святий Вечір; я вже дуже довго шукаю і не можу знайти гарної.

Яким мовчав...

— А що ви дали б? — запитав він перегодом.

— Та вже не будемо торгуватись. Кажіть ціну...

— Три карбованці дасте? — запитав Яким.

— Добре, я дам три карбованці, — обізвався чоловік, — але мусите приставити ялинку сьогодні, бо пани ще хотять прибрати її на вечір.

— А як її приставити, коли я слабкий, а хлопець малий ще, — сказав Яким.

Чоловік глянув на Василька.

— Не так то вже й малий ваш хлопець... Та й недалечко їхати — годину... Завидна завезе, завидна й вернеться.

— Я завезу, тату, — сказав Василько рішуче. Яким подумав і махнув рукою.

— Якось воно буде... Містечко не за горами. Чоловік дав завдаток, розказав, куди завезти ялинку, і пішов.

Яким трохи повеселішав; за три карбованці можна було викупити від шевця жінчині чоботи. Хвалити Бога, Олена не ходитиме на свята в підраних чоботях.

Він одягнувся, узяв сокиру й подався в садок. За батьком побіг і Василько.

У садку лежав глибокий сніг. Якимові ноги, узуті в здорові чоботи, глибоко поринали в сніг і лишали за собою цілу низку ямок. Василько то стрибав у ті ямки, то розгортав ногами білий пухкий сніг. Чорні голі дерева стояли в снігу, настовбурчившись замерзлими гілочками, і, наче мертві, не ворухилися від вітру. Під деревами, на білому як цукор снігу, сіткою лягла тінь. Аж ось здалека зеленою глищею¹ замаячила ялинка. Василько з батьком підійшли до ялинки.

Яким підійшов ближче, замахнувся сокирою і вдарив по стовбурі. Ялинка затремтіла від низу до вершечка, наче злякалася несподіваного лиха,

і кілька зелених глиць упало на сніг. Яким рубав, а ялинка тремтіла, як у пропасниці. Аж ось деревце похилилося, хруснуло і, підтяте, впало на сніг... Василько бачив, як батько взяв ялинку за стовбур, закинув на плечі і поніс. Вершечок з ялинки волікся за батьком і лишав по снігу довгу, мов стежечка, смужку.

— Васильку, а йди сюди! — гукнув з подвіря батько.

* Василько побіг до батька.

— Лагодь, сину, сани, відвезеш ялинку. Та хайся, сину, бо вже дуже нерано, а треба ще вернутися завидна. Коли б ще снігу не було, — казав Яким, вдивляючись у край неба, — наче хмара насувається. Не гайся, Васильку, не гайся, бо не рано...

На стареньких саннях лежала вже ялинка. Василько почав лагодитись у дорогу. Він запряг коней, надяг кожушину і виїхав з двору.

2.

Василько відвіз ялинку до міста і вертався під вечір додому, радий що заробив для батьків гроші.

Повівав холодний вітрець. З краю неба насувалися білі, наче молочні, хмари. Різко бігли мишасті коненята. Дорога була слизька, і сани йшли в затоки.

На обидва боки від дороги, скільки скинеш оком, розстелилось поле, вкрите снігом, мов білою скатеркою. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знову здіймалося з місця. Вітер дужчав. Насунули снігові хмари і оповили небо. Сонце зайшло за хмари. Посипав сніжок. Василько вийкнув на коні, і вони побігли підтюпцем, наближаючись до лісу, що чорною стіною стояв перед ними. До лісу якраз половина дороги. Ще півгодини треба

було їхати лісом. Василько в'їхав у ліс. Здорові кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах; їм було байдуже, що бурхав холодний вітер, ішов сніг...

Мокрий сніг бив у лице Василькові, заліплював очі, налазив за комір... Мишасті коні зовсім

побілили, обліплені снігом. Василько загорнув руки в рукави, насунув на очі шапку і схилив голову, щоб хоч трохи захиститись від холодного вітру та снігу. Він і не спостеріг, що коні звернули з дороги і побігли вправоруч. Нараз сани пішли в за-

токи і вдарились у горбок. Трісь! Щось тріснуло в санях і Василько дав сторчка в сніг. Коні стали. Василько підвівся, обтріпуючись із снігу, підбіг до саней. Старі, трухляві копили² зламались, васаг² лежав нарізно від санок. Василько обійшов навкруги саней, оглянув їх і мало не заплакав. Запобігти лихові не можна було. „Підожду, може хто над'їде та дасть мені яку раду“, — подумав він, поглядаючи на дорогу, яку раз-у-раз замітав сніг. Але в лісі було пусто. Тільки вітер гудів межи деревами та сипав сніг, закриваючи білою сіткою далечинь... Василько ступив кілька ступенів наперед і став, широко розкривши очі з переляку та несподіванки. Перед ним з'явився ярк, якого не повинно бути на його дорозі. Що тут робити? Хіба лишити розбиті сани в лісі, а самому вертатись додому? Василько випряг коней, сів верхи і поїхав додому.

У лісі посутеніло. Настав вечір. Василько їхав лісом, коні глибоко поринали в сніг і ледве-ледве переступали з ноги на ногу. Василько незабаром помітив, що він їде не дорогою, а так, лісом, навмання. Він став. „Треба конче знайти дорогу, — подумав Василько. — Вернусь назад до саней і звідти поїду навпростець дорогою“. Він повернув коней і поїхав назад. Довго їхав Василько проти вітру та снігу, а саней не було. „Я десь узяв дуже соб³, а треба трохи цабе⁴“, — подумав він і повернув уліворуч.

У лісі зовсім стемніло. На землі і в повітрі білів сніг та маячили цупкі, замерзлі стовбури дерев, закурених снігом.

Василько їхав, а саней не було. Коні, брѣхачись⁵ по заметах та по кучугурах⁶, потимились і стали. Василько заблудив. Йому було холодно й страшно. Навкруги вила хуртовина, бурхав холодний вітер та крутив снігом, а Василькові зга-

далась тепла, ясна батькова хата. Ох, коли б хоч виїхати з цього мёртвого лісу, побачити дорогую хату... Василько торкнув коней; коні рушили з місця і нещвидко побрели по глибокому снігу. Але що це? Василько виразно побачив свою хату. Йому видалось, що в маленьких вікнах блимнув огонь. Василько зрадів і повернув до хати. То був кущ, обсипаний снігом, і здалека видався хатою. Василько й руки опустил. Що тут чинити? Він глянув навкруги: здорові дуби стояли в лісі мов страховища і звідусюди простягали до нього цупкі чорні гілкі. Василькові здалося, що то мерці, закутані білим покривалом, простягають до нього свої руки. Йому стало страшно. Нараз щось зірвало Василькові шапку з голови, холодний сніг посипався йому на голову... То гіллячка зачепила шапку і збила її в сніг. Тільки Василько наважився злізти з коня по шапку, як десь далеко почулось: а-у-у-у! — і луною покотилося в лісі. А-у-у-у! — відгукнулося з другого боку і довго не вгавало.

Василько похолов з остраху. Волосся полізло догори, серце перестало стукати в грудях. Думка про вовків промайнула в його голові. Він в нестямі затяв коней і зник поміж деревами.

Василько виїхав на узлісся. За лісом було поле. На полі, край лісу, стояв хрест. Василько побачив хрест і зрадів. „Адже я на дорозі... Це дорога до села, де живе мій дядько... Недалеко до села...” Василько виїхав на дорогу. Але що це за вогники блимають під лісом? Що це чорне воруж-

шиться в снігу? Враз коні жажнулись і сіпнули вбік. „Вовки!” — подумав Василько. Він щосили затяв коней і вхопився за гриву. Переляканий, без шапки, запорошений снігом, мчався Василько по дорозі назустріч холодному вітрові. За ним навздогінці бігли два вовки, вигинаючи сірі хребти.

А хуртовина вила, крутила снігом та замітала їх сліди...

3.

Вранці виплило ясне сонечко на погідне небо оглянути, що зробила ніч із землею. Вітер стих і чистий свіжий сніг сріблом саяв під блакитним наметом неба. Земля наче вбралась на Різдво в білу сорочку.

Скоро розвиднілось, Яким пішов до сусіда прохати коней. Він мав їхати шукати Василька. Олена намагалася їхати з ним.

Весело рипіли сани по снігу, весело бігли коні, хоч дорога була трохи забита. Та невесело було на серці в Якіма і в Олені. Вони роздивлялись на всі боки, боячись побачити який слід Василька. Але всюди було рівно, біло; сніг блищав, аж очі боліли глянути на нього. Вони в'їхали в ліс. Олена пильно дивилась межі дерева; їй все здавалося, що вона бачить то сани, то свитку Василькову, то кінські ноги...

— Коли б хоч їхав хто, — обізвався Яким, — розпитали б, чи не бачив чого в лісі.

Зустріли якогось чоловіка однією конячкою. Яким розповів йому своє горе та почав розпитувати.

— Я бачив зломані старі сани, — сказав той. — Подайтесь лісом управоруч.

— Ой, нема вже мого Василька, нема моєї дитини! — заголосила Олена. Той крик серця бо-лісною луною розлігся в Якимовому серці.

Ще здалеку замаячили на дорозі поломані при-
сипані снігом сани. Яким чим скоріше під'їхав до
саней. Олена перша зіскочила й почала припадати
до саней та тужити на весь ліс. Яким стояв, сумно
схиливши голову. „Так, — думав він, — Василька
з'їли вовки...” Нараз щось під'їхало. Яким озир-
нувся і не хотів вірити своїм очам. Перед ним сто-
яли його коні, а на санях сидів Петро, братів
наймит.

— Ти звідки взявся тут? — скрикнув Яким.

— Та хазяїн післав мене по ваші сани. Я мав
їх відвезти вам до двора. Василько обломився
вчора, збився з дороги і ледве добився до нас
уночі.

— То Василько живий?! — скрикнули разом
Яким і Олена.

— Авже ж живий. Оце недавно поїхали вдвох
з нашим Омельком додому.

— Чи ти не брешеш?!

— Хіба ж я пес — брехати! — образився
Петро.

Зраділи бідолашні, що він живий.

Петро взяв на свої сани поломані санки, Олена
промостилася на Якимових. Яким вїюкав на коні,
поспішаючи додому.

Василько вже був дома. Яким та Олена пла-
кали з радощів, обіймаючи Василька.

— Ми вже думали, що не побачимо тебе, —
казали вони.

А Василько весело щебетав, оповідаючи свої
пригоди в лісі.

Михайло Коцюбинський

Пояснення: ¹ глиця — шпилька чатинного дерева. ² копили
і васат — частини саней. ³ соб — вісьта. ⁴ цабё — гатьта.
⁵ брьохатися — брести. ⁶ кучугура — великий сніговий замет.

Запитання: Як Василько помагав своїм батькам?

Яку пригоду мав Василько в лісі?

18. Колядки.

1.

Здибався місяць та з дрібним дощем,
славен еси, наш милий Боже на небеси!

А дощик каже: — „Нема над мене,
як я окроплю жито-пшеницю,
жито-пшеницю, усю ярницю”.

А місяць каже: — „Нема над мене,
як я освічу гори-долини,
гори-долини — святую землю,
святую землю, добрії люди”.

2.

Добрий вечір тобі, пане господарю.

Радуйся,

радуйся, земле, —

Син Божий народився!

Пане-господарю, та застилай столи,

та застилай столи, та клади калачі,

та клади калачі з ярої пшениці:

будуть до тебе із Києва гості,

з Києва гості: сам Ісус Христос,

сам Ісус Христос з усіма святими.

Що перший святитель — Святее Рождество,

а другий святитель — то Діва Марія,

а третій святитель — то Іван Христитель.

Бувай здоров, пане-господарю,

сам із собою, з дітьми і жоною!

19. Дівчинка з сірниками.

1.

Надворі був страшний холод, заверюха снігом
крутила й ніч насувалася, остання ніч старого ро-
ку, саме на Маланки.

Такої темної та холодної ночі, що добрий газда й собаки не вигнав би з хати, вбога дівчинка, боса, блукала вулицею. На ній, правда, були черевики, як вона з хати виходила, але ненадовго; вона взула була материні старі та великі, так що їх у першій купі снігу загубила, перебігаючи через вулицю, бо саме тоді перестрілись дві карити¹, що їхали одна назустріч одній і трохи не переїхали дівчини. Тоді, втікаючи від коней, вона загубила один черевик і ніяк не могла його знайти, а другий взяв якийсь пройдисвіт, кажучи, що в тому черевіку він буде колисати своїх дітей, як колись діждеться їх.

І тоді пішла бідна дівчинка по холодному камінні, ступаючи мокрими, босими ноженнями, червоними і аж синіми від холоду. У неї в запасці було чимало коробок сірників, а одну коробку вона держала в руці, сподіваючися, що ось-ось хтось у неї купить. Та на цей раз ніхто не питав сірників, і нічого вона не вторгувала за цілісінький день.

Голодна й перемерзла з холоду, ледве йшла бідна дитина і здавалась така перелякана і заштурхана. Сніг укривав її довге кучеряве волосся, що так гарно огортало шию й плечі. Та вона не думала про свою дівочу красу. З усіх вікон лилося промінясте світло, і по всіх вулицях чувся запах смачної жареної гуски. Сьогодні був святий великий вечір на передодні Нового Року, і ця думка все роїлася в голові дівчини.

У куточку між двома будинками, що з них один виходив на вулицю трохи далі, ніж другий, дівчина сіла трохи спочити.

Вона вся зігнулася, підгорнувши під себе холодні ноження, а холод усе дужчав і дужчав; вона не наважувалась іти додому, бо ні сотика не вторгувала, і їй нічого було нести додому.

Вона знала, що дома вітчим її битиме, і що там однаково холодно, бо через драну стріху вітер студив хату, не зважаючи на те, що більші щілини були позатулювані соломою і ганчірками.

У дівчини рученята зовсім задубіли.

2.

Боже, як гарно було б засвітити хоч один сірничок! Може б він хоч трохи обігрів посинілі пальчики.

Та вона спершу не наважувалась вийняти сірник, засвітити його й погріти задубілі рученята від лютого холоду. Потім бідна дитина таки вийняла один. „Чирк!“ — і засвітила. Вона прикрила сірник долонею. Як сірник спалахнув, як палав! Він світився теплим і ясним полум'ям, мов невеличка свічка, коли її огорнути руками. Це було дивне, чарівне світло: дівчині ввижалося, ніби вона сидить перед великою залізною грубою, гарно окованою й оздобленою міддю, вогонь так любо горів, так приязно грів, що дитині схотілося простягнути ноги й погріти їх — аж сірник погас. Груба десь зникла — і дівчинка сиділа з малесеньким недогарком сірника в руках.

Вона засвітила другий сірник; він горів і яснів, і те місце стіни, куди падало світло, стало прозоре, мов скло. Можна було дивитися просто в середину кімнати, посеред якої, на чисто засланому блискучою білою скатертю столі, рясно стояв гарний посуд і пахла смачним запахом жарена гуска, начиняна яблуками та сливками. І що було найдивніше, так це те, що гуска вистрибнула з полумиска додолу, і, хитаючись, подибала з ножом і виделкою в спині простісінько до бідної дівчини. І саме тоді сірник погас, і перед дівчиною знову стояла товста, холодна, кам'яна стіна.

Вона ще засвітила сірник і їй тепер увижалися

дітки під чудовою святковою ялинкою. Ялинка була далеко більша і багато краще завітчана, ніж та, яку вона колись на Свят-Вечір бачила через скляні двері у якогось то багатиря. Тисячі свічок на зелених вітах, сила малюнків, які вона бачила за вікнами у крамничках, визирали звідусіль, і дитина простягла до них угору свої обидві руки... Тоді погас сірник. Свічки на ялинці стали підійматися все вгору та вгору і вже здавалися ясними зорями на темному небі. Одна з них упала додолу, лишаючи за собою довгу вогнисту смужку через усе небо.

— Хтось умер, — промовила дівчина, бо так вона чула від своєї бабусі; це була єдина приязна до неї людина, яка вже давно була на тому світі.

Бабуся раз-у-раз казала:

— Коли котиться з неба зірочка, тоді чиясь душа йде до Бога.

Ще раз черкнула дівчина сірником, і знов кругом стало світло, і посередині сяйва стояла її стара бабуся — така осяяна та приязна.

— Бабусю, — гукнула дівчинка, — візьми мене до себе. Я знаю, що ти зникнеш, як зникла тепла грубка, смачна гуска і велика чарівна ялинка.

Швидко засвітила вона відразу всю решту сірників, що ще була в коробці, бо їй так хотілося, щоб бабуся лишилася з нею. І сірники так яскраво палали, що було ясніше, як у найясніший день.

Ніколи бабуся не була така гарна, така чудова. Вона взяла на руки малу дівчину і полинула з нею далеко-далеко вгору, у край сяйва і радощів, куди нема стежки для холоду, голоду й переляку; вона понесла бідну дитину у Божий рай.

*

І тільки в куточку коло будинку сиділа ранішньою холодною порою маленька дівчинка з рум'я-

ним обличчям і веселим посміхом на губах. Вона замерзла в останній день старого холодного року. І новорічний ранок показав людям маленький трупик з пачкою сірників і однією спаленою коробочкою.

— Мабуть вона хотіла погрітися, — казали люди.

І нікому не спадало на думку, як багато чарівного бачила ця дитина, у якому сяйві вона із своєю бабусею зустрічає цей новий рік.

Ганс Хрістіан Андерсен

Пояснення: карита — гарний віз із зовсім критим сидінням.

Запитання: Як доводиться дітям бідувати, коли не стане батьків?

Хто з вас знає такий приклад?

20. Морозенко.

1.

— Пилипку, синочку мій! Що ми будемо завтра їсти? — скрикнула мати, і гарячою течією гіркі сльози полилися з очей додолу.

Пилипко підскочив до матері, припав до її обличчя і тихо промовив:

— Цить, мамо, цить! Завтра, мамочко, Новий Рік... Я завтра піду до хрищеного батька посипати... Дасть мені батько сороківку грошей, а дядина велику паляницю, ще й ковбасу на придачу... От і буде нам що їсти! А за гроші палива купимо багато-багато, щоб на всю зиму стало!

Катря втихомирилася. Та як було й не втихомиритися, коли син обіцяв такі багаті приноси?

А Пилипко, як тільки знову заклопоталася мати, вже й з хати махнув.

— Куди ти, розхристаний та неодягнений?

Мороз надворі лютий! — крикнула мати йому на-вздогінці.

— Я на хвилиночку, мамо... Я зараз вернуся.

Справді Пилипко не забарився. Вскочив у хату, аж синій, зубами цокоче.

— А що, не казала я тобі: не йди? І куди ти ходив?

— Я по пашню, мамочко, бігав.

— По що?

— По пашню. Сусідський хлопець обіцявся пашні на посипання дати. Я до нього бігав. Ось вона, так з рукавичкою і дав, — хвалиться син, показуючи матері рукавичку. — Та тут, мамо, не тільки пашня — горох є, і квасоля, всякого насипав Хведір!

— І куди ти, сину, підеш в такий холод?

— Як ~~ж~~уди? Кажу ж, до хрищеного батька.

— Господь з ним, дитино моя! Хіба близький світ до нього тьопатися? Як через ліс, то ближче, а шляхом п'ять верстов¹ буде... Ще замерзнеш удорозі!

— Я замерзну?... Та я літом, було, на одній нозі до нього дострибаю!

— То літом, сину, а це зимою. Шляху немає, сніг глибокий, застрягнеш денéбудь і не вилізеш. Не йди, мій голубе! Хай, як потепліє, тоді підеш.

— А що ж ми завтра будемо їсти? Чим хату напалимо? — спитався син, зазираючи матері в вічі.

Вона аж стрепенулася, мов хто колючу голку встромив їй у серце. — Боже мій, у такі літа та чим свою голівоньку він клопоче?! — подумала вона, ледве здержуючи сльози. І, пригорнувши сина до себе, почала його умовляти:

— Не клопочися, сину, про завтрашнє, Господь милосердний за нас поклопочеться. Ти в мене малий, одна в мене втіха й надія. Не доведи Боже,

трапляється що з тобою недобре, навіщо тоді і мені на білому світі жити? Не йди, синку!... Не йди, моя дитино рідна!

— Я б, мамо, не пішов, та як же Хведорові рукавичку назад віддати? „Ти”, скаже, „не ходив”, — ще й сміятися буде.

— Ми пашню висиплемо, а рукавичку віддамо. Не йди, мій голубчику! Ти ж у мене слухняний, послухай мене, не йди!

І почала голубити Пилипка.

— Ну, добре, не піду вже, тільки не побивайтесь так, мамочко! — упрохував вже Пилипко матір, цілючи її в чоло і в лице.

Катря наче заспокоїлась, а проте неймовірна думка не кидала її голови, клопотала її. Вона знала свого Пилипка, який він уразливий до чужого горя. То ж до чужого, — а до свого? Хіба він не чув, яким вона несамовитим голосом закликала, останні запаси витрушуючи на сьогодні? Хіба він не бачив по її заплаканих очах, яка мука крає її серце? Та він на що хоч піде, щоб його мати не плакала. Він і обдурити обдурить, щоб її заспокоїти.

Вона не помилилася. Пилипко, вмовляючи матір, тільки заспокоював її. З його малої голівки не уступала думка: от хоч би що, а піти посипати! І торік він ходив, ще менший. Хрищений батько дав йому грошей. Шагів з п'ять він випосипав по селу. То ж торік було: тоді він був малий, а тепер!... Тепер він дядині скаже, що в них нічого їсти. Дядина добра людина — надає йому й хліба й ковбас. Ото він звеселить матір, як нанесе додому подарунків!

— Мати страшить, що я замерзну, — думав Пилипко. — І чого б я замерз? Та я як чкурну, аж закурить! Мені б лише з хати вибратись, щоб не запримітила мати, а там...

2.

Бралось далеко за північ. Позасипляли люди по своїх теплих захистах; спить-дрімає земля під глибоким снігом; знемігся вітер, затихло. Не сплять тільки зорі в далекому небі, та не спить той старий дідуган Морозенко, яким не раз Катря лякала свого Пилипка. Білим інеєм чіпляється він за дерево, гладенькою кригою вистеляє собі слід по снігу, дише в повітрі таким холодом, що аж кишить усе кругом нього. Розходився сердитий, немилосердно давить, колеться від його натиску чорна земля, тріскається на ній снігова кора, ділиться на шматки товста крига над водою. Глухий бренькіт від того йде понад землею, поширюється

в холодному та густому повітрі, а дійшовши до лісу, стукається об кожен деревину. Кругом висить морок та мла непроглядна, тільки сніги виблискують трохи та зорі в високому небі...

У той самий час злегенька скрипнули сінешні двері в Катриній хаті і замовкли. Трохи згодом рипнули й надвірні, випускаючи Пилипка надвір. Загорнений у довгу материну свитку, закутаний її чорним платком, у чоботах на босу ногу, з рукавичкою в руках, він, мов заєць, вискочив з сіней та й поплинув просто з села на ліс. Серце його, як у невеличкої пташки, стукало - билося, дух затинався в грудях; малі ноженята, хоч на них були непомірні чоботи, своє робили: він ними швидко дріботів усе вперед та вперед.

І який він радий, що прокинувся зарання, який веселий, що мати не чула, як він устав, взувся, одягнувся і вийшов! От як би йому так і вернутися, щоб мати ще спала! Він би багаті приноси положив на столі, а сам приліг біля неї. Он уже й світ бовваніє на дворі, білуваті смуги пробиваються крізь намерзлі шибки в хату. Він вдає, що спить, і мама вже проснулась. — „Синочку! Пора вставати”, — шепче вона йому тихо. А він, мов не чує, ще дужче зажмурює свої очиці, потягається, наче й геть-то розіспався. „Бач, як міцно заснув”, — дивується мати. — „Поспи, синку, поспи ще трохи, поки я приберусь”, — каже вона, злізаючи з печі. — „А це де взялось?!” — скрикне мати, вгледівши на столі хліб та ковбаси. А він схопиться, визирне з-за комина та давай реготати... „А що мамо, злякався я вашого Морозенка, що?” — І він миттю плигне з печі на піл, з полу додолу. Мати його підхопить, пригорне до себе. — От як би то так сталося! — запобігає вперед думкою Пилипко та знай налягає на ноги, поспішаючи до лісу.

Ось він вибіг уже й за село, на широке роздолля. Перед його очима маячить ліс, притрушений інеем зверху та прикритий снігом, наче страшена біла гора бовваніє здалеку. Подихнуло на

Пилипка вільним холодним повітрям, ущипнуло за ніс, аж покотилися сльози з очей, і невеличкі крижинки² зразу на віях зависли.

— Та ну, не лякай, не боюсь я тебе! — промовив Пилипко, струшуючи рукою крижинки з очей. — То тільки мати лякала.

І він не пішов, а побіг підтюпцем. Ось він добіг уже до лісу. Не сніговою горою тепер він здавався Пилипкові, а темним страшилом: Пилипкові зробилося страшно. Серце б'ється, дух запиняється в грудях.

Він спинився.

— Морозе, Морозеночку! — заголосив він тихо. — Пусти мене до хрищеного батька. Я тільки до нього одного піду посипати і що посипаю, віддам тобі половину.

Недалеко від нього сич³ засичав, сова зарепетувала, а йому здалося, що то Морозенко регоче.

— Хіба тобі мало половину, що ти регочеш? То я все тобі віддам, усе — і гроші й ковбаси. Пусти тільки!

— Пу-гу-гу-гу! — застогнав пугач серед лісу, а Пилипкові здалося, що то загукав Морозенко: „Не пущу”!

— Бач, який ти лихий та недобрий! — почав докоряти Пилипко. — І що б тобі сталося від того? Я ж не твоє братиму, а буду прохати в хрищеного батька. Он бідкається мати, що в нас на сьогодні нічого їсти, нічим пропалити в хаті. Пусти, голубчику!

— Ха-ха-ха-ха-ха-а-а! — знову зарепетувала сова, а гучна луна з того скаженого репету по всьому лісі розляглася.

— То ти тільки вмієш реготати? — скрикнув Пилипко. — Так не боюсь я тебе! І, піднявши кулачата вгору, він подався вперед.

Пилипко зайшов аж у середину лісу, де він збився з шляху і різався трохи не по пояс глибокими кучугурами снігу. Не лічив Пилипко, скільки разів приходилось йому падати й набирати снігу не то що в чоботи, але й за пазуху і за чорний платок на голові. Але нічого! Сніг він витрусив та й знову дере вперед, завзяття його підганяє. Ліс перед ним мов виростає, і він давно вже вскочив у нього і повинен би вже перейти, а от йому кінця-краю немає. Мороз уже не раз, мов опік, боляче вщипнув його за ноги в лихих чоботях, за голі малі кулачата і за личенько біле, рожеве. Не зважає на те Пилипко, пристане перепочити, потре те місце, де холодно, розітре малі рученята та й знову підтюпцем далі.

Ось він вибрався на чисту поляну. Кругом ліс обступив її, а вона, чиста та біла, лежить собі, відпочиває під холодним снігом, і тільки зірочки виблискують по ній своїми синьо-жовтуватими іскорками. Де це він? Куди забрив? Скільки разів доводилось літом бродити йому по лісі, а він не пам'ятає такої поляни.

— Сісти лишень тут собі та й відпочити, — промовив голосно Пилипко. — Втомився так, аж піт проймає. Сяду і відпочину.

Пилипко вибрав найзручніший пеньок і сів на ньому, забуваючи, що в зимі не слід зупинятися в дорозі.

— Ну, та й добре сидіти: є куди простягнути ноги і спиною об віщо опертись, — подумав Пилипко, простягаючи втомлені ноженята і прихилиючись головою до товстої деревини.

Йому було так добре. Холоду він не почував, руки й ноги теплі-німіли, неміч чи сон колисав його стиха...

— Відпочину та й знов піду; хоч світом діб'юсь до хрищеного батька. Докажу таки матері,

що Мороза її не злякавсь. Не страшний він мені хоч спершу було наче страшно. А тепер?... Ні... не боюсь...

3.

Пилипко затих, наче заснув. Що це таке? Він почув, наче що стрельнуло в йому і голова ходором заходила, посипались іскорки з очей, і разом все перед ним освітілось.

Загорілася вся поляна сивим світлом. Серед того сивого саява почали сніжинки ворухнутись, почали підійматися, вставати. То які вони невеличкі, тендітні⁴ та білі! Личко в макове зерно, самі в горошину, а рученята та ноженята, наче волос, тоненькі.

— Годі нам спочивати, — загомоніли. — Швидко світ буде, дідусь наш прийде. Погуляймо та в довгої лози пограймось!

І почали ставати одна до одної спиною.

— Разом! — хтось гукнув.

Руки поспліталися, задні сніжинки посхилялись і передніх підняли вгору; далі передні пригнулись, підіймаючи задніх, і пішло, пішло... Все кругом колесом так і заходило!

— Та й проворні які! — подумав Пилипко.

— Буде, погрілись! — хтось крикнув. — Давай танцювати, нашого гостя дивувати!

— Якого?

— Хлопця малого, що йшов до хрищеного батька посипати, та присів у нас на пеньку відпочивати.

Ха-ха-ха! ха-ха-ха!
Як би то нам жениха...
Невеличкого малого
хлоп'яточка молодого!

— Дивись, ще й глузують! — думає Пилипко.

А вони кругом нього, як той рій заходили. Кру-
тяться, немов завірюха знялася.

— Шкода, що немає музики! — знову чує
Пилипко. — Де ж подівся наш музика? Видко ви-
хилив чимало, стрічаючи Новий Рік, та й заліг
в дуплі відпочивати. Ходімо, його збудимо.

Де кілька пар кинулося ген до дуплиного
дуба. Закрутилися над дуплом та незабаром
в ньому і зникли. А ті,* що лишилися біля Пилипка,
заспівали:

Вставай, вставай, музиченьку!

Годі тобі спати.

Заграй ти нам на скрипоньку,
дай потанцювати.

Незабаром з дупла показався чорний цвіркун,
на весь рот позіхаючи та голову почухуючи.

— Прочумайся! Ач, як розіспався! — кричать
до нього сніжинки.

— Знаємо ми, відкіля той сон! Цілу ніч у попа
гуляв, попову дочку звеселяв. Прочумайся та грай
мерщій!

— У попа і без мене були свої музики. Віддає
дочку після Водохрищів, то там таких гостей зі-
бралося, що й протовпитись ніяк. Цілу ніченьку
гуляли. Музика тне, а всі танцюють!

— От і ти нам заграй, щоб і ми потанцювали.

— А плата буде?

— Буде!

— Яка?

— З інею водиця цупка!

— Подавіться ви нею! — скрикнув цвіркун.

— Ну годі, не комизься⁵ та мерщій прокинься.
Бо як вернеться наш дідусь Морозенко, то буде
тобі лишенько!

— Ви так і звикли про все доводити дідові!...
Цокотухи! Ставайте вже, буду грати.

І, надуваючись, він почав:

Цвірінь! Цвірінь!
Як би теплий черінь⁶
та гаряче просо,
то спав би я досі!
А тут мені холодно,
жити мені голодно.
Бух!
Піду надіти кожух.

І цвіркун мерщій плигнув у дуплю. Всі сніжинки зареготались.

— Дивись, які тут дива! — промовив, чи подумав Пилипко.

— Ще й не такі побачиш, — хтось до нього обізвався.

Це зразу щось як загуде! — Тонко та голосно запищало, наче хто в невеличку дудочку заграє.

— Це наше Віхало йде
та музики за собою веде!

— скрикнули разом сніжинки і закрутилися серед поляни. Захитались гілки на високому дереві і почали струшувати з себе іней. То не іней, то ледве помітні білі голенькі хлоп'ята злітали з гілок, і кожне, вхопивши за руку сніжинку, почало біля сніжинок крутитися та гопака вибивати. Сніжинки собі, зіп'явшись на пальчики, дрібно ногами вибивали, і сухе листя на ліщині надувалося, гуло, деренчало, і ліщина об ліщину терлась, скрипіла, а вітер поміж гілками так завивав, що в Пилипка аж в вухах вищало. Сніжинки з інеєм крутилися, збивалися в купу, і та росла, більшала і, наче стовп, підіймалася вгору.

Віхало, Віхало!
Наше любе втіхало!...
Прийди ти до нас
звеселити нам час!

— все кругом пищало, верещало, гуло...

Аж ось з'явилося і Віхало. Товсте та кругле, наче здоровенна копиця, воно десь з-за дерева взялося і, вхопившись за верхів'я гілок цупкими, лапастими руками, почало спускатися серед поляни. Товсті, як лантухи, його ноги в повітрі гойдалися, снігова одежа на ньому крутилася, лопотіла, а кострубата голова на всі боки гойдалася.

— Помочі дайте! Помочі дайте! Піддержуйте, щоб не впав я та й не забився, — товстим хриплим голосом загуло Віхало.

Сніжинки з інеєм ще більше закрутилися, стовпом здіймаючись угору, і той стовп підвели під Віхало.

— Ху-ху! Заморився?! — сказало Віхало, і по стовпу почало спускатися на поляну.

— Гу-гу-у-у! — загуло Віхало і все кругом нього закрутилося.

У Пилипка потемніло в очах, голова кругом заходила, в вухах дзвонило, мов у дзвони, гадки почали меркнути, зникати. Його щось хитає, колише.

Засни, засни, мій синочку,
малая дитино!

— чує він, наче крізь сон, чийсь любий голос. То мати над ним котика співає, чи хто інший?

Може це Морозенко?

— Це ти, дідугане Морозе? Це твої лихі вчинки?

— На щастя, на здоров'я, на Новий Рік! — загуло в Пилипка в вухах.

Від цих слів він немов прокидається. Привид

відразу зник. Пилипко пригадує собі куди він вибрався. Він затискає кулачки й простує до хрищеного батька. Він знає, що він мусить дійти і дійде, щоб принести своїй любій матінці хліба.

За Панасом Мирним

Пояснення: ¹ верства — давніша міра довжини, трохи більша за кілометр. ² крижинка — кусочок льоду. ³ сич — нічний птах, подібний до сови. ⁴ тендітний — ніжний, делікатний. ⁵ комизитися — вередувати. ⁶ черінь — спід печі. ⁷ заморитися — дуже втомитися.

Запитання: Як Пилипко хотів допомогти своїй матері? Яка була дорога в лісі?

Які привиди бачив Пилипко вночі в лісі?

21. 3 Новим Роком.

З Новим Роком, браття милі,
в новім щастю, в новій силі
радісно вітаю вас
і бажаю, щоб в здоров'ю,
в мирі, з братньою любов'ю,
відтепер ішов вам час.

І бажаю, щоб трудяще
те життя вам якнайкраще
без біди минуло всім,
щоб думками ви міцніли,
багатіли, не бідніли,
щоб веселий був ваш дім.

І бажаю, щоб ми згідно
і свідомо, і свobodно
йшли до спільної мети:
в своїй хаті жить по-своmu,
не коритися нікому,
лад найкращий завести.

Щирій праці Бог допоможе!
Дай вам Боже все, що гоже!

Іван Франко

22. Маленький грішник.

1.

Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної, низенької хати, що по самі вікна влізла в землю. Надворі було краще, ніж у хаті. Сонечко підбилося вже височенько і пригріло. Сніг так блищав, що Дмитрик не міг на нього дивитися і кліпав очима. Була відлига, із стріх капало, з горбка збігали, мов навесну, струмочки талої води¹, горобці весело цвірінькали, кози никали по майдані, чи не лишилося де на торговиці хоч стебла сіна від учорашнього ярмарку. Це тепло, ця немов весняна днина серед зими надили Дмитрика, тягнули його в далечінь, на волю, он у те місце, що здіймається до блакитного неба зеленими та червоними дахами на кам'яницях. Але мати його Ярина виходячи з ведрами на щоденну роботу, звеліла йому сидіти дома. Тим то Дмитрик був сумний. Він стежив очима за матір'ю, що, зігнувшись під важкими ведрами, повними води, переходила вулицю, бачив, як у брудних хатах здовж вулиці відчинялися двері, висовувалися звідти жидівки й гукали на його маму:

— Ярино, а несіть швидше води, бо діжка порожня!

Дмитрикові на хвилинку жаль ставало неньки, що, слаба не слаба, увесь день мусить носити воду, заробляти на хліб. Та не така була погода,

щоб смуток затримався на його серці. Все навкруги було таке радісне, веселе, що з пам'яті Дмитрикові вилетіла десь і мати і наказ її сидіти дома; він не помітив, як самі ноги, взуті в здорові зашкарублі чоботи, винесли його на вулицю. Дмитрик скубнув по дорозі за хвіст козу й весело засміявся, побачивши, як коза смішно закрутила рогатою та бородатою головою. Далі, вчепившись ззаду до якихсь саней, поїхав до мосту, а звід-

ти, пошкарбуючи великими чобітьми та інколи ковзаючись, побіг через лід на місто.

На Дмитрикові була стара материна юпка² з клаптиками вати, що висіли крізь дірки з пошарпаної одежини; довгі рукави теліпалися нижче рук, заваджали йому. Русяву голову прикривав старенький картузик³ з відірваним козирком⁴. Але, не зважаючи на свої непишні шати, Дмитрик весело дивився великими сивими очима, весело підстрибував по людних вулицях.

Нараз він зупинився, скривив жалібно обличчя і простяг руку до якогось чоловіка, що проходив вулицею. •

— Дайте копійку!... Мати слабі... хліба немає...

Чоловік глянув на блідий видочок⁵ хлопчика, на його одержу пошматовану й сягнув у кишеню.

Дмитрик побіг далі, затискаючи в руці мідяну монету. Це Гаврилко так навчив. О, той Гаврилко розумний і сильний, страх який сильний!... Але де ж він, той Гаврилко?

— Дмитрику, а сюди!...

Дмитрик пізнав знайомий голос і став.

— Ну, що? — привітався Гаврилко, підходячи до Дмитрика.

— А диви, що маю! — похвалився той десяткою, що випрохав у чоловіка.

— Мало! — рішив Гаврилко. — Що за неї купиш?! Проси ще та не лінуйся, кривися добре, як середина на п'ятницю, та проказуй жалібно: „Дайте, милостивий пане, дайте... Мати вмирають... я їсти хочу!” — і не відчепись, за поли хапай, аж поки дасть...

Дмитрик усміхнувся.

— Хіба я не знаю, ти ж мене вчив. А ти чому не просиш? — запитав він у товариша.

— Оце вигадав! Сказано: мале — дурне! Мені ніхто не дасть, бо я вже великий, мені вже десять

років та й свита на мені ціла, не така, як твоя юпка. Гав не лови!⁶ — раптом штурхнув Гаврилко вбік Дмитрика.

Дмитрик зрозумів і побіг за якимсь чоловіком, простягаючи руку.

— Дайте, пане мйлостивий... Хоч копійку дайте... Мати вмирають, два дні без хліба сидимо...

— Проси ще! — казав Гаврилко, відбираючи випрохані гроші; біжи он за тією жінкою, що на голові пірячко теліпається.

Дмитрик прибіг і ще щось приніс.

2.

— А де ж Марійка? — запитав Гаврилко.

— А там десь на вулиці з жиденятами бавиться... Марійко! Агов!

За хвилину надбігла Марійка, так замотана хусткою, що лиш гострий червоний носик визирав, мов рознюхуючи, чи нема де чого цікавого.

— Знаєте що? — зібрав раду Гаврилко. — Маємо трохи грошей... А я нині вранці такі бачив медяники в пекарні... ну такі, що ніколи не бачив. Оце тобі коржик, а на коржику наче сметана солодка-солодка... зверху помащено та притрушено червоним маком... — Гаврилко сплюнув, бо йому набігло повен рот слини. — А на самому вершечку, маєте собі — вишня, мов тільки її з дерева зірвав.

— Еге?! — скрикнули враз Марійка з Дмитриком.

— Авже ж, ходім, купимо!

— Ходімо!

— А на шостака візьмемо цигарок, — додав Гаврилко.

— І сірників.

І діти, мов зграя горобців, знялися з місця й жокотили вулицею.

— Стережись! — гукнуло щось і баскими² кіньми проскочило попри дітей.

— Лови! Лови його! — скрикнув Гаврилко, і всі троє щосили побігли навздогінці за саньми.

Дмитрик з Гаврилком вчепилися ззаду за сани і причаїлись. Але, озирнувшись за Марійкою, вони так і зареготалися наголос. — А де ж Марійка? — Наздоганяючи сани, посковзнулася і шубовхнула

просто в калюжу. Брудна вода стікає з мокрої спідниці, а Марійка стоїть, ще й пальці розгорнула, закаляні в болоті. На лихо почув той регіт візник і шмагнув назад себе бато́гом. Дмитрик

з Гаврилком попадали з галасом на землю. Хлопці побігли до Марійки.

— Маріє, звідкіль вітер віє? — смикнув з боку Дмитрик.

— Не займай, бо мамі скажу! — запхикала Марійка, сякаючи червоний ніс.

Хлопці попустували трохи, а далі з заспокоююю Марійкою майнули на базар.

Гаврилко накупив медяників, цигарок і сірників. Всі троє примостилися десь під парканом і поділилися ласощами. Гаврилкові, звичайно, припало найбільш. Поласувавши, він добув з кишені цигарок і дав одну Дмитрикові.

— Дай і мені, — обізвалася Марійка.

— На, коли хочеш.

Дмитрик затягнувся цигаркою і почервонів увесь від їдкого диму, аж очі слізьми забігли. Одначе він не кинув цигарки, боячись глузування Гаврилкового.

Марійка закашлялася.

— Тю на них! Таке гірке та недобре курять, — сказала вона, кидаючи цигарку.

— Ет, баба! — з погордою сплюнув Гаврилко, хоч його й самого нудило від цигарки.

— А тепер гайда бити того жидка, що нас займав учора, — загадав Гаврилко.

Всі знялися й подалися поміж жидівські вулиці.

Жидка не знайшли, а так провешталися по місті до вечора.

— Гляди ж, Дмитрику, виходь завтра! — наказував Гаврилко.

— А як мама не пустять?

— То втечи!

Дмитрик біг через лід, поїшкарбуючи величезними чобітьми, і з жахом думав, що то скаже йому мама за неслухняність.

А мама нічого не сказала: вона лежала на полу й стогнала.

Побачивши врешті Дмитрика, Ярина обізвалася:

— І де ти бродиш, заволоко? Візьми отам кашу в печі та повечеряй!...

Дмитрик виїв з горщика кашу, ліг коло матері і зараз же заснув. Йому снилися горобці, кози, ласощі та інші втіхи бідних дітей.

3.

Другого дня Ярина ледве звелася з постелі: вона взяла за ведра, щоб піти на роботу, але вчула, що не має сили.

— Чогось я занедужала, Дмитрику, — обізвалась Ярина, — сили не маю. Я трохи полежу, а ти побіжи на місто та купи хліба. Ось тобі гроші... Та не барись.

Сумно було Дмитрикові, жаль недужої мами, але тільки до сінешного порога. За порогом він забув і маму і свої турботи. Сонечко гріло, як і вчора, небо синіло в високості чисте, безхмарне; струмочки жебоніли щось межи собою, по снігу плигали жовтобрюшки та снігурики. Весело... Дмитрик з радісним серцем трюхав⁸ по льоду, зати-скаючи в жмені гроші на хліб.

Коли це саме під містом з'явився Гаврилко з гринджолятами⁹, а на них сиділа Марійка.

— Сідай, підвезу! — гукнув він до Дмитрика.

Дмитрик з розгону наскочив на гринджолята, мало не перекинув Марійки, а Гаврилко повіз їх, мотаючи головою та іржучи, мов кінь.

— Тпру!... Дай, Гаврилку, я повезу!...

Дмитрик скочив із санчат і взявся за **мотузок**.

— А що це в тебе у жмені? — лапнув його за руку Гаврилко.

— Гроші. Мама на хліб дали.

— Дай сюди!

— Еге, не можна, — мама битимуть.

— Дурний. Скажеш: загубив, то й не битимуть. Давай!

Дмитрик вагаючися трохи, віддав гроші.

— От що я вам скажу, — почав Гаврилко. — Ми собі купимо ножики.

Думка покупити ножі всім дуже вподобалася. Діти метнулися до крамниці і купили три ножики. Лишилися ще два шаги¹⁰, за які не знали, що купити.

— А я їсти хочу! — обізвався Гаврилко.

— І я! І я! — скрикнули разом Дмитрик і Марійка.

— Рушай просити, Дмитрику! — загадав Гаврилко.

Та як на лихо сьогодні не щастило, хоч Дмитрик дуже жалібно кривив обличчя та квилів, мов сиротина:

— Дайте сиротині копійчку... Згляньтесь над голодним!...

Ніхто нічого не давав, а їсти хотілося.

— Ет, що твоє старцювання¹¹! От як той дід сліпий, що сидить біля мосту — ну, той має всякого добра повну торбу; там тобі й бублики і яблука й медяники, — облизалася на саму згадку Марійка.

● В Гаврилковій голові промайнула думка.

— Знаєте що: та торба буде наша! — рішив він.

— Еге, так тобі дід і дасть: ти за торбу, а він тебе костуром! — змагалася Марійка.

— Не бійся. Зробимо так: ти, Марійко, купиш за двоячку булку і подаси дідові, а як дід ховатиме її в торбу, ми в двох з Дмитриком, я з одного боку, а він з другого, черкнем ножем по мо-

тузці... Марійка вхопить торбу та навтікача, а ми за нею... Добре, Дмитрику?

— Еге „добре”, а як дід зверху костуром?

— Не бійся, не влучить. Гайда!

Сліпий дід співав побожні пісні і не чув свого лиха. Він, ховаючи в торбу булку, враз почув, що його торба кудись сунеться, що її вже нема.

— Розбій! Грабують! — зарепетував дід, але у відповідь на його крик залопотіли ноги втікачів.

А Гаврилко вже паює здобич, причаївшись із своїм гурточком за стосом дров на подвір'ї.

Дмитрик чує дитячим серцем, що так погано чинити, як вони чинять, але боїться й натякнути про це, бо Гаврилко просвітку¹² не дав би, глузуючи.

Аж ось і вечір. Дмитрик знає, що йому час уже додому, але він боїться з'явитися до матері без хліба і без грошей. Адже мати напевно каратимуть його. Ця думка так гризе Дмитрика, що він звиряється з неї Марійці.

— Ночуй у нас! — рішає Марійка. — А завтра мати забуде і минеться тобі отак.

І Дмитрик уперше в житті ночує під чужою стріхою, далеко від матері.

Другого дня знов іграшки, сміхи, ласощі.

4.

Але над вечір Дмитрик помічає, що йому чогось мулько¹³ на серці. Так чогось кортить додому, до матері. Хай вже виб'ють його, аби бути дома, аби почути неньчин голос. Дмитрик не витримує далі, кидає своїх товаришів і біжить додому. Йому хочеться пригорнутися до матінки, перепросити її, поцілувати ту руку, що не раз пестливо гладила його по головці. Та чи дома тепер матінка, чи ще носять воду. Он іде назустріч та жінка, що вони наймають у неї хату, вона мабуть знає.

— Тітко, чи мама вже дома, чи ще воду носять? — підбігає до неї Дмитрик.

Жінка стає й сумно хитає головою.

— Відносила вона вже своє, дитино! — Вже більш не понесе, — з сльозми на очах каже жінка.

Дмитрик не розуміє гаразд цих слів, щось стискає коло серця. Він бачить сльози на очах у жінки, і неспокій обхоплює його.

— Сирітка ти нещасний! — ридає раптом жінка й хоче пригорнути Дмитрика.

Але Дмитрик випручується¹⁴ з обіймів і кидається далі. Він усе зрозумів і страшна безнадійність обняла йому серце.

— Матінко моя!... — кричить він. — Матінко... Сльози біжать йому по обличчі, серце маленьке рветься з жалю, а Дмитрик біжить все далі й нічого не бачить перед собою. Він давно вже згубив свій картузик, кілька разів падав на слизькій дорозі, поли з рудої юпки, мов крила, мають за

ним від прудкого бігу, а він усе біжить далі та голосить:

— Матінко моя! Матінко ріднесенька!...

Але що це? Чию це труну везуть на санях?

— Це мою маму везуть ховати, — думає Дмитрик і щосили поривається наперед. Він не бачить, що за ним басують коні, не чує, як кричать: „Стережись!“ А коні вже близько, ось вони дихають гарячою парою над Дмитриковою головою, ось спиняються над ним, рвуться наперед... і Дмитрик зникає десь під кінськими копитами...

5.

Дмитрик лежить у лікарні. Зломану ногу його взяли в лещата, нога вже не так болить, як перше, і Дмитрик може підвестися на постелі. Він розглядає простору кімнату, де лежать хворі, дивиться на сестру-жалібницю, що зігнулася над недужим, і зупиняється врешті на своєму столику. Там, межи всякими пляшечками з ліками, червоніє колодочка з його ножика. Ох, той ніжик! Він нагадує Дмитрикові стільки прикростей, стільки смутку, що Дмитрик не може дивитися на нього.

— Може мати їсти хотіли, як я купував ножики... Може вони голодні й померли, не діждавшись хліба... Не скажуть матінка, не признаються, бо нема вже їх на світі... І нікого в мене немає... Сирітка я безрідний. Та чи вибачать мені мама за все, що я наробив? — думає Дмитрик, не втираючи сліз, що скотились йому на обличчя. Навщо було обдурювати всіх, просячи для слабої неньки?! Навщо було казати, що я сирітка?... А все той Гаврилко: недобрий він хлопець, він мене на все підводить. Ні, то я недобрий, що слухав Гаврилка...

— Що зо мною буде? — турбують думки дитячу голову. — Де я подінуся? Хто мене нагодує, хто зодягне мене, каліку непотрібного? Знову

старцювати... Ні, не буду, не хочу й бачити того Гаврилка, що навчив мене руку простягати. Буду щось робити, на хліб заробляти. Добрі люди допоможуть. А де ж ці добрі люди? Є, я знаю, що є! Адже матінка не дурно казала, що світ не без добрих людей.

Михайло Коцюбинський

Пояснення: ¹ тала вода — вода із снігу, що стопився. ² юпка — блюза. ³ картуз — кашкет. ⁴ козилок — дашок (від кашкета). ⁵ вид — обличчя. ⁶ ловити гави — не пильнувати чогось, тратити нагоду. ⁷ баский (кінь) — швидкий, огнистий. ⁸ трюхати — дріботіти. ⁹ гринджолята — саночки. ¹⁰ шаг — дрібна монета. ¹¹ старцювати — жебрати. ¹² не давати про-світку — не давати спокою, не давати жити, докучати. ¹³ мультко — тяжко, прикро, боляче. ¹⁴ випручуватися — вириватися.

Запитання: Яку вдачу мав Дмитрик, а яку Гаврилко? До чого доводить неслухняність?

Найдіть приклади на приказку: „З яким пристаєш, таким стаєш”.

23. Зачадження.

Андрій мав іти з сусідом дуже рано в ліс на роботу. Та коли сусід прийшов до Андрієвої хати, застав зачинені ще двері. Стукав він і кликав, але ніхто не виходив. Небавком зібралося більше людей. Зазирали до вікна, стукали і кликали, але з хати ніхто не відізвався.

— Тут, видно, сталося якесь нещастя, — сказав один із сусідів.

— Може, їх хто повбивав, — відізвався другий.

— Треба дати знати війтові — кликнули інші.

Саме в пору надійшов війт. Казав зараз виважити двері і ввійшов до хати, а за ним кілька старших господарів. Якимсь душливим повітрям дихнуло на них зараз при вході. Всі, що були в хаті, лежали, немов заспали твердим сном; деякі не давали навіть знаків життя. Обличчя їх були надуті,

сині, очі червоні, жили на голові набігли кров'ю. Війт заглянув до печі й найшов у ній кілька великих недопалених куснів вугілля, а кагла була заткана. Тепер уже не було ніякого сумніву, що тут скоїлося.

— Заткали зарано каглу та загоріли, — сказав війт. — Треба їх скоро рятувати.

Зараз казав одному господареві їхати по лікаря до сусіднього міста, а сам зайнявся рятунком загорілих. Відіткали каглу, повідчинювали двері й вікна і повинісили зачаджених на подвір'я. Тут у сухім і холоднім місці поклали їх так, що голова і груди були трохи піднесені. Відкрили їм також груди, щоб ніщо не заваджало віддихати. Відтак скроплювали їм лице зимною водою й оцтом і натирали руки й ноги.

По якимсь часі став Андрій глибше віддихати, розкрив очі, але не міг ще й слова промовити. Щойно поволі прочуняв і жалувався на сильний біль, голови. Перенесли його до хати, завинули в теплий одяг і поклали на постіль.

Трудніша була справа з іншими загорілими. Ті не давали довго ніякого знаку життя. На голови їм дали зимні оклади, намагалися побудити легені до віддиху, підводячи рамена то вгору, то вдолину, до боків грудей. Але те все нічого не помагало. І вже деякі стали сумніватися, чи можна їх вирятувати, коли, на щастя, над'їхав лікар. Під його розумним проводом уживали всяких способів, щоб у зачаджених збудити віддихання, але минула ще добра година, поки помітили слабенький віддих. Це був знак, що життя повертається.

Як загорілі прийшли до себе, пообвивали їх теплими одежами і перенесли на постіль. Кілька днів ще приїздив лікар і приписував ліки, аж доки хворі зовсім не видужали.

Ця пригода налякала ціле село. Всі тепер дуже обережні; не затикають кагли раніше, доки в печі зовсім не вигорить і доки над вугіллям не погасне зовсім синяве полум'я.

Запитання: Як треба берегтися перед зачадженням?
Як рятувати зачаджених?

24. Вчуся у Львові.

Любий друже Остапе!

Минуло вже кілька тижнів, як мій батько завіз мене до Львова, щоб я вчився ремесла. Мешкаю у Виховно-Ремісничому Заведенні, при Жовківській вулиці (ч. 36). Нас тут живе понад сто хлопців. Всі ходять до різних варстатів учитися свого ремесла. Одні з них замкарі, інші монтери, механіки, годинникарі, трамваярі, є й столярі, кравці та інші.

В перших днях мого нового життя в бурсі було мені не легко привикати до всього. Сам Ти знаєш, як у селі живеться, — ніхто часу дуже не цінить. А тут кожна праця відбувається за годинником. Часу тут не марнуємо даремно!

Встаємо рано в шостій годині, робимо лад у своїх кімнатах, робимо руханку, миємося, вдягаємо робочий одяг та біжимо рядком до найбільшої кімнати на ранню молитву. Після молитви сніданок, а потім кожний іде до свого варстату. Всі як мурашки пильно працюємо.

Крім праці при станках, слухаємо різних викладів та вчимося бути свідомими українцями й чесними ремісниками.

Я вчуся золотарства. Мені це ремесло дуже до вподоби: воно чисте, здорове та дуже гарне. А наш учитель фахівець до кожного усміхається, кожному з нас пояснює, як і що робити.

Зразу вчимося виконувати роботи на оліві, а зблизька приглядаємося, як наш пан майстер робить срібні чи золоті речі. Потім і ми таке будемо робити. А в нас фахівців-золотарів зовсім нема. Донедавна це гарне ремесло було лиш у чужих руках. Колись, ще дуже давно, як у Львові володіли наші князі, то Львів славився найкращими золотарськими виробами. Виробляли їх наші прадіди, українські ремісники в своїх робітнях.

Я дуже радий, що вчуся цього ремесла, та й ще у нашім славнім Львові. Хоч я тут щойно кілька тижнів, то мені ледве в голові поміщається все те, що я тут досі бачив. На початку обійшов я з моїми старшими друзями всі наші церкви. Найкраща й найбільша церква це собор св. Юра. Я довго стояв на Святоюрській горі та довго-довго дивився на всю велич цього храму.

А якби Ти, Остапе, вийшов на Замкову гору, де колись стояв замок князя Льва, то Ти побачив би все місто, наче на столі. Будівлі, кам'яниці, вежі, вулиці, парки-города, а на вулицях тисячі людських голів. Це така картина, яка назавжди залишиться в пам'яті.

Ти, Остапе, пильно вчися і закінчуй сьому класу, щоб і Ти міг приїхати на науку до цього нашого славного княжого Львова. А старшим друзям перекажи, що в нашім Заведенні є ще кілька вільних місць для охочих вчитися ремесла. Хай просять Батьків, щоб їх сюди прислали.

Закінчую, бо вже дзвінок до дальшої праці скликає. Сердечно Тебе, милий друже, здоровлю і Твоїм Батенькам кланяюся.

Твій

Омелько Земляк

Запитання: Чим хотів би Ти бути?

Написати в формі листа до товариша.

25. Пісенька про золоті руки.

Весело *Р. Завадович - Я. Ярославенко*

Соло: Гей, бу-дуча, бу-дуча ремісничок, не бо-
юся пра-ці, шавний юна-чок будушити черевички,
бу-душити чобітки для І-ванка для Марічки, гей, до мене, діточки!
Всі: Стук-стук-стук. мо-ло-точком, у пі-дош-ву
цок кілочком, пришивай, шевче, латку, звеселяй співом хатку,
звесе-ляй ст-вож хат ку! лат-ку!

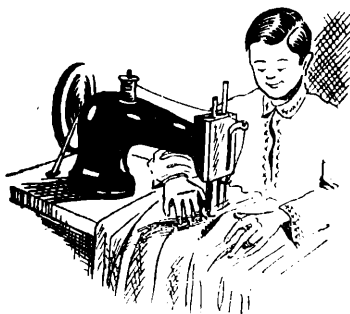
Гей, буду я, буду, та й ремісничок,
не боюся праці, бравий юначок.

Буду шити черевички,
буду шити чобітки
для Іванка, для Марічки,
гей, до мене, діточки!
Стук-стук-стук молоточком,
у підшву цок — кілочком,
пришивай, шевче, латку,
звеселяй співом хатку!

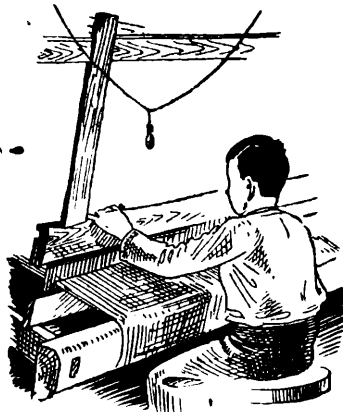
Гей, буду я, буду, та й ремісничок,
шитиму багато білих сорочок.

Шити буду я штанятка,
шити буду хвартушки.
Гей, до мене, всі дівчатка,
гей, до мене, юнаки!
Тир-тир-тир на машині
полотенця білі, сині...
Ший, наш кравчику, справно,
ти умієш це славно.

Гей, буду я, буду, та й ремісничок,
витчу полотенце з сірих ниточок.

Витчу диво-килимочок,
ще й узористий рушник.
Човник бігає охоче,
погинається скракник¹.
Тук-тук-тук на варстаті, —
гей, веселий гомін в хаті!
Тчи, наш ткачику, жваво
то уліво, то вправо.

Гей, буду я, буду, та й ремісничок,
гнутиму залізо не один рочок.

Буду коників кувати,
направлятиму плуги. —

Гей, Остапе, Петре, Гнате,
всі до мене без ваги!

Дзень-дзень-дзень по оселі,

скачуть іскорки веселі...

Куй, ковалю-козаче,
як залізо гаряче!

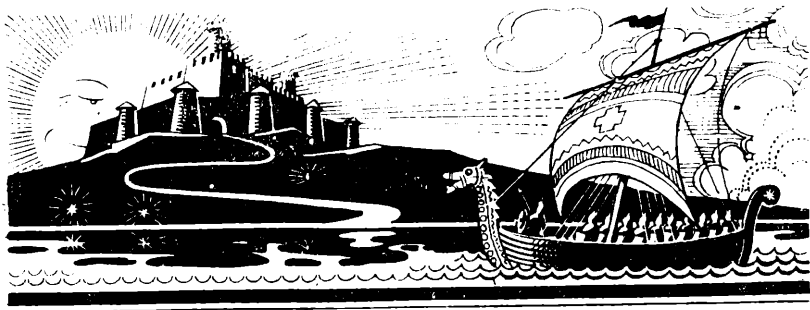
Гей, люди говорять, що в ремісника,
хоч і у мозолях, золота рука.

Буду, буду я учитись
у варстаті в ремеслі,
щоб ремісником зробитись,
ще й у місті, не в селі.

Гей, гей, гей, трохи труду
та й челядником я буду,
а як краще привчуся,
то вже майстром зроблюся.

Роман Завадович

Пояснення: ¹ скракник — складова частина ткацького верстату.

З І С В І Т У К А З К И

26. Рибалка.

(Баллада)

Вода шумить, вода гуля!...
На березі рибалка молоденький
на поплавець глядить і промовля:
— „Ловіться, рибочки, великі і маленькі!”

Що рибка смик, то серце твоє!
Серденько щось рибалочці віщує:
чи то тугу, чи то переполох,
чи то коханнячко? Не зна він, а сумує.

Сумує він — аж ось реве,
аж ось гуде, — і хвиля утікає...
Аж — гульк! З води русалонька плыве,
і косу зчісує і брівками моргає...

Вона й морга, вона й співа:
— Гей, гей! Не надь, рибалко молоденький,
на зрадний гак ні щуки, ні лина!
Не нівечи мій рід і плід любенький!

Коли б ти знав, як рибалкам
у морі жить із рибками гарненько,
ти б сам до них на дно пірнув і нам
віддав би душу і серденько.

Ти ж бачив сам — не скажеш: ні —
як сонечко і місяць червоненький
хлюпочуться у нас в воді на дні
і знов з води виходять веселенькі.

Ти ж бачив сам, як в темну ніч
блищать у нас зіроньки під водою;
ходи ж до нас, покинь ту вудку пріч:
зо мною будеш жить, як брат з сестрою.

Ось глянь: чи це ж вода?
Це дзеркало: глянь на свою уроду!...
Ой, я не з тим плила сюда,
щоб намовлять на парубка невзгоду¹. —

Вода шумить, вода гуде!...
І ніженький по кісточки займає...
Рибалка встав, рибалка йде,
то спиниться, то глибшенько пірнає.

Вона ж морга, вона й співа...
Гульк!... приснули на синім морі скалки²...
Рибалка хлюп... за ним шубовість вона!...
І більш ніхто не бачив вже рибалки...

*Петро Артемовський - Гулак
(За Йоганом Вольфгангом фон Гете)*

¹ Пояснення: ¹ намовляти невзгоду — накликувати біду.
² скалки — тут: приски води.

27. Притча про підкову.

Як ще незнаний, без хвали,
ходив Господь наш по землі
і многі вчиться приходили,
та рідко слово розуміли.
Він в цім без міри любувався,
що на дорогах зупинявся,

бо, де тобі до неба ближче,
говориш краще і вільніше!
Плили там з уст Його святих
науки найкращі, в яких
він через притчі¹ і рівняння²
змінював базар у храм пізнання.

Так з ними в мирі духа йде
Він до містечка — близько вже.
Аж на дорозі, як глядить,
підкова зламана лежить.

І до Петра Господь тоді
промовив: „Петре, підійми!”
Святий Петро не збаг цих слів:
він, ідучи, якраз щось мрів,
мов про управу світу всього —
тож він свій вид на бік звернув
і вдавав, що слів тих і не чув.
А Вчитель, повен доброти,
підкову сам підняв таки
і не промовив ні словечка.

От як прибули до містечка,
тут він до коваля іде,
за неї три шаги³ бере;
а як базар переходили,
там красні ягоди палили⁴:
купив настільки черешень,
що мож за три шаги лишень,
і по звичаю, який мав,
у рукаві їх заховав.

Крізь іншу браму вийшли, і шлях
веде їх по полях, дугах.
Ніде ні деревця нема,
з небес пече жара страшна
так, що чимало би тоді
ти дав за капельку води.

А Вчитель все вперед ступає
і ніби безбач⁵ упускає
черешню. Тут Петро настиг,
підняв мов золото у миг,
смакує ягода йому.
І знов за хвиличку малу
черешню Вчитель упустив:
Петро схилився, підіймив.
Так Вчитель раз-у-раз пускає,
Петро раз-по-раз підіймає.

Тривало це чималий час,
вкінці весело мовить Спас:

— „Якби в свій час ти був схилився,
ти вигідніш би поживився”.

Хто занехає річ малу,
про більшу ще журба йому.

Йоган Вольфганг фон Гете
Переклав Д. Йосифович

Пояснення: ¹ притча — оповідання, де різними прикладами і порівняннями оповідається про те, як треба жити. ² рівняння — тут: порівняння. ³ шаг — дрібна монета. ⁴ паліти — червоніти. ⁵ безбач — ненавмисне.

Запитання: Чого вчить нас притча про підкову?

28. Притча про нерозум.

Стрілець сільце заставив,
спіймалась пташка вмить;
він взяв її, щоб зараз
головку їй скрутить.

- Залебеділа пташка:
— „Ой, стрільче, стій, пожди!
Я пташечка маленька,
що з мене тут їди?”

Пусти мене на волю,
я дам тобі за те
три добрії науки
на все життя твоє”.

Стрілець мій здивувався.
— „Чи бач, ця дробина
мене навчати хоче!
Ну, що там зна вона?”

І мовить: — „Добре, пташко!
Коли з твоїх наук
я хоч що-то змудрію,
тебе пущу я з рук”.

І мовить птах: „Не жалуй
за тим — чи зле, чи гоже
що сталося раз і більше
відстатися не може”.

Стрілець подумав: „Правда!
За тим жалить негоже,
що сталося раз і більше
відстатися не може”.

І мовить птах: „Не рвися,
завдавши серцю скрути,
що зробиш — розробити,
минуле знов вернути”.

Стрілець подумав: „Правда!
шкода бажань і скрути,
що зробиш — не розробиш,
що сталося не вернути”.

І мовить птах: „Тільки
не вір ні в які дива,
не вір ні в яку вістку,
що престо неможлива”.

Стрілець подумав: „Правда!
Чи мало плещуть дива,
а розміркуеш — скажеш:
»Це сплітка неможлива!«”

— „Гаразд, — сказав він, — пташко!
Не злі твої науки.
Лети ж собі й стрільцеві
не попадайся в руки”.

І пурхнула пташина,
на близькій гілці сіла,
і, до стрільця звернувшись,
таке йому повіла:

— „Ей, та й дурний ти, стрільче,
що дав мені здуриться!
А мною ти, небоже;
міг добре поживиться!

„Бо, знай, в моїй утробі —
як би ти знав оце! —
є перла так велика,
як струсине яйце!”

Стрілець аж зойкнув з жалю.
— „А, що ж я наробив,
що так без застанови
великий скарб згубив!”

І він підбіг під гілку
і, скочив, що є сил,
щоби спіймати пташку —
та ба, не має крил!

А потім мовив: — „Пташко,
пташиночко моя!
Вернись до мене! Буду
тобі за батька я.

У клітку золотую
всаджу тебе я сам
і все, чого захочеш,
тобі я радо дам!"

Пташина відповіла:
— „Дурний ти є, як був!
Всі три мої науки
відразу ти забув.

Зробив ти добре діло:
мені летить велів! —
І зараз по хвилині
сам того пожалів.

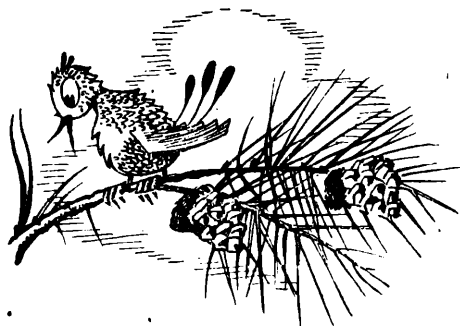
А потім забажав ти,
мене дістать ще раз
і просьбою звернути
назад минулий час.

А чом? Бе несуразним¹
повірів ти словам,
що в мені перла більша
удвое, ніж я сам".

Іван Франко

Пояснення: ¹ несуразний — безглуздий.

Запитання: Які три життєві науки дала пташка стрільцеві?

29. Свинопас-князенко.

(Казка)

Був собі раз молодий князенко. Він мав своє князівство, не дуже таке велике, але досить багате, так, що в ньому він міг жити в добрі з рідною дружиною. Ото ж князенко захотів одружитися.

Багато було князівних у сусідніх краях і кожна радо була б вийшла заміж за гарного князенка. Але князенко подумав собі: „Попробую посватати дочку цісаря!” Як подумав, так і зробив — але чи пощастило йому? Побачимо.

Князенко був сирота. Його батько вмер уже давненько, поховали його в городі палати. На батьковій могилі ріс прекрасний кущ троянди. Але це був дивний кущ. Тільки що п'ятий рік розцвітав він і це тільки одною цвіткою. Ця троянда була така прекрасна й така запашна, що хто її було понюхав, той забував про все своє горе й журбу.

У князенка був ще й соловейко. Ця пташка співала так чудово, що здавалося, нема кращого співу на світі.

Цей цвіт троянди і цього соловейка поклав князенко в срібну скриньку і передав цісаревій дочці, щоб здобути собі її прихильність.

Скриньку з трояндою й соловейком принесли до цісарської кімнати, саме тоді, коли там була й цісарівна. Вона бавилася з придворними дамами „сліпої бабки”.

Їй показали цвіт троянди. Вона кликнула:

— Яка прекрасна!

— Яка прекрасна! — повторили за нею дами.

Та коли цісарівна взяла троянду в руки, зараз скрикнула:

— Фе, фе! Татусю! Це не штучна троянда, а природна!

І кинула троянду на землю.

— Фе, фе! — повторили за нею дами. — Це не штучна, а природна!

Тоді показали цісарівній соловейка, а він щебетав так прегарно й солодко, що годі було його не похвалити.

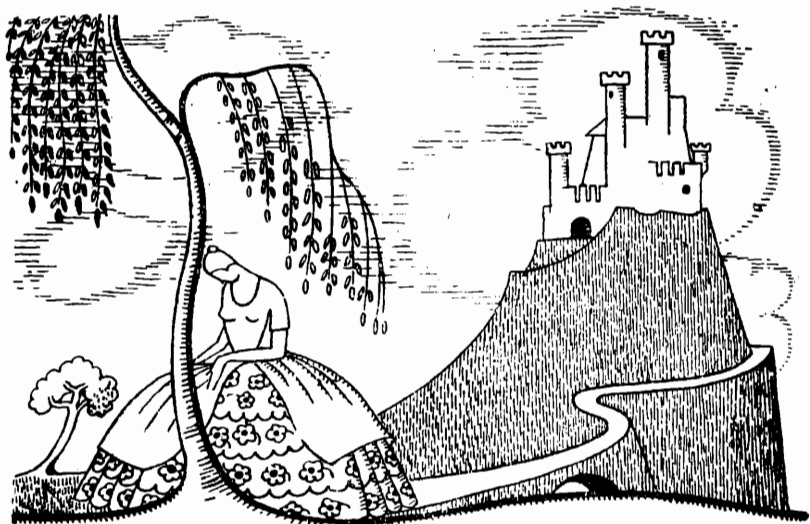
— Прегарний соловей! — кликнула цісарівна.

— Прегарний соловей! — повторили дами.

Цісарівна взяла солов'я до рук і сказала:

— Але ж, татусю! Він не штучний, він природний! Фе! Нехай летить собі!

— Фе, фе! — загукали дами.

І цісарівна пустила солов'я крізь вікно, а про князенка й чути не хотіла.

Але князенко був завзятий. Він почорнив собі саджею й попелом своє біле обличчя, натиснув шапку на очі і застукав до цісарської кімнати.

— Добридень, цісарю! — кликнув він. — Не знайдеться тут для мене бідного яка робота?

— Хіба свині пасти! — відповів цісар.

І князенко згодився за свинопаса.

Йому казали цілий день пасти стадо свиней і спати в комірці біля хліва. Сидячи коло свиней, князенко мав багато вільного часу. Він по кількох днях змайстрував собі дивний горщик. Цей горщик мав довкола крис дзвіночки і коли що в горщику варилося, дзвіночки дзвонили і грали пісню:

„Як була я ще маленька,
то була дурненька...”

Але найдивніше було те, що коли держати було палець в парі над горщиком, то можна було знати, що в тій хвилині в кожній хаті в місті варять або печуть! Це справді була штука — більша, ніж троянда й соловей...

Раз проходила цісарівна подвір'ям і почула, як той горщик у комірці варив кашку і грав своїми дзвіночками мелодію:

„Як була я ще маленька,
то була дурненька...”

Це була єдина пісня, яку вона знала — дуже дурненька була.

— О, це якраз для мене! — кликнула цісарівна й сказала до одної дами: — Іди, запитайся, що той пастух хоче за свій інструмент!

Дама побігла й вернулася за хвилину, кажучи:

— Десять поцілунків від тебе, цісарівно!

— Чи він одурів? — крикнула розгнівана цісарева дочка. — Це не може бути!

Але коли другого дня знову почула музику горщика, знову післала даму.

— Або десять поцілунків, — сказав свинопас, — або горщик далі мій!

— Ну, нехай вже буде! — сказала цісарівна. — Але заслоніть нас, щоби хто не побачив!

Дами обступили її з пастухом і тоді цісарівна

поцілувала свинопаса десять разів, і за те дістала чарівний горщик.

Що то була за втіха! Горщик варив і грав, а цісарівна держала свій пальчик у парі над горщиком і кричала з утіхи:

— У міністра варять м'ясо, в учителя кашу, у селянина картоплю! А в нас буде нині печеня!

Тим часом свинопас — це був князенко, але цього ніхто не знав — не гаяв часу, пас свині і працював далі. Тепер він зробив собі таке калатальце, що як тільки ним покрутити, то чути було всі вальси, козачки й коломийки¹.

— Ах, що за красна музика! — сказала царівна до одної дами. — Іди, запитай його, скільки хоче грошей, але цілувати не буду.

— Сто поцілунків! Ні менше, ні більше! — сказав свинопас дамі, а вона переказала цісарівній.

— Збожевів! — кричала цісарева дочка. Та по хвилині надумалася і промовила:

— Майстерство треба підтримувати! А я дочка цісаря. Скажи йому, що десять дістане від мене, а решту від тебе!

— Ні, всі сто від цісарівної, — сказав пастух-князенко, — або шкода й говорити!

Не було ради. Цісарівна, якій подобалася ця штучка, згодилася.

— Заслоніть нас добре, щоби хто не побачив, і числіть, щоб не було більше!

Дами обступили цісарівну, вона сіла на стільчику, а пастушок клякнув перед нею. Тоді цісарівна почала його цілувати в уста, і в брудне, помазане саджею лице, раз, два, три й так далі, а дами числили.

Та нещастя хотіло, що саме тоді вийшов цісар на балькон, а коли побачив збитих у громадку придворних дам біля хліва, подумав собі: „А погляну я, що вони там роблять!” Він вибіг з палати

і підкрався аж до самих дам, які завзято числили поцілунки і не помітили його. Коли побачив, що там діється, як його дочка цілує свинопаса, спершу остовпів з дива, але раптом в тій хвилині, коли дами сказали: „Вісімдесять шість!” — закричав:

— А це що таке? — і вдарив свою дочку цибухом по голові: — Геть мені з двора! Не хочу вас бачити!

Він наказав прогнати дочку й пастуха зі свого царства!

— Ах, яка я нещаслива! — заплакала цесарівна. — Чому я не згодилася тоді вийти за того гарного князенка, що приніс мені троянду й солов'я? О, я нещасна!

Тимчасом князенко обмив собі саджу з обличчя і став перед цесарівною.

— Запізно тепер жалувати! — закликав він. — Ти не хотіла князенка за природну троянду й за природного солов'я. Але за мертві штучні цяцьки й дурнички ти погоджувалася виціловувати навіть свинопаса! Добре тобі так! Тепер кайся, що була нерозумна.

Князенко покинув цесарівну і пішов собі в своє князівство. Там оженився з одною скромною та розумною князівною і жив собі щасливо, а може ще живе досі, як не вмер.

А наша цесарівна ходить бідна та, нарікаючи на свою нерозумну головку, співає:

„Як була я ще маленька,
то була дурненька,
а тепер я підросла,
тай розуму не знайшла!”

Ганс Хрестіан Андерсен

Пояснення: вальс, козачок, коломийка — танкові мелодії, мелодії до танців.

Запитання: Чого вчить нас казка про Свинопаса-князенка?

30. Неймовірне.

— Царівну тому в нагороду, ще й половину царства в додатку, хто покаже нам неймовірну річ.

Старі й молоді не шкодували душі й тіла, все клали на ставку, аби тільки досягнути цю велику нагороду. Два покусалися на смерть, а один утопився, бо так зрозуміли неймовірну річ. Прийшов означений день, всі були раді знати, хто буде той щасливий, що покаже світові щось неймовірне. На суддів вибрали людей різного віку: почавши від недолітків, а скінчивши на сивоголових старцях.

Це була дійсно вистава всього, що хто міг видумати неймовірного, а поміж тими дивоглядними чудесами найбільше сподобався всім годинник із хатинкою, що і зсередини і зверху мав прикмети неправдоподібного. За кожним разом, як тільки вибила година, виходили з тієї хатини різні фігури і давали вистави, пригадуючи якусь подію. Вистав таких було дванадцять з рухомими фігурами, співаками й розмовами.

— Це неймовірне, — сказали всі люди. І так воно було справді.

Коли годинник вибив першу, показалася висока гора, а на цій горі стояв Мойсей і писав на кам'яній таблиці: „Вір в Бога одного”.

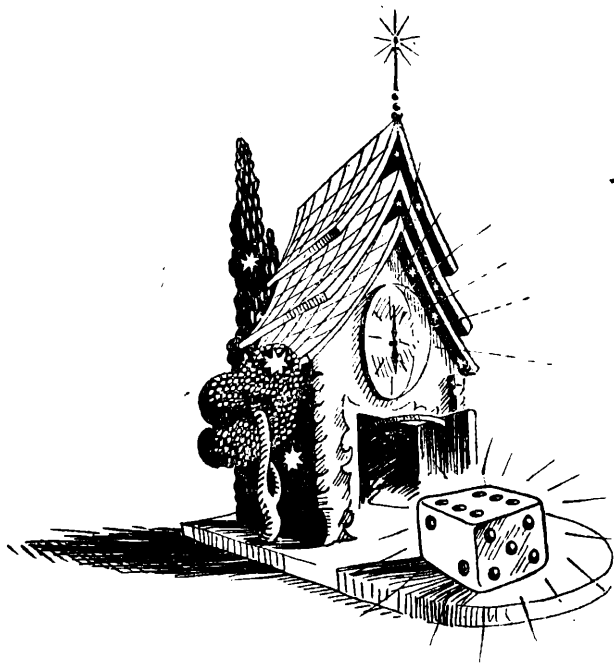
Вибила друга година і знов показався райський огорог, а в раю прабатьки Адам і Єва, обое такі щасливі, такі веселі, нічого вже не потребували до свого щастя.

Коли вибила третя, вийшли три царі, з яких один був чорний як вугіль, а то тому, що походив з гарячих країв, де його сонце так дуже обсмалило. Вони мали з собою кадило, миро і дорогоцінності.

В четвертій годині показалися чотири пори року: весна з зозулею, що кувала на зеленій, сві-

жій березі; літо з польовим коником на пристиглім колосі збіжжя; осінь з порожнім бузьковим гніздом, з якого щойно відлетіли птиці; а зима зі старою бабусею, яка розказувала в куті за печею різні пригоди з пережитого минулого.

З ударом п'ятої години показалося п'ять зми-
слів; слух із музичними приладами; зір з окуля-

рами й далековидами; нюх із фіялками й іншими пахучими квітами; смак у вигляді кухаря — він роздавав голодним прісні паляниці, а ситим ласощі; чуття в виді похоронних сватів в чорнім одязі, навіть з грабарським приладдям.

В шостій годині з'явився грач, кинув кістками, і одна з них показувала число шість.

Потім йшло сім днів у тижні, або сім гріхів головних: люди одні говорили так, другі сяк, не мо-

гли на одно згодитися, але і цим і тим не можна було заперечити.

Далі з'явився хор черців і відспівав вісім „гласів болгарських”¹.

В дев'ятій годині появилось дев'ять муз², з них одна мала посаду при астрономії³, друга в історичнім архіві⁴, а інші належали до театру.

В десятій годині вийшов знову Мойсей з обома таблицями, на яких було написаних десять заповідей Божих.

Коли годинник почав знову дзвонити, з хати повибігали хлопці й дівчата, стали танцювати й співати:

„Вже ніч пізня, дана, дина,
одинадцята година” —

і саме в цій хвилині вибила одинадцята.

Наостанку вибила дванадцята і зараз показався нічний сторож у високій кучмі „на завісах” з ясною зіркою в руці і співав:

„В саму північ мир вселився:
Бог предічний народився”.

А коли він співав, розвивалися пупляшки тро-янд і перетворювалися в головки янголиків, що ширяли на райдужнокрасних крильцях у повітрі.

З захопленням всякий приглядався і прислухувався тому диву.

— Ціле — це цілість майстерна, з нічим не порівнянна, це неймовірне! — признали всі люди.

Майстер тієї штуки — це був скромний юнак, вірний товариш і сильна підпора своїх батьків. Він заслужив на царівну і половину царства.

Настав означений день, ціле місто прикрасили по-святковому, царівна засіла на престолі, який з нагоди того свята дістав новий багрянний покривець, але через це не став ані м'якший ані вигідніший. Судді гляділи лукаво на молодця, який, на їх

думку міг дістати нагороду; але він стояв веселий, повен щастя і тієї сильної віри, що довершив неймовірного діла.

— Ну, тепер приходить черга на мене, — закликав рубач-велетень сильної будови тіла, — я покажу вам зараз, що́ таке неймовірна річ.

Сказавши це, розмахнув велетенською сокирою і тарах! — по годиннику з хатиною.

Тирр-тирр! і було по всьому: коліщата, пружини лежали покотом на землі, з цілого чуда-дива купка трісок, одним ударом сокири все знищено.

— Бачите тепер, чого я доказав, — заговорив рубач-велетень усміхаючися, — мій вчинок знищив його і вас усіх разом з ним; я довершив неймовірної речі.

— Таку майстерну штуку порубати, — сказали судді, — це дійсно неймовірне.

Весь народ повторив ці слова і тому рубач-велетень мав одержати царівну й половину царства, бо що право то право, хочби й неймовірне.

З валів і з ратуша проголосили бубнами й трубами, що має відбутися весілля.

Правда, царівна не була цьому рада, але виглядала гарно, а ще гарніше виглядали її шлюбні строї. Особливо в церкві, у пізній вечір, коли запалювали свічки, виглядала напричуд гарно. Благородні панночки з міста серед ладкання вели молодого, лицарство співало собі і провадило молодого, що ступав гордо, наче ніхто в світі не мав сили його перемогти.

Утих спів. У церкві стало тихо так, що можна було почути і шелест шпильки, якби вона спадала. Серед такої тиші відчинилися з лоскотом церковні двері і бам! бам! — до церкви в'їхав той сам годинник з хатиною; він котився серединою церкви, аж задержався коло „царських воріт” поміж молодим і молодю.

Умерлі з того світу не вертаються, це ми знаємо добре, але майстерна річ, діло людського духа воскресає наново; отже тіло знищено, але не духа. Чи це дух мистецтва привидівся весільним гостям? Ні, це не був привид. Майстерна річ стояла ціла знову так само, як перед знищенням, немовби ніколи її сокира рубача не доторкалася. Година за годиною біла аж до дванадцятої, особи виступали, як перше. Мойсей, якому полум'яний гнів горів на чолі, вдарив кам'яними таблицями об поміст рубачеві під ноги; а ті ноги йому відняло і прикувало до землі.

— Я не можу таблицю підняти, — сказав гнівно Мойсей, — бо ти мені руки пооббивав, стій же тепер так, як стоїш!

По нім вийшли прабатьки, далі три мудрці, далі чотири пори року, а кожне говорило йому слова святої правди:

— Соромся!

Але він не соромився.

Всі фігури, що з годинника виходили, перетворювалися в страшних велетнів; здавалося, що для весільних гостей у церкві місця не стане. Коли ж вибила дванадцята година і появився сторож у кучмі, повсталала велика метушня. Сторож приступив просто до рубача-велетня і вдарив його своєю зіркою по чолі.

— Гинь тут! — кричав. — Як ти нам, так ми тобі. Ми пімстилися за нашого майстра, тепер йдемо собі геть.

Майстерна річ зникла, але свічки в церкві перетворилися у велетенські квіти світла, а позолочені зірки на церковній стелі заясніли сонцями, а янгольський хор очарував присутніх; весь народ заговорив:

— Тепер ми дожили хвилини, коли бачимо чеймовірну річ.

— Приведіть же тепер сюди творця цього діла, — сказала царівна, — нехай він буде мені чоловіком і паном.

Він стояв у церкві; народ привів його до царівни; всі радувалися, ніхто не завидував йому цього щастя; це була дійсно неймовірність.

За Г. Андерсеном — С. Ковалів

Пояснення: ¹ болгарські гласи — недільні церковні співи. ² музи — в старогрецьких віруваннях богині мистецтв і наук. ³ астрономія — наука про зорі та інші небесні тіла. ⁴ архів — місце, де зібрані старі акти й документи.

31. Двобій з хозарином.

(Переказ)

1.

Київ багатів. Став ласим шматком для диких орд, що по степах ганялися, постійного пристановища не мали.

Та кріпкі були вали Києва, сильний був острокіл, а ще кріпші були груди, ще сильніші були руки оборонців його, що одностайно живим муром на захист рідного города ставали.

Росла слава Києва, світами лунала. А з нею неслася слава і про незвичайну красу княжни Либеді золотоконої. І йшли до князя послы за послами від князів сусідніх, руки князівни Либеді просити.

Та вона все відмовляла. Що вже й князь не наговорював її!

— Ні, та ні! Я буду Русланова, або нічия! — казала.

І князь вже й не перечив сестрі.

— Маеш вільну волю, — казав.

Ото занесли хозарські¹ гості славу про город багатий, про країну чарівну та про князівну, ще чарівнішу, аж у той Ітиль, у столицю царства хозарського.

І каже хозарський каган² до бега³:

— Треба нам висватати для нашого каганенка цю київську князівну-красуню. Їх город багатий і землі просторі й родючі, як я чув від гостей наших, що туди заїздять.

— Добра твоя думка, могутній кагане! — каже бег. — Воно краще часом землі одруженням здобувати, ніж мечем. Та вишли туди разом із сватами військо, щоб, коли відмовлять руки князівни, силою приневолити князя віддати сестру за нашого каганенка.

— Мудра твоя рада, розумний бегу, — сказав каган, — так і зробимо!

І рушило могутнє хозарське військо з-над Волги над Дніпро. А попереду посла-свати з дарами багатими.

І вкінці літнього ясного ранку стало хозарське військо під Києвом, а хозарські послы підходять під київські ворота:

— Ми послы могутнього кагана хозарів до київського князя, — кажуть.

Відчинили воротарі ворота, і хозарські послы ввійшли в город.

— Ми прийшли від кагана нашого могутнього просити в тебе руки твоєї сестри Либеді для каганенка нашого.

А князь:

— Що ж, нехай би, та силувати сестри не буду. Її воля, схоче — добре, а ні — так вибачайте.

Тоді послы:

— Ми не самі прийшли, ми з військом великим! Не схочеш віддати сестри, так ми її силою візьмемо, ще й ваші землі завоюємо.

Покликав князь сестру Либедь та каже їй:

— Хозарський каган прислав сватів до тебе. Чи згідна ти вийти за каганенка хозарів?

А князівна своє:

— Я буду Русла́нова, або нічия!

Тоді князь послам:

— Ну, що ж, панове сватове, спізналися з польством своїм...

— Даремно князівна відмовляється, — кажуть послы. — Не хоче по волі, то ми її по неволі візьмемо, ще й твій город і землі твої завоюєм, княже.

Зажурився князь, бо війська в нього обмаль, а хозарів перед Києвом хмари-хмари...

Та що діяти? Збирає князь усе своє військо й до бою вирушає.

2.

І стали війська одне проти одного. Велике хозарське військо та невеличке київського князя.

Але завзяття в київському війську велике:

— До останнього згинемо, а не посоромимо землі рідної. Силою не то князівни Либеді, але й звичайної дівчини, киянки, ворогам узяти не дамо...

І бачить вожд хозарів, що хоч і невелике київське військо, та хто зна, чи переможе його хозарська орда — таке завзяття б'є йому з очей... Подумав та каже до українського князя:

— Пощо проливати нам кров усіх наших військ! От визначи ти свого борця, а я свого. Переможе наш борець, так князівна наша, а переможе ваш, так ось моє лицарське слово, що відійду спокійно назад у свою державу.

А говорив вің так тому, бо був у його війську силач над усі силачі.

Задумався князь. Аж тут приступає до нього Руслан.

— Княже, — сказав, — я готов іти на бій із хозарином.

— Хай буде, — каже князь.

І сказав полководцеві хозарів:

— Хай буде по-твому! Я вже визначив борця, висилай і ти свого!

Стали борці один проти одного. Хозарський борець — велетень, а по дужих раменах пізнати, що силач-силенний. А Руслан, хоч і не слабкий, так ніяк не рівня хозаринові.

Та не злякався.

— Мушу побороти, або згинути, — сказав собі.

Визначили місце недалеко річки, що плила долиною й пониже Києва вливалася в Дніпро.

Почався бій. Як виступив велетень, то князівні Либеді дух заперло з тривоги та жаху.

— Ой, не збороти Русланові велетня того, — шептали стривожені уста її, — не збороти!

Та як борці кинулися в бій, слаба іскра надії збудилася.

— А чей при допомозі божій вдасться йому?

Так вміло завдавав Руслан удари противникові, так зручно уникав його ударів!...

Велетень став нетерпеливитися:

— Що цей хирляк стільки труду мені завдає?

І схопив Руслана за рамена. Руслан і собі вплився руками в кріпкі та дужі рамена хозарина. Ногами вперся сильно в землю.

— Що за кара! Щоб я його з ніг не звалив? — думає велетень.

Тріщать кості в раменах одного й другого. Руслан зціпив зуби, щоб болю не чути. Нараз похитнувся, падає...

— Ох! — роздається оклик жаху Либеді.

— Ох! — чути викрики в рядах київського війська.

Та Руслан потяг за собою й велетня. Качаються по землі. Велетень хоче звільнити рамя, щоб із-за пояса добути ножа та покінчити з противником. Годі. Мов у кліщах держить його Руслан.

Та ось вирвав хозарин праве рам'я.

— Пропало все! — скрикнула Либедь і впала зімліла.

Радіють хозари:

— Наша перемога, наша!

Але в цій хвилині Руслан вихопив хозаринові ножа з-за пояса і вмить вбив йому в груди його власний ніж.

Зачервоніла кров, закричали радісно київські війська:

— Наша, наша перемога!

А тоді й Либедь відкрила очі:

— Нема Руслана, не живе?! — перші її слова були.

— Живе, живе! — кажуть їй, — хозарин упав.

— Руслан живе, і Київ вільний! — скрикнула радісно.

А вожд хозарів сказав:

— Я додержую слова й відходжу мирно з не-

веселою вісткою для кагана про відмову князівни Либеді.

— Скажи каганові твоєму, що я вийду заміж за того, що переміг хозарського борця, — сказала Либедь гордо.

А Руслан увесь аж сяє від радощів.

Небаром справили весілля.

А річку, що над нею відбувся двобій за князівну — і досі звуть Либедь.

Антін Лотоцький

Пояснення: ¹ хозари — плем'я, що в давнину сиділо над Волгою. ² каган — хан. ³ бег — хозарський старшина.

Запитання: Пригадайте, які ще знаєте перекази!

32. Огонь і гай.

(Байка)

Під гаєм хтось огонь покинув, —
чи подорожній там, чи косарі були,
чи, може, вівчарі картопельку пекли.
Вітрець моторненький прилинув
і потихеньку¹ роздував.
Розжіврівся огонь, аж іскри кидать став...

— „Ой, гаю, гаю зелененький!” —
промовив він, пускаючи димок, —
„Чи бачиш ти, який я вдався тепленький?
В холодний час нагрів би весь гайок...
Мене покинули, мою забули службу;
коли б вітрець не був, то, може б я погас.
Скажу тобі під цей веселий час:
чому б з тобою нам не поєднати дружбу?
всю нічку б я тобі світив,
і видненько було б, хто б не ходив:
чи звір який у гущині сховався,
чи злодій уночі з сокирою підкрався;

і знали б нас, як двох братів,
і я б горів, і ти б шумів,
не турбувало б нас ніяке лихо враже.
Чи правду я кажú — нехай вітрець нам скаже!”

— „А вже ж що так!” — підта́кнув їм вітрець,
усюди вдатний молодець.

Недовго думав гай, на брехні спокусився,
не знаючи того, який огонь дружок.
Вітрець їм зараз прислужився:
мерщій поніс огонь в гайок —
і на суху поклав полянку.
Світив огонь всю нічку аж до ранку.

Попéреду він за сушню² узявсь,
і потихеньку став тріщати,
а як вітрець-підлиза³ розгулявсь,
тоді вже всюди став палати,
і братіка свого не пожалів:
і обпалив його і обсмалив.
Пропав гайок, аж жаль було глядіти, —
мов чорная мара стоїть;
вже більш йому не зеленіти
і краю рідного не веселить.

Молоде любая, надіє наша, квіти!
Пригадуйте частіш ви байочку мою;
цурайтесь брехні і бійтеся дружити
з таким приятелем, як той огонь в гаю.

Леонід Глібів

Пояснення: ¹ потихеньку — помаленьки. ² сушня — все, що сухе. ³ підлиза — той, що підлизується, підлещується.

Запитання: Чого вчить нас байка про огонь і гай?

33. Гай та сокири.

По гаю темному туга¹ велика ходить.
Сокири й топори затіяли війну,
гай хочуть сплюндрувать і пущі всі пошкодить.
Війна ця повелá на дерево суму²:
дуби задумались, осики затремтіли,
і клен гнучкий і в'яз із лиха вниз нагнувсь.
Аж ось сокири вже в гаю забрякотіли,
і дуб найстарший усміхнувся.

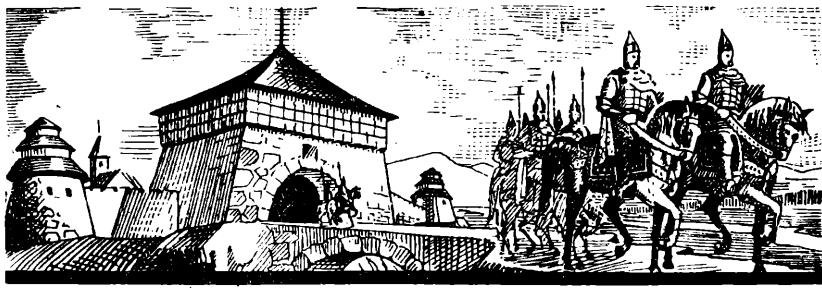
— „Не бійтесь!” — він гукнув — „того я і жахався,
як з топористами ці навісні прийдуть.
Аж дерев'яний рід заліза одцурався!
Без дерева вони самі нас та не втнуть.
Ото було б алé — нехай йому аби-що! —
якби з сокирами прийшли і топорища,
тоді то був би нам капут!”³

І справді, скільки тут сокири ні бряжчали,
ні дубчика, ні липки не стялі,
і тільки де-не-де що кóру попиляли
та і додому з тим пішли.

Євген Гребінка

Пояснення: ¹ туга — тут: метушня. ² повести суму — навести сум. ³ капут — кінець, загин.

Запитання: Чого вчить байка про гай та сокири?

НАШЕ ЖИТТЯ В ДАВНИНУ

34. Оля перевізниківна.

Із села подруги йдуть до неї.

— Олю, Олечко, ходи з нами зілля збирати на Купала¹.

— Зілля на Купала? Ах, правда, треба йти!

Швидко зібралася. Пішли. Весело. Пісень співають купальських. Бо то вечір Купала святкуватимуть, багаття палити, танки купальські виводити.

А в лісі так гарно, на полянках стільки квіток! Аж за очі хапають, а пахощі які!...

Дівчата збирають зілля, саме купальське... Уже кожна має повний оберемонок. Тоді стали плести віночки. Треба ж буде ввечорі на воду пускати, своєї долі питати. Кожна сплела собі віночок і, щоб не розтрясся, на голову позакладали.

Гарно дівчатам у віночках. Мов русалки ті, плывуть високою квітчастою травою та проміж зелені кущі ліщини й калини червоної. А вже з усіх найкраща таки Ольга перевізниківна. Дівчата так і звуть її княгинею своєю.

— Чуєте дівчатка, — каже котрась, — хтось у ріг трубить...

— А справді! — кажуть дівчата.

Дівчата позривалися з місць, наслухують...

А голос щораз виразніше чути.

— До нас наближається голос, — каже Ольга.

— Це по тебе, Олю, княгине наша, князь їде колісницею² золотою, — каже жартом, із сміхом дзвінким, чорнява Калина.

В Ольги біле личко залилося соромливим рум'янцем.

— Це, мабуть, по тебе їде, Калино, бо ти багата. Твій батько кметь³, а мій що — бідний перевізник.

— Е, що там багатство! Судженого конем не об'їдеш, долі не минеш! — сказала інша. — Тобі, Олю, княгинею бути.

— А так, а так! — засміялися дзвінким реготом дівчата.

— Також щось вигадали! — боронилася Оля...

Так розмовляли дівчата та не стамилися, як із-за куща лицар виїхав на сивому коні, увесь у зброї золотистій. Побачив дівчат і простісінько до них їде.

Дівчата, як побачили його, аж ахнули враз із дива, а потім кинулися тікати.

Та лицар спинив їх:

— Не тікайте, дівчатка, я ж не вовк! Краще покажіть мені дорогу в яку оселю, де міг би я заночувати з дружиною моєю.

— Там за лісом, за рікою село, — сказала Оля.

— Гаразд! Проведіть же нас, дівчата, — сказав інший лицар, бо тимчасом більше лицарів в'їхало на поляну.

І пустилися дівчата з зіллям купальським наперед, а лицарі за ними.

Незабаром і над річкою стали. Річка була широка та глибока.

— Що це за ріка? — питає той лицар, що перший побачив дівчат.

— Ріка Велика, — відповіла Ольга.

— Треба нам на другий бік перевезтися. Хто тут перевізник?

— Мій батько, — відповіла Ольга. — Та він тепер недужий, то я сама перевезу вас.

— Ти, кралечко, сама?! Гаразд, гарну перевізницю матиму! — сказав лицар, що, як видно було, був старший між ними. Лицарі князем звали його.

І князь перший скочив у човен.

— Перевези першого мене! — сказав до Ольги.

— Добре, княже! — відповіла сміливо Ольга, передала подругам зілля, взяла весло в руки й ввійшла в човен.

Вона веслує, а князь від неї очей не відірве. Розмову з нею завів, а наприкінці каже:

— Гарна й мудра ти дівчина! Заведи мене до хати твоїх батьків, я в вас ночуватиму.

Як усі перевезлися й пустилися в село, каже чорнява Калина до подруг:

— А що, не казала я, що це князь по Ольо приїхав!

Оля не чула цього, бо повела князя до хати батьків своїх.

Князь мав їхати на другий день, та не поїхав... Увечорі брав участь у купальських ігрищах.

Увесь тиждень сидів у Ольжиних батьків, а вкінці сказав:

— Батьку, ненько, дайте мені вашу Ольгу за жінку! Уже знаєте, хто я? Я київський князь — Ігор.

А старий Мирослав каже:

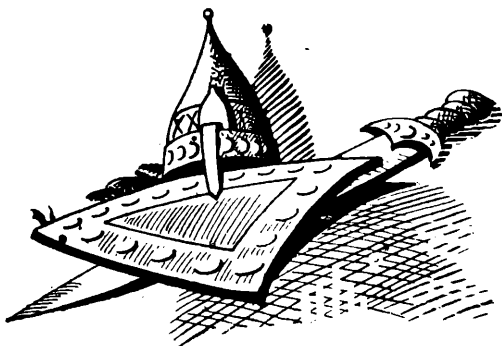
— Не сподівався й не мріяв я, княже, про таке щастя для нашої Олечки. Та коли така воля Божа та твоя, ласкавий і могутній княже, то віддамо тобі її. Бери її, Ольо нашу, та зроби її щасливою.

А мати плакала слізьми радости.

Так Ольга перевізниківна стала жінкою Ігоря, великого князя київського.

Антін Лотоцький

Пояснення: ¹ Купало — давнє поганське свято в найкоротшу ніч року. (Тепер залишки цього свята подекуди обходять на св. Івана). ² колісниця — давній віз. ³ кметь — в давнину багатий господар.

35. Євшан-зілля.

Жив у Києві в неволі
ханський син, малий хлопчина —
половецького¹ б то хана
найулюблена² дитина.

Мономах князь Володимир
взяв його підчас походу
з ясирем³ в полон і потім
при собі лишив за вроду.

Оточив його почотом⁴
і розкошами догідно —
і жилось тому хлоп'яті
і безпечно і вигідно.

Час минав. І став помалу
рідний степ він забувати,
край чужий, чужі звичаї
як за рідні уважати.

Та не так жилося хану
без коханої дитини:
тяжко віку доживати
під вагою самотини!...

Зажурився, засмутився,
в день не їсть, а серед ночі
плаче бідний та зітхає,
сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
ні утіхи, ні поради, —
світ увесь йому здається
без краси і без принади.

Кличе він співця до себе
і таку держить промову,
що, мов кров'ю з його серця,
слово точиться по слову.

— „Слухай, старче! Ти будеш
ясним соколом у хмарах,
сірим вовком в полі скачеш,
розумієшся на чарах.

„Божий дар ти маєш з неба
людям долю віщувати,
словом, піснею своєю
всіх до себе привертати.

„Ти піди у землю руську⁵,
наших ворогів країну;
відшукай там мого сина,
мою любую дитину.

„Розкажи, як побиваюсь
я за ним і дні і ночі,
як давно вже виглядають
його звідтіля мої очі.

„Заспівай ти йому пісню
нашу рідну, половецьку,
про життя привільне⁶ наше,
нашу вдачу молодецьку...

„А як все те не допоможе,
дай йому ти євшан-зілля,
щоб, понюхавши, згадав він
степу рідного привілля⁷!”

І пішов співець в дорогу,
йде він три дні і три ночі...
На четвертий день приходить
в місто Київ опівночі.

Крадькомá пройшов, мов злодій,
він до сина свого пана
і почав казати стиха
мову зрадженого хана.

Улещає⁷, намовляє...
Та слова його хлопчину
не вражають, бо забув вже
він і батька і родину.

І співець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
загула невпинна пісня,
пісня вільного народу —

про славетнії події,
ті події доловецькі,
про лицарські походи,
ті походи молодецькі...

Мов скажена хуртовина,
мов страшні Перуна⁸ громи —
так ревли-стогнали струни
і той спів співця-сіроми⁹!

Але ось вже затихає
бренькіт дужий, акордовий¹⁰
і, замісто нього, чути
спів народний, колисковий.

То співець співає тихо
пісню тую, що співала
мати синові своєму,
як маленьким колисала.

Наче лагідна молитва,
журно пісня та лунає...
Ось її акорд¹⁰ останній
в пільмі ночі потопає.

Але спів цей ніжний, любий,
ані перший — сильний, дужий,
не вразив юнацьке серце —
він сидить німий, байдужий.

І схилилася стареча
голова співця на груди:
там, де пустка замість серця,
порятунку вже не буде!...

Але ні! Ще є надія
тут, на грудях, в сповиточку!...
І тремтячими руками
розриває він сорочку,

І з грудей своїх знімає
він євшан, чарівне зілля,
і понюхатъ юнакові
подає оте бадилля.

Що це враз з юнаком сталось?
Лице зблідло у небоги,
затремтів, очима блиснув
і зірвавсь на рівні ноги.

Рідний степ, широкий, вільний,
пишнобарвний і квітчастий
раптом став перед очима —
з ним і батенько нещасний!

Воля, воленька кохана!...
Рідні шатра, рідні люди...
Все те разом промайнуло,
стисло горло, сперло груди,

— „Краще в ріднім краю милім
полягти кістьми, скопати,
ніж в землі чужій, ворожій
в славі й шані пробувати!”

Так він скрикнув. І в дорогу
в нічку темну та погону
подались вони обое,
обминаючи сторожу.

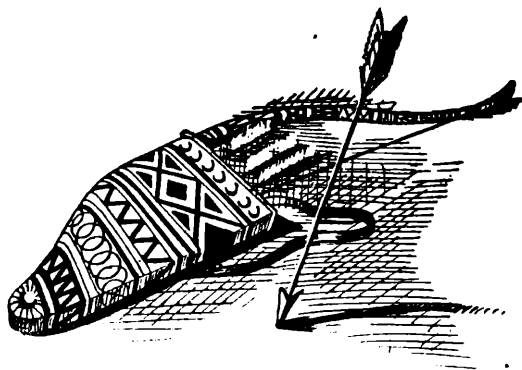
Байраками та ярами
неутомно проходили —
в рідний степ, у край веселий
простували, поспішали...

Микола Вороши

Пояснення: ¹ половці — монгольське плем'я, що жило в княжу добу в степах над Чорним і Озівським морем. ² найулюблена — найулюбленіша. ³ ясир — люди, забрані в полон, разом з худобою і з усяким добром. ⁴ почот — прибічна почесна служба. ⁵ руський (давня назва) — український. ⁶ привілля — воля; привільний — вільний, свободний. ⁷ улещувати — схліблювати. ⁸ Перун — бог громів у староукраїнських віруваннях. ⁹ сірома — сердега, бідолаха. ¹⁰ акорд — у музиці два або більше з'єднаних між собою звуків.

Завдання: Розкажіть історію ханського сина.

Запитання: Чому людина на чужині тужить за рідним краєм?

36. Новий Галич.

Не раз і не два вислав галицький князь Ярослав Осмомисл свої полки на допомогу іншим князям. Передусім радо помагав князям обороняти торговельний шлях Дніпром перед нападами хижих степових орд. Він добре знав, що торгівля — це одна з підвалин добробуту держави.

Та бачив князь Ярослав, що через незгоду між

князями важко буде вдержати цей шлях. Тому вирішив забезпечити своїй державі доступ до моря.

— Не вдержать інші князі Дніпра, так я беру для Галича Дністер аж до моря.

І вислав під проводом Коснятина Сірославича військо до Чорного моря.

Військо це очистило гирло Дністра з берладницьких¹ розбишацьких ватаг і посунулося аж до гирла Дунаю.

Воевода Коснятин Сірославич вислав молодого боярина Яромира Данилковича в Галич до князя Ярослава зі звітом.

— У наших руках гирла Дністра й Дунаю. Вся смуга між цими двома ріками очищена з берладників¹. Наші суди та посади² можуть безпечно плавати Дністром, а Прутом і Серетом³ дараби⁴. Щоб тривало забезпечити цю смугу, добре було б збудувати тут городок і лишити в ньому постійну залогу. Я вже й намітив тут відповідне місце на городок на лівому березі Дунаю, в тому місці, де в нього вливаються Серет і Прут. Є тут уже оселя рибалок. Дуже добре місце під городок.

Сподобалася князеві Сірославичева рада.

— Так, треба забезпечити для себе ті місця. Він зараз відписав своєму воеводі:

— Твоя рада мені до душі. Пішлю дарабами дерево з Карпатських гір, вишлю теслів і інших потрібних робітників. Хай під твоїм доглядом рублять городок.

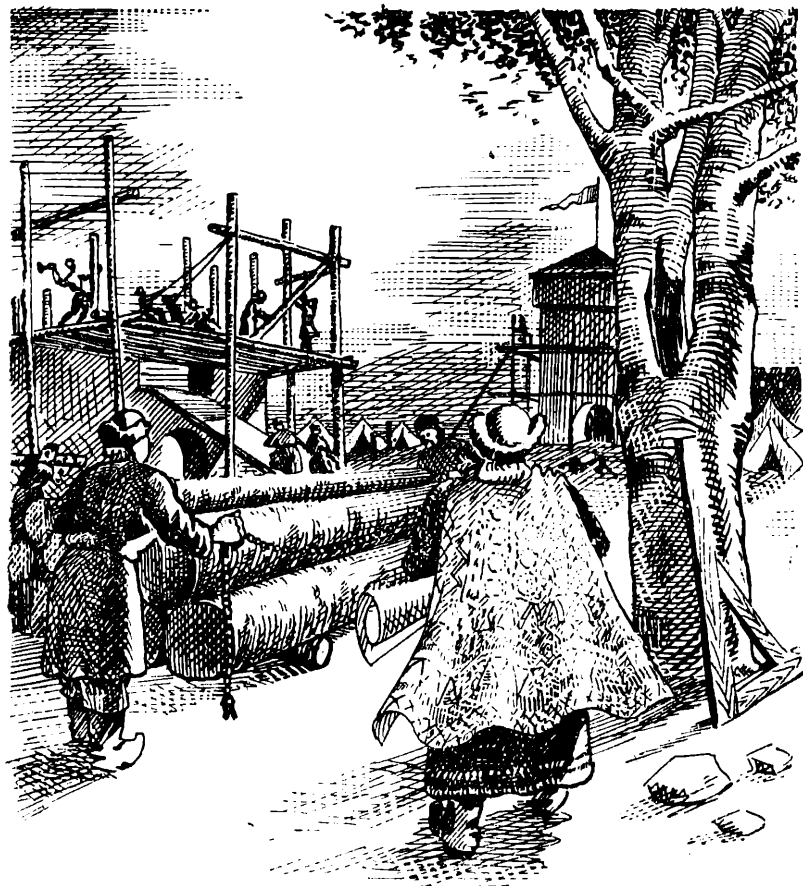
І закінчив:

— Хай тобі, воеводо, всемогучий Бог допоможе завершити велике діло, та дай Боже, щоб городок, що ти його зрубиш, став для нашої держави новим Галичем.

Коли воевода Сірославич прочитав княжого листа, очі в нього засяли радістю, і він сказав до Яромира Данилковича:

— Князь мимохить уже й назву надав новому городові. Назвемо його „Новим Галичем”.

Взялися за діло. Вимірили місце під городок, повикопували довкола рови і потім сипали вали.

А мулярі й теслі вже зводили будівлі в середині. Насамперед муровану церкву й замок. Робота аж горіла в руках досвідчених майстрів. Неначе б один перед одним бажав показатися, один одного перевищити.

По кількох місяцях знову їхав боярин Яромир Данилкович до Галича. Та вже не конем, а купецьким судном.

У листі до князя писав воєвода: „Милостивий Княже! Город зрублений. Назвали ми його так, як Ти зволив висловитися у письмі до мене — Новий Галич⁵. Нехай він справді, як чадо⁶ старого Галича, стане славний і великий і прославить Твоє ім'я, Княже наш. Присилай, Милостивий Княже, туди священників. А може й сам завітаєш на посвячення Нового Галича. Наш новий город має велику прийдешність перед собою. Він стане осередком торгівлі не тільки нашої держави, а й інших. Дуже гарно може розвиватися риболовля і дати чималий прибуток нашій державі та добрий заробіток нашому населенню...”

Каже князь Ярослав бояринові Яромирові:

— Добре справився воєвода, та годі мені його там держати. Він потрібний тут. Я тебе назначу воєводою нових наших земель із осідком у Новому Галичі.

Низенько поклонився боярин Яромир Данилкович, новий воєвода зайнятих для галицького князя земель.

— Велика дяка тобі, княже, за честь. Буду старатися вірно й совісно служити тобі.

— Я певен у цьому, — відповів князь.

Після цього повернувся Яромир Данилкович до Нового Галича.

Антін Лотоцький

Пояснення: ¹ берладники — начальники ватаг, що виступали проти князів. ² суди і посади — човни, судна, навантажені всяким добром. ³ Серет і Прут — допливи Дунаю. ⁴ дараба — сплав. ⁵ Новий Галич — тепер Галац у Румунії. ⁶ чадо (староукраїнське слово) — дитина.

Запитання: Як повстав Новий Галич?

Як основували давню міста.

37. Німецькі послы.

Під кінець липня загостили до Львова, на княжий двір хрестоносці¹. Львов'яни з зацікавленням придивлялися, як три хрестоносці з джурами² їхали на великих, опанцерених конях вулицями Львова. Хрестоносці були в залізній зброї, а поверх мали білі плащі, що на них на плечах і на грудях були виткані великі чорні хрести. Дехто з львов'ян уже встиг довідатися, хто це.

— Той, що їде попереду, то свояк наших князів, а називається якось так довго, — говорив один.

А другий додав:

— Називається Зігегард із Шварцбургу. Його напевно прислав великий магістер³ хрестоносців, щоб намовити наших князів до якоїсь угоди.

А Зігегард Шварцбурзький справді, тільки звитався, сказав:

— Приїхав я, свояки, відвідати вас і разом привожу й листи до вас від нашого великого магістра, Карла Бефарта.

Князь Андрій відповів:

— Велика це честь для нас, що великий магістер славного Хрестоносного Лицарства підтримує зв'язки з нами.

Зігегард передав листа князям. Вони зараз взяли його читати. Лист був написаний по-латині. Великий магістер і всі німецькі лицарі пропонували князям союз проти татар і всіх ворогів Хрестоносного Лицарства.

Зігегард залишився в князів надовше. У тиждень по його приїзді відбулися лови в тисьменицьких лісах.

Щойно з початком серпня стали вести переговори у Володимирі, а 10. серпня, на св. Лаврентія, в вівторок, списали умову, теж по-латині, що починалася так: „Андрій і Лев, з Божої ласки князі

всієї української землі, Галичини й Володимирії шлють привітання, а після лицарського життя на цьому світі бажають слави в небесах...”

Далі писали князі, що це велика честь для них, що можуть заприятелювати з таким славним лицарським орденом. А наприкінці запевняли, що боронитимуть хрестоносців перед татарами і помагатимуть проти кожного противника.

„На це веліли ми написати цю грамоту і привісити наші печатки.

Довершене й дане у Володимирі Року Божого 1316, у навечер'я св. Лаврентія” кінчалась умова.

Три дні пізніше повіз Зіґегард Шварцбурзький грамоту до Кеніґсберґу⁴.

У 1320 році в листопаді, прибули до Володимира посланці міста Торн, щоб скласти з князями Андрієм і Львом торговельну умову.

Татарський хан вельми був невдоволений із цих усіх умов і намагався відтягнути князів від злагоди з західними князями, одначе всі його зусилля були даремні.

Навесну 1323 р. рушив хан з великою ордою походом на Волинь. Та князі не злякалися. Вирушили з Володимира з залізними полками проти татар. Були в їх полках і хрестоносці під проводом Зіґегарда.

Прийшло до бою під Кам'янцем. Завзятий бій тривав від ранку до ночі й покінчився перемогою князів Андрія і Льва. Одначе обидва князі були важко ранені. Поклали їх на вози і повезли у Володимир під прапорами перемоги. Їхали під опікою Зіґегарда.

Обидва князі лягли в постіль і вже з неї не підвелися. Від ран, завданих у бою, померли сливе⁵ одночасно. Похорони князів відбулися одного дня. Як разом жили й трудилися, так разом їх і похоронили.

Жалували за ними хрестоносці, жалували й інші сусіди.

Вони казали:

— Ці два князі, то був непереможний щит проти татар.

Антін Лотоцький

Пояснення: ¹ хрестоносці — німецький лицарський орден (товариство) що мав на Помор'ї свою державу, звідки поширяв Христову віру між сусідніми поганями. ² джура, чура — слуга лицаря. ³ великий магістер — вождь ордену хрестоносців. ⁴ Кенігсберг і Торн — міста на землях ордену хрестоносців. ⁵ слив'є — майже.

Запитання: Які були взаємини німецького ордену хрестоносців з українськими князями?

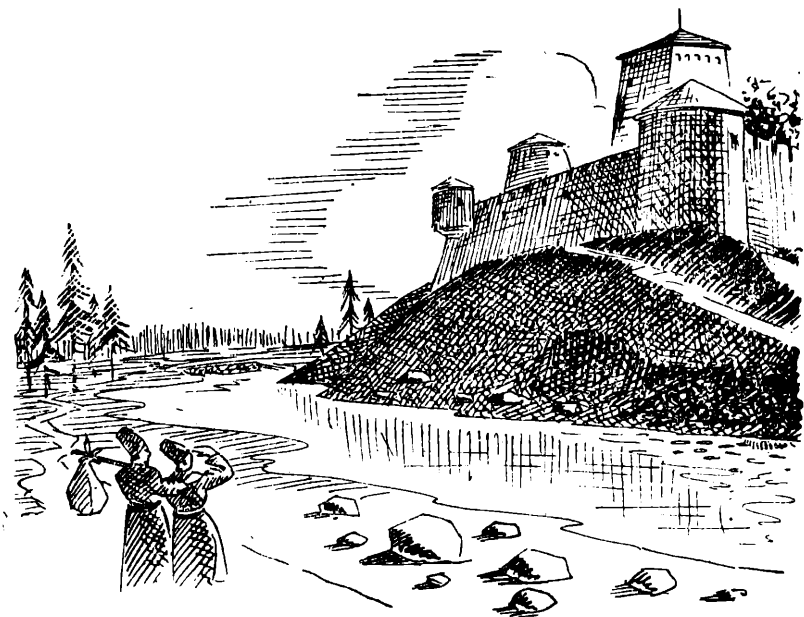
38. Сагайдачний у школі в Острозі.

1.

Над річкою Горинем, серед лісистій та болотистій околиці, на скелі над річкою стояв сильний замок з двома високими вежами. Цей замок мав два поверхи і підземні льохи. Його оточували грубі мури з чотирма баштами. Від головної замкової брами вела вниз замкова вулиця, стояли рядом по обох боках великі муровані будинки, в яких приміщено друкарню, школу, академію, бурсу. Звідси починався ринок старого міста. Був це чотирикутник, обставлений домами, у яких містилися крами і жили купці. Все місто обведено муром з чотирма брамами. Над ними високі башти, озброєні воєнним знаряддям. Зараз за старим містом, через греблю, стояло нове місто — Застава. Тут були дві церкви: Воскресення і св. Онуфрія. У новому місті сиділи татари, яких поселив тут князь.

Одного дня перед полуднем наспіли до Острога два учні: Марко Жмайло-Кульчицький і Петро Конашевич, яких вислав на науку з дале-

ких Кульчиць із-під Самбора перемиський владика Стецько Брилинський. Міщанин, до якого вони заїхали, повчив старого Жмайла, що йому треба ще зайти на замок, а то над вечір замкнуть замкову браму, тоді не буде ніякого приступу.

Такий тут порядок. До того ще князь завтра вибирається до Дубна і не знати, коли вернеться.

Жмайло зараз переодяг себе і хлопців у кращу одягу і вибрався на замок. Дорогу показував синок того міщанина. Перейшли греблю, ринок і замкову вулицю аж до замкової брами. Мусіли показати письмо самбірського старости і лист до князя. Тоді гайдук повів їх на замок.

Міркуючи по зверхньому вигляді замку, здавалось би, що в середині Бог зна як пишно і багато. А тим часом там сама простота. Жмайлові і вірити не хотілося, щоб той багатий князь, про якого дива розказували, міг сидіти у такій неви-

багливій простоті. Вийшли на перший поверх по східцях і стали у великих сінях. Гайдук пішов уперед, поки не завів їх до світлиці, де проживав князь. Гадали, що побачать тут саме золото. Куди пак! Під стіною вузенька лежанка, покрита медвежою шкірою, довкруги стін дерев'яні лави, кілька стільців, понакриваних опонами, стіл, а при ньому крісло з поруччям, вкрите чорним сап'яном¹. В куті на стіні кілька ікон, а під ними шабля. От і все.

Наші кульчичани мусіли подождати трохи на князя. Він саме вернувся з замкової церкви, а тепер обідав. Аж ось відчинилися двері і ввійшов князь. Кульчичани, побачивши його, не знали, що їм робити: христитися перед ним, чи впасти навколішки. Їм здавалося, що бачать святого. Князь Василь Костянтин Острозький був високого росту, плечистий, з довгою сивою бородою. Одягнений в суконний каптан, обрамований довкола хутром. Він сів зараз у своє крісло з поруччям і почав читати владичий лист.

— Це ті два хлопці, що про них пише владика?

— Так, ваша княжа милосте! Оце мій братанич Марко Жмайло-Кульчицький, а це наш приймак — сирота Петро Конашевич. Ми з-під Самбора.

— Ну, гарно, владика мені добре знайомий. І коли він поручає мені оцих хлопців, то гаразд. Я їх приймаю і до школи і до бурси. Побачимо, чи вони годяться до академії, чи до нижчих клас. А ти найстарший з роду Жмайлів.

— Ні, ваша милосте, я внук. Ще живе голова роду дідусь Грицько.

— Та ти сам уже в літах, — каже князь, — а в тебе ще дідусь є. — Я знав шляхтичів Жмайлів між козаками.

— Це з нашого роду либонь. Інших Жмайлів

нема. Мої два стрийки на Запоріжжі були, та там і голови поклали...

— Так, гаразд. Підете хлопці в школу, — звернувся він до хлопців, — та й до бурси вас приймуть. Зараз вас туди проведуть. А ти лишайся в Острозі, поки любо відпочити. Розкажеш мені про вашу сторону... А як у вас із вашою церквою?

— Погано, ваша милость. Та наша шляхта держиться кріпко своєї церкви.

— А школа у вас є?

— Хіба що школи церковні. Є ще школи вищі, єзуїтські, та ми туди дітей не посилаємо, щоб не покидати свого народу.

Князь задумався трохи, а далі й каже:

— Дам тобі трохи грошей на церковну школу в Самборі. Та поки приїдеш додому, не говори про те нікому, заховай добре, а то можуть у до-розі ограбити, та ще й убити.

Князь плеснув у руки. З'явився слуга і вклонився низенько.

— Поведеш цих хлопців у бурсу до ректора. Нехай їх перепитає та присудить, де їм учитися... З Богом!

2.

Кульчичани вклонилися низенько князеві і вийшли із слугою. Зійшли в долину, минули замкове подвір'я, браму і опинилися на замковій вулиці. Тут роїлося від усякого народу. Аж стали перед великим будинком. Тут було молоді, мов у муравлищі. Слуга повів їх просто до ректора. Ректор, людина висока, худа, сидів за столом над книжкою. Вислухав уважливо княжого наказу, прикликав учителя і розпочав іспит. Хлопцям тремтів голос. Вони ще не бачили такого великого учителя. Ректор слухав, а далі каже:

— Досить! Взяти їх в академію. Вони вже підготовані, а крім того хлопці не без ума, дадуть

собі раду. — Потім ректор покликав диякона і звелів завести їх у бурсу.

Бурса стояла зараз біля школи. Пішли туди через невеличке подвір'я. Диякон вписав собі хлопців у реєстр³, повів у велику кімнату, показав їм їх лежанки і місця при столі. Для хлопців усе було тут новиною. Таких великих кімнат не бачили зроду. На середині стояли лежанки в два ряди головами одна до одної. Попід стінами довгі ослони. Такі самі ослони біля столів. Стіни білі. На одній портрет князя, а над ним ікона з Розп'яттям. У цій кімнаті було багато юнаків. Вони сиділи при столах на ослонах і вчилися наголос. Диякон почав хлопців розпитувати про всякі речі. А далі повів їх скрізь по бурсі і пояснював усе.

Таких самих кімнат було тут більше. Усюди повно школярів-бурсаків різного віку. Були й такі, що вже з вусами.

А далі диякон пішов з ними на огород, що був за бурсою і простягався до самого муру. Тут була спереду площа ігрищ для молоді, а далі грядки з городиною, а під муром і сад овочевий. Дозрілі яблука, грушки та сливки аж за очі хапали, і слина на язик плила... Диякон пояснював, що коло огороду роблять самі бурсаки й усі плоди для них; хто краще коло цього ходить, того князь мило-стиво нагороджує, але самому не вільно їд ка-рою нічого для себе брати.

3.

На площі перед огородом хлопців, як у муравлищі — різного віку і росту. Вигадували тут усякі іграшки, а від цього гуділо, мов у вулику.

Наші хлопці не мали смілости вмішатися до гурту. Диякон прикликав одного бурсака:

— Візьми між вас цих нових товаришів, нехай гуляють з вами.

Бурсак оглянув цікаво новиків у синіх капотах² та й каже:

— Ходіть до гурту, де вам любо. А покажи, що вмієш.

— Ми вміємо з лука стріляти, на шаблі битися...

— Лук тут є, а шабля хіба дерев'яна, бо залізних у бурсі не можна.

Він повів їх у другий кінець площі. Тут стояв гурток хлопців, що за чергою стріляли з лука на віддаль у дошку, на якій був намазаний вуглем страшенний татарин.

— Дайте, хлопці, оцим козакам лук, хай покажуть, що вміють.

Хлопці стали оглядати новиків.

— А стріли в тебе є? — питає один.

Петро засоромився та вже завернувся відходити.

— Так не кажи! — говорить диякон. — Гостеві треба позичити стрілу. Коли матиме потім свої — віддасть.

Зараз подали Петрові лук і наставили кілька стріл.

Він попробував силу тятиви та зважив стрілу в руці.

— Воно трохи заблизько. Поступім далі. А куди стріляти?

— Хіба не бачиш татарина? Стрілай, куди хочеш, щоб тільки вцілив.

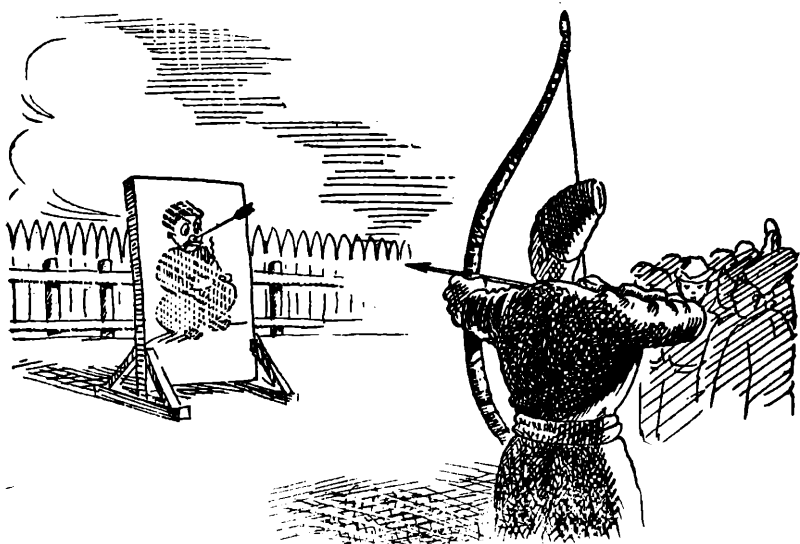
— Я питаю — куди? В лице, в груди, в ноги?

— Чогось ти, небоже, багато говориш. Чваньків ми тут маємо досить, — говорив один бурсак, — і близько йому і відразу в лице мірить. Хіба це так легко?

— Побачиш, а тоді лай чваньком, — каже Петро, почервонівши. — А поки не бачиш, то й мовчи.

Петро натягнув лук і став примірюватися. Стріла зафурчала в повітрі і попала татаринові в сам ніс.

— А! — загукав цілий гурт. На цей оклик збіглися всі.

— Трапилося сліпій курці просо, — казав той самий бурсак. Його вважали за найкращого лучника між бурсаками.

— Хіба ж я не питав, куди стріляти? Попробуємо іще раз. Тепер куди? — Глядіть добре. Я ціляю в чоло.

Стріла попала в чоло повище ока.

— Стріляю ще раз. Тепер кажіть ви, куди стріляти.

— Ціляй у вухо.

Потрапив третій раз.

Хлопці не могли вийти з дива. Петро розохотився.

— Та це не штука влучити в таке, що стоїть нерухомо, не рухається, — а ось дивіться!

Петро показав на ворону, що зірвалася летіти над огородом. Він прицілився вмить і стрілив. Ворона затріпала крилами, скрутилася і впала на площу, прошита стрілою.

— Не мені з тобою міряться, — каже той бурсак, що раніше Петра чваньком назвав, — тепер ти перший!

Петро відразу з'єднав собі прихильність усієї бурси. Хлопці обносили забиту ворону з радістю по майдані.

— А покажи, що ти вмієш, — каже дякон до Марка.

— Я вмію шаблею...

— Давайте, хлопці, шаблі!

Принесли дві дубові.

До цього двобою став один бурсак, трохи вищий ростом від Марка.

— Так не можна, — говорив дякон, — хай стає такий, що рівний ростом і силою.

— Мені однаково, — каже Марко, — нехай стає і цей.

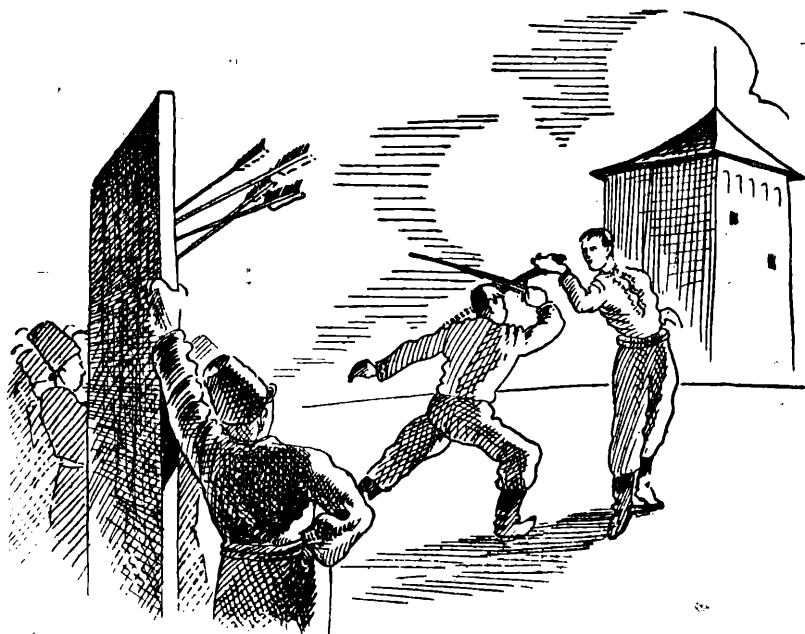
Він скинув капоту і засував рукави сорочки.

Розпочався двобій. Противники забігали один одного, відскакували, поки перший раз шабля вдарила по шаблі. Марко тільки оборонювався, наче боявся. Це ще більш підбадьорювало його противника, що напивав щораз гостріше. Далі Марко поступав наперед, поки не сплів своєї шаблі з другою. Зараз почав шаблею так швидко закручувати, що противник не міг ніяк своєї слобонити. Тривало це кілька хвилин. Нараз Марко зігнув руку і вибив шаблю противника з такою силою, що впала геть далеко. Тепер Марко вдарив противника злегка шаблею по голові, лиш доторкнувся.

— От козак! — закричали хлопці гуртом.

4.

Усі були цим двобоєм так зацікавлені, що ніхто не помітив, як до гуртка надійшло двоє людей. Високий сухий священник і гарний, молодий ще козак у червоному кунтуші, підперезаний шовковим поясом. Козак, дивлячись на хлопців, усміхався вдоволений, підкручував вуса і щось балакав стиха до священника.

Зараз після двобою, коли хлопці червоні, мов буряки, важко відсапували, приступив козак до гурту та став їм потрясати руки.

— Здорові, панове товариство! От молодці! Хай мене татари живого в сметані з'їдять, коли помиляюся, що ви будете славними запорожцями. — Я перший гармаш в Україні, а ти будеш перший лучник, — каже до Петра. — А в твоїй шаблі то хіба чорт сидить, — каже, обертаючися до Марка. — Хто тебе такого вивчив?

— Мій прадід Грицько Жмайло, — сказав Марко, обтираючи рукавом мокре від поту чоло.

Козак погладив хлопців по голові, а священник став їх благословити:

— Щоб ви так за нашу віру воювали!

Це були обидва Наливайки: о. Дам'ян, духовник князя Василя, і брат його Северин Наливайко.

На цю хвилину надійшов непомітно сам князь. Він любив заходити в школу та в бурсу.

Всі з пошаною розступилися.

— Місце! Його Милость іде!

— То ті хлопці, що з-під Самбора приїхали? То ти, Жмайле, такий мистець до шаблі? Ану, по-пробуй зо мною, — каже князь, усміхаючись. Він узяв другу шаблю в руку.

— Я не смію, — каже Марко.

— Ну, нічого соромитися. Це лицарське діло. Ти певно нераз мірявся з твоїм славним прадідом, а він же старший від мене...

Та Марко стояв, мов вкопаний, не сміючи очей підвести на князя.

— Марку, — каже о. Дам'ян, — коли Його Милость наказує, треба слухати.

Марко став. Буцім то примірювався, а далі поклав князеві шаблю під ноги і розплакався.

— Я таки не посмію на князя руку підняти...

— Ну, це гарно, — каже ласкаво князь, — що шануєш сиву голову.

Він узяв хлопця руками за голову і поцілував у чоло.

— А що вміє твій товариш?

Тепер не дали вже бурсаки Маркові прийти до слова. Один наперед другого заговорили, мов гуси.

— Еге ж, Петро славно з лука стріляє... ворону на лету поцілів... Татарина в лице потрапив...

Принесли князеві вбиту ворону. Князь дуже дивувався зручності Петра. Потім подався до ча-

стоколу. В голові татарина сторчали три стріли. Князь пробував вийняти їх, та вони зламалися. Залізо лишилося в частоколі.

— Ну, справжнього татáрина таки вбив би на смерть. Коли ви і до книжки такі вдалі, то буде з вас потіха. А куди призначив вас отець ректор?

— В академію, — каже диякон, кланяючись князеві в пояс.

А старий Жмайло аж горів з радощів, дивлячись на своїх хлопців, що їм відразу припала така честь.

Андрій Чайковський

Пояснення: ¹ сап'ян — рід дорогої шкіри. ² капота — рід довгого плаща. ³ реєстр — спис.

Запитання: Як прийняли Петра Конашевича і його товариша Жмайла до школи в Осторозі?

Як давно виховували хлопців?

39. У таборі під Хотинном.

1.

Холодна мряка вкривала все хотинське¹ поле вранці дня 4. вересня 1621 року. Ліси, що в сторону Буковини стояли темною стіною, здавалися невеличкими горами, які тяглися без кінця аж по Карпати і там у темній імлі² під небесами щезали. Виразніше відбивалися від них менші ліски й діброви, що росли на степу перед козацьким обозом на південь, і давали добрий сховок тисячам турків, які там скривалися.

Кругом було так тихо, як би на тім невеличкім просторі землі не стояло кількасот тисяч людей, які зібралися докупі, щоб убивати один одного. Тільки тисячі малих вогників, що блискали невіразно крізь мряку по той і по цей бік Дністра, по лісах і долинах у турецькім і козацькім таборі, — тільки десь-колись іржання коней і рев худоби свідчили про це, що тут не мертва пуща, а земля,

заселена тепер густо живими істотами. Вартові на окопах і люди при вогнищах ходили, як тіні, їх розмова губилася у мряці без сліду.

Нараз десь далеко, немов під землею, озвалося тихо гасло, щоб вставати. По хвилині сурма озвалася ближче і дзвінким голосом немов прорізала густу ранішню мряку. Далі третя, четверта, п'ята, а там уже поздовж Дністра десятки труб одна за одною повторяли гасло й будили військо по обозах. Поміж возами на майданах, немов великі мурашки, заворушилися люди. Збудилося військо, що спало тісно, вояк при вояку, щоб у холодну ніч було тепліше. Від теплих віддихів людей підіймалася ще густіша мряка над леговищами. Цей і той, вставши, позіхав здорово, протирав очі та протягав скорчене у сні тіло на всю довжину. Гамору ще не було великого, тільки шепіт ішов від молитов і від зітхання, що мимохіть виривалося з грудей людям, які ще нині могли опинитися на тому світі.

Ранішній холод скоренько заходив під одіжку воякам, морозив утомлене тіло, і кожний, обтрясшись дорешти із сонливости, починав рухатися жвавіше та братися до свого діла.

— Ану, ставайте разом сухарі брати! На цілий день! — наказували вже старші коло возів.

Козаки брали свою зброю на плечі, припоясували шаблі, збиралися громадами коло возів, приймали свої пайки сухарів і сала і ховали в кишені, або в торби.

2.

— В окопи! Кожний на своє місце! — роздавався знову наказ, але вже й без наказу кожний гідходив у свою сторону.

В окопах гурток козаків обступив якогось чужинця. Він щойно вискочив з густої мряки так, що вартовий трохи не привітав його шаблею.

— Ні, братчики, я не турок! — впевняв чужинець. — Я Іван Полтавець, що ходив із Сагайдачним ще під Кафу³. У реєстрі⁴ я записаний, запитайте! Під Кафою мене ранили, схопили; — шістнадцять літ пробував я між турками, потурчився, побусурменився, а то був би погиб. А тепер прийшов я до вас умирати. Во ім'я Отця і Сина і св. Духа! Нехай я знову перехрещуся по-християнськи... Я був пушкарем у турків і Бог поміг мені втекти до вас.

— Що там у турецькій таборі чувати? — питали козаки чужинця.

— Вчора завдали ви великого чосу⁵ туркам. Тисячі їх лягло. Але нині стережіться! Сто пушок стоїть проти козацького табору, — цілу ніч робили коші на пушки отуди попід лісок і далше вниз до Дністра. Всією силою підуть на вас. Вони недалеко, присунулися вночі, — от нехай лиш туман уступиться, побачите. Я робив коло такого коша, серце мені краялося. Тут ви так близько!... Досвіта у мряку відійшов і щез. Бог поміг, — не помітили, слава Тобі, Господи.

— Поведіть його до Дорошенка⁶ з тою новою, — сказали козаки, — він уже дасть гетьманові знати.

І справді один з козаків зараз повів Полтавця до полковника.

3.

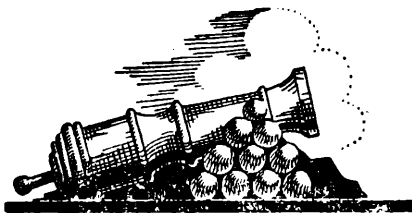
Козаки забралися до роботи. У рові перед окопом можна було сидіти, але зверху могла на голову впасти куля. На окопі в одному місці стояв віз, засипаний землею. Надломаний дишель з воза лежав у рові. Козаки тепер підкопувалися під цей віз, викидаючи землю поза окопи так, що їм можна було стояти на колінах під возом і визирати на поле малими віконцями між дном воза й землею. У ті віконця поклали гаківниці й само-

пали⁷; коло зброї кожний поклав свою рушницю, гаманець⁸ з кулями, клоччя, кий до набивання, щоб усе було під рукою. Така робота йшла по всіх козацьких окопах; усі знали, що нинішній день буде дуже важкий.

Осип Маковей

Пояснення: ¹ Хотин — місто над Дністром. ² імла — мряка. ³ Кафа — місто на Криму (тепер Феодосія), тоді татарське, осередок торгівлі невольниками. ⁴ реєстр — спис козацького війська. ⁵ завдати чосу — набити, наробити шкоди. ⁶ Дорошенко — полковник у війську гетьмана Сагайдачного. ⁷ самопал — давня рушниця; гаківниця — мала пушка. ⁸ гаманець — торба, мішечок.

Запитання: Як виглядав козацький табір під Хотиним?

40. Іван Коновченко.

(Козацька дума¹)

1.

На славній Україні
у славнім городі у Корсуні²
кликне, покликне Хвилоненко,
корсунський полковник:
— „Годі вам, панове-молодці, домовати,
ідіте зо мною на Черкеню-долину гуляти,
слави лицарства козацькому війську доставати!”

Оттоді по городах не музики вигравали,
осаули³ військовії походили
листи читали, козаків в поход викликали:

— „А хто буде панотцевого, — промовляли, —
неділешнього обіда дожидати,

той буде Хвилоненка,
корсунського полковника
в шести милях доганяти!"

У гóроді у Черкасі⁴ жила вдова старенька,
мала собі сина Івана вдовиченка Коновченка.
Вона тее перше його⁵ зачувала,
до господи найскоріше прибувала,
усі коні із господи позсилала,
все оружжя у кімнату замикала,
к дому Божому до церкви поспішала.
То Івась од сьа прочуняє, по хаті поглядає —
аж ні одної шаблі булатної⁶,
пищалі семип'ядної⁷
на стіні немає.

У стайню ухочає,
а на стайні ані одного коня вороного немає.
Він неньку стареньку біля церкви доганяє.
Словами промовляє:

— „Недобре ти, мати, загадала,
що всі коні із господи позсилала,
все оружжя у комнату замикала.
А лучче б ти, мати, зробила,
до города Крилова од'їздила,
сто злотих жиду-орендарю давала,
у наряді⁸ доброго коня купувала,
мене молодого в поход знаряджала!"

— „Маєш ти чотири воли чабанії⁹,
два коні вітцівські воронії,
можеш добре у Черкасі поживати,
козаків на хліб, на сіль закликати".

— „Що мені з того, що буду я добре поживати,
будуть мене козаки за хліб, за сіль поважати,
тільки будуть мене, мати,
на підпитку, гречкосієм, домонтарем¹⁰ величати,
коня мого прибудою називати.
І вже мені не честь, не подоба
по ріллях спотикатись,

жовтих чобіт каляти,
дорогії сукні пилом набивати!
А хочеться мені, мати,
піти під город Тягиню¹¹ гуляти,
слави-лицарства доставати!...”

То тее промовляв,
у неньки старенької благословення брав,
із дому вітцівського поспішав,
на Черкеню-долину з козаками прибував.

2.

То не вихор на Черкені-долині гуляє,
не сизий орел яструбів ганяє,
вдовиченко Коновченко

на воронім коні роз'їжджає,
мечем своїм як блискавка сясє,
трьох татар-яничар з коней збиває,
з пліч голови знімає.

Тоді шаблю булатну опускає,
чотирнадцять лицарів турецьких
на аркан¹² хватає

живцем до козацького намету пригоняє,
козакам лицарство своє вихваляє,
безпечне по долині роз'їжджає,
бісурманів на сміх підіймає.

Корсунський полковник, пан Хвилон, те зобачає
і промовляє,
Коновченка братом називає:

— „Іване Коновченку, брате мій сердешний!
Коли міг ти лицарської слави дістати,
благословлю тебе в моїм наметі спочивати”.

А Івась Коновченко тее зачуває,
і велику радість має,
що корсунський полковник братом його називає.
То він словами промовляє:

— „Корсунський полковнику, пане Хвилоне!
Благослови мені оковитої горілки напитися,
то я можу іще й лучче
та з бісурменами побиться!”

Полковник словами промовляє:

— „Іване Коновченку!
Я чував од старих людей,
що оця оковита-горілка дуже вадить,
не одного чоловіка з цього світа збавить”.
У той час і годину
десь корсунський полковник одгодився¹³,
Іван Коновченко доволі горілки напився...

На доброго коня сідає,
шаблю із рук випускає,
між бісурменів бігає,
сімдесят чоловіка з коней збиває,
з пліч голови знімає.

То безбожні бісурмени теє зачували,
напилого козака зараз пізнавали,
більше йому поля гуляти попускали,
од табору козацького зараз одбивали,
гнівом Божіїм, саранчею, на козака налітали,
шаблями, пістолями смертнії рани дарували,
тільки коня козацького не піймали. —
То добрий кінь до табору прибігає,
по куренях¹⁴ гуляє, острими копитами землю копає,
смутно ржучи, козака свого викликає.

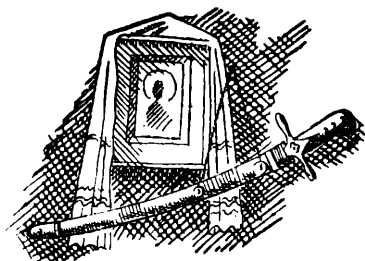
То Хвилоненко теє зачував,
із намета свого виступав, словами промовляв:
— „Оце ви, братці, недобре зробили,
що напилого козака гуляти пустили,
мов ви сами його з світа згубили.
Добре ви дбайте, оружжя заправляйте,
бісурменів від тіла козацького відбивайте,
бо вже не даром козацький кінь по табору гуляє,

мабуть Івася Коновченка на світі немає". —
То козаки тее зачували,
на долину найскоріше поспішали,
бісурменів від тіла козацького відбивали,
шаблями, наділками¹⁵ суходіл копали,
шапками, припóлами¹⁶ персть¹⁷ вибирали,
Івасю Коновченку могилу насипали,
в семип'ядні пищалі гримáли,
у суремки¹⁸ жалібно вигравали,
славу козацьку вихваляли.

Полягла козацька молоденька голова,
як од вітру на степу трава!
Слава не вмере, не поляже,
лицарство козацьке всякому розкаже!...

Пояснення: ¹ козацькі думи — пісні, що їх укладали та співали окремі співці (звані бандуристами або кобзарями), пригриваючи на бандурі або кобзі. ² Корсунь — містечко над р. Россю, колишній полковий гóрод. ³ осаул — один із козацьких старшин. ⁴ Черкаси — місто на правому березі Дніпра. ⁵ перше його — перше ніж він. ⁶ булатний — гартований. ⁷ пищаль семи-п'ядна — рушниця з дулом сім п'ядей завдовжки. ⁸ кінь у наряді. — кінь із сідлом і уздечкою. ⁹ чабаний — (віл) — великий, здоровий, сильний. ¹⁰ домонтар — людина що нерado покидає свій дім. ¹¹ Тягиня або Бендери — місто в Бесарабії, тоді в Туреччині. ¹² аркан — довгий мотуз, що ним ловили коней або людей. ¹³ одгодитися — віддалитися. ¹⁴ курінь — домівка, тут: намет. ¹⁵ наділка — піхва на шаблю. ¹⁶ припіл — пола, так згорнута, що можна в неї щось набрати. ¹⁷ персть — земля. ¹⁸ суремка — мала сурма, трубка.

Запитання: Як боровся і як загинув Іван Коновченко?

41. Степовий гість.

1.

Давним-давно в Україні стояв хутір, а в тому хуторі проживав козак Данило Чабан із жінкою та дітьми.

Хутір цей, де вони жили, такий, що кращого не бажав би собі найбільш вигадливий чоловік. Дістався він Данилові, перейшовши через руки Бог-зна скількох прадідів та прабабок, а звісно ж кожному, що де оселиться українець з українкою, там зараз зацвіте вишневий садочок коло білої хатини, запахнуть усякі квітки, простелються криві стежечки по степу та гаю та розлягатимуться мелодійні пісні — то можете уявити собі, який

то садок був, викоханий стількома поколіннями Чабанів, яка то сила квіток, скільки улюблених куточків і в степу, і в лісі, і на сумежній луці, та яке то багатство пісень!

До того сам Бог умістив цей хутір між степом та лісом, річкою та лукою, горою і долиною: з одного боку степ безкрай, запашний, покритий хвилями зелені — з другого здіймалися до неба гори, то завітчані деревами, м'яконькою травицею, то каменясті й оголені. Прегарна долина, зовсім самотня, без тропи¹ або дороги, якось щасливо цвіла собі з третього боку, а з четвертого котила води свої річка то через луку, врівень із м'якими берегами, відбиваючи в своїх водах одне небо з його світилами та габу² гнучкого комишу, то раптом попадала між дві скалисті кручі й шуміла під їх величненною аркою³.

2.

Одного вечора зібралися гості у Данила Чабана. Вечір був тихий, темний, гості були задумані та тихі, господарі нехлопотливі й невеселі. Більш розмовляли очима як словами. Усіх либонь огорнули одні й ті самі думки, всім лежали тягарем на серці одні турботи. Зрідка зверталися до Андрія Крука з запитаннями про місто Чигирин і, коли вели розмову, то все про Чигирин.

Пізнати було, що Андрій Крук добре знав це місто: він відповідав не запинаючись і немов малював своїм оповіданням і чигиринські мури, і вулиці, і кріпосні вали.

Жіноцтво журливо прислухувалося до чоловічої розмови, а коли ця розмова втихала й звої диму почали оповивати вусаті обличчя, вони тихо проміж себе шепотіли. В їх шепоті все чулося про всякі бої, про спалені міста, зруйновані села, про поляглих у боях людей.

Одна бабуса сиділа, ніби скам'яніла, нерухомо; тільки вряди-годи, коли всі змовкли, вона немов прокинувшись, говорила:

— Мої обидва пішли. Сама виряджала.

Діти не вовтузилися, не пустували, а тулилися денебудь у куточку і з насупленими личками теж думали свої думи, або, присівши до старих, нашо-рошували вуха і немов ловили кожний погляд та затамлювали кожне слово.

3.

Надворі було темно, і в хаті стало тихо-тихо. Нараз хтось постукав у хатне віконце.

Сталось це так несподівано, що спершу ніхто не вірив сам собі. Але стукнуло в друге і ще раз, та чути було виразно, ясно, голосно.

Господар підвівся зі свого місця і пішов відчиняти двері, його гості та приятелі смоткали безтурботно, як перше, люльки, жіноцтво сполохалося, дівтора здригнулася.

Данило відхилив двері і спитав, хто стукає. Йому відказали, що це подорожній, втомлений чоловік просить дозволу відпочати в ласкавого господаря.

Данило на це відповів „Милости просимо” і, відчинивши двері навстіж, запросив подорожнього увійти.

У розчинені двері потягло запашним повітрям і на хвилину блиснуло кілька блідих зір, потім двері заступила велетенська людська постать, у всіх закутках залунало й прогуло „Помагай Біг” і, низько схиливши голову, боком пронісши могутні плечі, вступив до хати подорожній.

Коли б у хаті були люди хиткішої, менш спокійної вдачі, вони певно б збентежилися й не знали б, як вітати цього подорожнього. Хоч в Україні і навдивовижу могутня та блискуча козацька кра-

са, проте не легко було б знайти де пару цьому подорожньому, що ввійшов до Данила Чабана. Цей височезний ріст разом із дивною огрядністю та гнучкістю, це засмалене суворе обличчя з огняними очима, чуткість та обачність до всього й разом вільний, безтурботний спокій — хоч кого заставили б здригнутися.

Господар та його гості, зі свого боку, показали себе як треба: коли дивилися на такого мандрівця, певно їм приходили на гадку питання, від яких смертельно свербів язик: звідки він прибув і куди мандрує, скільки виходив гір та долин, поки втомилося його міцне тіло, знає він певне, трохи й Січ Запорозьку, бачив і всю Україну з краю в край — але ніхто не потурбував подорожнього, а себе не зневажив ні зайвим словом ні питанням. Розмовляючи, лише дивилися на нього, на його сільське вбрання, та міркували про себе, де та спокійна нива, оброблена його руками, на якій він здобув собі шрамище на всю щоку, від горбатого носа до чуйного вуха.

Одначе що далі йшла розмова, то подорожній ставав балакливіший: мабуть заохочений увагою всіх присутніх та мовчазним спочуттям, він почав описувати так живо й яскраво недавні битви, що всі затаювали дихання, ніби самі навіч бачили справжні бої. Спокійні з виду козаки запалювалися, жінки скрикували й плакали, діти, втративши сон, і ті з пів розкритими устоньками, з широко відкритими очима, сиділи на своєму місці, немов зачаровані.

Нараз різко пронеслися два постріли з пістоля, один за одним. Усі в хаті припинили й нашо-рошили вуха. Постріли донеслися звідкілясь із степової далечини і знову настала спокійна тиша, як і попереду. Мовчанка тяглася далі, але більш жадного звука не донеслося, окрім повію паху-

чого повітря в розквітлім гіллі садка, що обступив навкруги хату.

— І до вашого хутора долітає голосок! — промовив подорожній.

— Це чи не з чигиринського шляху? — мовив і собі Андрій Крук.

Тимчасом жіноцтво стало прощатися з господинею, вибираючись додому. Одні вели, інші несли дітей. Потонула в запашному розквітлому саду хата, в якій тремке світло каганця відбивалося на вусатих обличчях. На порозі стояв у відчинених дверях господар, що проводив очима гостей, які тихо зникали на довкільних стежках.

З гостей лишилися тільки Андрій Крук та Семен Ворошило.

4.

— А як тепер добратися до Чигирина? — спитав подорожній, спускаючи голос, як звичайно робить це чоловік в непевних часах, починаючи розмову про щось для себе важне.

— Трудновато, — відповів господар.

— Тепер туди просто й ворона не перелетить, — завважив Андрій Крук.

— А чи далеко до Чигирина? — спитав подорожній.

— Краще б далеко, та легко, а то близько, та слизько! — озвався Ворошило; Андрій Крук уважніше поглянув на подорожнього, а господар на Андрія Крука.

— Нашому братові, мандрівцеві, нема чого перебирати дороги, — відповів мандрівець, — хоч часом дорога й докучненька, а береш її... Гаразд, як лучиться добрий товариш, панове!

Йому відповідали значними поглядами.

Якийсь час тяглася оця німа розмова, але така красномовна, що після неї і слів не треба було: один одного зрозуміли.

— З Січі товариство уклін засилає! — сказав мандрівець. — А мене послом у Чигирин.

— Ми вам вірні друзі і слуги! — відповіли йому козаки в один голос.

— Мені треба пробратись у Чигирин, — сказав січовик, трохи помовчавши.

— Всі шляхи відрізані.

— А Гунин хід?

— У них у руках.

Січовик замислився, але видно було, що його обманута надія не засмутила, не лякала трудність, а що просто він добирав в умі нових способів та засобів, як краще досягнути задуману ціль.

— Слухайте, товариші, — сказав він, подумавши, — мені треба пробратись у Чигирин до Петра Дорошенка. Справа тут іде не про одну голову, а про всю Україну... Як я опізнюсь у Чигирин, то...

Тут січовик повернув очима на всі боки.

Господині не було в хаті, діти поспалися сидючи, і він уже хотів повести річ далі, як раптом зустрівся з утопленими в нього очима, немов двома величезними алмазами⁴, що горіли співчуттям та увагою. Очі ці сяли з темного неосвітленого кута хати і тільки добре приглянувшись, січовик розглянув там постать дівчинки, як вона оперлася на складені рученята, витягши головку, стромивши очі, так і застигла, неначе заслухалась.

— Це моя маленька дочка, — сказав господар, оглянувшись слідом за очима січовика. — Марусю, підійди сюди!

Маруся підійшла до батька. Блискуче світло вдарило їй просто в личко і розсипалося по всій її стрункій постаті. Це була справжня дівчина-українка з темними оксамитними бровами, з зашмаленими щічками, у вишитій сорочці з широкими рукавами, у синій запасці і червонім поясі.

Густе біляве волосся, заплетене в коси і в косах трохи було кучеряве та вилискувалося, як шовк. На голові був вінок із квіток, одні з них вже пов'яли, інші ще були свіжі і трохи пахли.

— Марусю, — казав батько, — що ти чула з нашої розмови?

— Усе, — відповіла Маруся.

— А що?

Марусині очі повернулися на січовика.

— Треба в Чигирин, — промовила вона, — треба до пана гетьмана...

— Слухай, дочко, — сказав батько повагом і стиха, про те, що ти чула, не кажи жадній живій душі, так наче ти не чула. Розумієш? •

— Розумію, тату! — відповіла Маруся.

Батько не наказував удруге і Маруся не да-

вала ніякої обіцянки, але про непохитну щирість дівчати не було й сумніву.

— Не треба тобі слухати наших розмов, Марусю, — сказав Данило. — Піди, поклич матір із саду, скажи їй, що брати послули.

Маруся покірливо пішла до дверей, але в ту ж мить нараз почувся кінський тупіт — скакала ніби ціла ватага кінноти, чути було гукання на різні грубі голоси і бліде як смерть лице господині показалося в дверях.

— Скачуть верхівці... ватага... — промовила вона. — Просто до нашої хати... ось вони...

— Пропало все діло! — глухо вигукнув Данило.

Січовик стояв уже на рівних ногах і держав у руках шапку. Козаки стояли мовчки. Метушні не було найменшої, але знати було, що кожна голова напружено думала, і що тисячі плянів і намірів перевернулося у кожного в умі.

Господиня зачинила двері знадвору в сіни і з сіней у хату і стояла, не зводячи очей з чоловіка, дожидаючи наказу та розпорядку.

Коло неї так само бліда і в такому ж збентеженні стояла Маруся.

— Ви спіть! — промовив Данило, звертаючись до козаків. — Ти роби щось, ший! — сказав він жінці. — Я пішов до товарища ще завідна... Козаки прийшли оглянути воли, торгують у мене.

— Є вихід із світлиці у степ, — звернувся він до січовика, — йди за мною!

Все це сказане було хутко, а зараз потому виповнене хутчій, ніж це можна розповісти словами.

В одну мить обидва козаки лежали на лавках і спали глибоким сном, попідкладавши попід голови люльки та шапки; світло грало на їх обличчях, ані трохи не тривожачи їх міцного сну, дихання було таке рівне, що по ньому можна було

немов на годиннику числити час; хазяйка сиділа над роботою, Маруся теж і обидві потонули в муद्रощах мережаних рукавів.

Данило з січовиком швидко переступили темні сіни, відчинили й зачинили за собою двері в світлицю.

Тимчасом ватага пригналася і була вже перед ганком; хропіт коней, розмову верхівців виразно було чути в хаті, потім кілька чоловіків зіскочило з коней, а далі нагло загрюкали у двері і хтось грубим голосом крикнув:

— Ей, ви!... Відчиняйте!

Не встигла господиня підвестися і спитати, хто там, як двері мало не відскочили від одвірків від нового грюкання і вибита шибка задзвеніла у хаті, упавши додолу разом із насадженою рамою. Пика з шорсткими вусами і широкими вилицями^б зазирнула у вікно, швидко та підозріло все оглянула і гукнула:

— Чого не відчиняєш?... Чого не відчиняєш?...

Господиня випустила з рук роботу, але все ще стояла вагаючись на одному місці.

— Відчиняй! — Загукало відразу кілька грізних голосів і двері так затремтіли від ударів, що вся хата здригнулася.

Господиня відчинила двері. Ватага чужоземних салдатів увірвалася до хати і з криком та гамором кинулася шарити по усіх кутках.

Господиня, зібравши коло себе малу дітвору, нагло розбуджену, перелякану й здивовану, що стежила за всею метушнею очима повними сліз, стояла осторонь і байдуже дивилася на те, як всю її хатню обстанову, усе хазяйське добро кидали додолу, били й нищили.

Одні присікалися з допитами до Андрія Крука, що позіхав на весь рот замість усякої відповіді і, немов оп'янілий від сну, хитався на цей чи на той

бік, як хитається свитка на жердці вітряної погоди. Інші штовхали попід боки Семена Ворошила, який підводився, позирав на них, вважав їх то за кума Гарасима, то за кума Явдокима, і знову падав на лаву мов підстрілений.

— Це він! Той самий!... Ні, не він!... Ні, він!... — кричала військова ватага, сперечаючись між собою і термоясячи обома козаками.

— Де господар? Господаря сюди! — кричав як несамовитий, старший ватаги.

— З ранку до приятеля пішов у гості, — відповіла господиня.

— В гості?... Дам я вам гості! Зрадники! Бунтівники!... Що це за люди?

І він, замість того, щоб указати, вдарив з усієї сили нагаєм спершу Крука, потім Ворошила, і з таким виглядом підступив до господині, що вона поступилася назад, немов перед розлютованим звірем.

— Знайомі люди, — відповіла вона, перемагаючи після цього мимовільного руху знову своє збентеження. — Прийшли воли торгувати в нас, дожидають чоловіка.

— Так, так, ваша милость, — обізвався Андрій Крук, встаючи і проганяючи начебто останні сні, — ми прийшли воли торгувати і не застали хазяїна.

— Перестань верзти, дурний хлопе! Хитруни! Знаємо ми вас! Пов'язати їх! — гукнув він до своїх і вони в ту ж мить накинулися на козаків немов шуліки.

Саме в той час відчинилися двері і до хати вступив Данило.

— Хто такий? — загукав старший, накидаючись на нього.

— Та колись люди тутешнім господарем звали! — відповів Данило.

— Ей, ви! Чи стоїть варта коло двору? Не дрімать! Чуєте?

— Коли тобі твоє життя миле, — почав він, звертаючися до Данила, що стояв перед ним, — відповідай мені зараз без викрутів: де бунтівник-запорожець? Відповідай просто!... А то я тебе на порох зітру!

Сказано це було чванливо і з криком. Данило позирнув на доволі грубу постать перед собою, що ледве досягала йому до козацького плеча і відповів спокійно:

— Не відаю ні про якого бунтівника-запорожця!

— Я хату твою в попіл оберну! Я тобі й сліду від неї не лишу! Чуєш?

— Ваша воля й ваша сила! — таксамо спокійно відповів Данило.

— Та він не втече від нас! Варто через це гарячитись? — сказав другий, теж видко офіцер.

— Що є їсти? — загукав гнівно старший, нагло й люто кидаючись на всі боки й нюхаючи повітря. — Що? Давай сюди! Хутко! Давай!

І він тупотів ногами й лупив своєю шаблею об стіл.

— Жінко! — промовив Данило. — Поспішай з вечерею.

Гоподиня жваво взялася готувати гостину. Очі її оббігли всю хату, всі кутки, ніби шукаючи когось і, здавалось, якась тривога промайнула на її байдужому обличчі.

Вона шукала очима Марусі і тепер лише завважила, що дівчина непомітно зникла підчас метушні.

6.

Чудова темноблакитна, прозора, тепла ніч таємничо зоріла, коли Маруся спішно висмикнулася

з хати, проповзла попід гіллястим наметом розквітлої калини, що стелилася по землі, і опинилася в саду. Тут її сховали кучеряві яблуні й густі, як сітка, черешні.

Тут вона постояла, ждучи, поки перестане товктися серце. Кожна жилка в ній билася, ноги підгиналися під нею, думки роїлися й мішалися: якісь блискучі образи літали перед очима, а з очей точилися пекучі сльози від нової, досі незнаной туги на серці, всуміш із якоюсь радісною надією.

Від свіжого ніжного повітря вона прийшла до пам'яті, нарешті і сльози припинилися і думки прийшли в лад.

Легенький шелест між деревами пройняв її морозом. Вона припала до землі і уся її біла постать потонула в розквітлому білому гіллі.

Все знову замовкло.

Вона хотіла вже було відхилити гілля, що прикривало її, як знову пронісся легенький шелест, такий самий як і попереду, і просто перед нею виринула здоровенна постать січовика між двома високими черешнями.

Марусине серце радісно затремтіло і зараз журно та жахливо затріпотіло.

Постоявши трохи, січовик рушив далі, — видно простував до виходу з саду над річку. Велетенська постать його здавалася велетенською тінню — так легко, так тихо, так зручно пробивалася вона поміж густими, міцно сплеченими між собою черешнями та кучерявими яблунями: ані шелесту не було чути, ані колихання не було помітно.

Сама не розуміючи добре, чому й на що, Маруся пробиралася й собі слідом за січовиком, часом лише зупиняючися від тьохкання та завмирання серця.

Так обоє перейшли вони весь сад, вибралися

за огорожу із живоплотини і опинилися коло річки.

Річка колисалася між берегами з якимось невгомним шумом. Побережний комиш сріблвся в темряві; золоті зорі миготіли на хвилях і блискотіли в небі. До в'яза, що спустив спідне гілля своє в річку, прив'язаний був човен, хиткий і легенький, як шкаралупа. Сумежна лука, гори — все повите було тишею і прозорою теплою імлою.

Тут січовик знову спинився, повертаючи погляд на всі боки і міркуючи — як нараз почув позад себе дитячий тихий голосок і в ту ж мить почув дотик дитячих ніжних рученят. Він обернувся, як людина, якої нічим не здивуєш ні не вразиш, і побачив перед собою Марусю.

— А що, дівчино? — спитав він її таким рівним голосом, ніби ніколи не бувало ніякого лиха ні напасти.

Але Маруся не змогла вимовити й словечка і тільки, вхопивши його за руку, з благанням звертала до нього очі.

Проте ці очі говорили так красномовно й так багато, що січовик погладив її по головці. Щось схоже на ласкаву ніжність, на жалісне співчуття виявила його нахилена постать.

— Можна пробратися до Чигирина! — вимовила Маруся.

— Яким же робом, дівчино-порадонько? — спитав він, стиха усміхаючись.

— У степу стоїть батьків віз із сіном, — промовила Маруся, — воли пасуться теж у степу... Я все знаю, де й що... Запряжемо воли... Я повезу до Книшевого хутора... Там річка... За річкою вже чигиринська сила!

Січовик дивився в її блискучі очі, на її тремку легеньку постать і чув, як колотиться маленьке

серденько. Він почув нараз, що його мужнє, загартоване серце немов розтоплюється в грудях.

— Хто це тобі цю думку подав, Марусю любя? — спитав січовик.

— А я знаю казку, — відповіла Маруся, — так дівчина від розбійників втекла...

7.

Тихо посувався величезний віз степовим шляхом. Тихо було навкруги і два-три гукання в далечині, два-три далеких постріли ще більше давали відчувати цю тишу.

Перед Марусею розбігся краєвид на всі боки широко й далеко. Кожний найменший звук ловило її чуйне вухо: найменше шелестіння трави або пташиних крилець — і вона оглядалася на всі боки.

Нараз почувся тупіт значної кінної ватаги; праворуч показалася юрба верхових та сказано летіла до Марусиного воза.

Кілька диких, похриплих голосів здалека загукало до неї:

— Стань! Стань!

Вона спинила віз.

Миттю обступили її і з усіх боків посипалися питання чужою для неї мовою:

— Куди?... Звідки?... Чия ти?...

— З хутора, — відповіла Маруся, — Данила Чабана дочка. Везу сіно на хутір Гони, до пана Книша.

Заспокоєні верхівці розступилися трохи, і хрипливий голос мовив з досадою:

— Я ж казав вам, що фальшива тривога, а ви полохаєтеся, як степовий птах! Ну, де ж ваші шпигуни?

— Проте ніякої біди не сталося від того, що ми проскакали півверстви вбік! — відказав на те другий голос, видимо, якоїсь молодой та безжурной людини.

— Коли в голові гуляє вітер, то все не біда! — незадоволений пробурчав перший.

Дальше бурчання заглушив свист нагая і тупіт коня, що рванувся вперед.

— Ох, сердитий який! — промовив другий голос із легким сміхом. — За мною, хлопці! Віз захопіть!

Ватага рушила, і під її вартою рушив Марусин віз.

Куди дівчина не повертала свої очі, всюди бачила вона коло себе похмурі, зловісні постаті, грубі суворі обличчя; всі їхали ходую і немов відпочивали, понурившись у свої думи і на час забувши про сторожкі воєнні звичаї. На одних обличчях знати було сум, на інших турботу або невгавчу відвагу або байдужність до всього на світі.

Коло самісінького воза, черкаючись об нього, їхав немолодий уже верхівець. Очі дівчини, при звичаєні до присмерку, добре розглядили кожну грубу рису його живого, розумного лиця. Він глядів пильно на неї і без слів можна було зрозуміти його погляд: „Чудне оце мале дівча! Чудний і той, хто обібрав цю крихку цяцьку за погонича серед ночі неспокійного, непевного воєнного часу!”

— У тебе, дівчино, рідні батько та мати, чи ні? — спитав він несподівано Марусю і, помітивши, що вона не розуміє його мови, каліченою українською мовою переклав її це питання.

— Рідні батько й мати, — відповіла Маруся.

Погляд його впився в неї ще більш непевно й став іще допитливіший та пронизливіший.

— А ваші батько та мати живі?... Багато в вас родини? — питала й його Маруся. — Є в вас діти? Дочки чи сини в вас?...

Не знати, чи тихий здержливий голосок, чи звичайне питання розбуркало приглушені радощі та тугу на серці.

— Так, у мене є дочка, — промовив він, помовчавши чимало.

— Велика? — спитала Маруся.

Він усміхнувся. Мабуть перед його очима промайнула дуже маленька, немічна, хрустка постать.

— В тебе завбільшки, коли ще не менш, — відповів він і тяжко замислився.

8.

Недалечко від шляху видно було тихе, невеличке озерце, окрите немов димовою пеленою ранішнім туманом; від озера праворуч звивався м'який чорний шлях до хутора, над яким стояв тонким прямим стовпом дим.

Це виднівся хутір пана Книша.

— Господи Ти, Боже мій! Яка малеч! — мовив один із ватаги, угляdivши Марусю при світлі сонця. — І їде собі байдужнісінько: ні пороху, ні кулі не боїться...

— Та таку дрібноту ні одна куля, гадаю, не візьме, — відказав другий. — Все одно, що макове зерно.

— У них і дівчата не боязкі; це вже такий народ, — устряв до них третій. — Я, скажу вам, ба-

чив, як підчас самої колотнечі кров хлющить, земля дрижить і січуться і вмирають, а вона собі ходить поміж тих та визбирує кулі своїх, наче в саду ягоди, їй-Богу!

— Тай гине ж їх скільки! — сказав ще один, що прилучився до них.

— Та всі ми загинемо так чи інак, — сказав хтось із боку. — У тому тільки справа, щоб загинути найкращим способом! От що!

Здалека донеслося кілька пострілів і гук від них, немов чари, в одну хвилину сполохнув усі інші думки, всі інші почування і вся ватага разом перекинулася немов ув одну істоту, що чуйно нашорошила вуха й готова була до відсічі.

— Це з нашого боку! Напевно, це з нашого! — скрикнув молодий офіцер. — Гайда, гайда! У підмогу! Це наші б'ються! Вперед!

Маруся не встигла ще й зміркувати допутя у чому справа, як уже ватага помчалася як вихор і скоро зникли всі з очей.

Віз посувався помалу вперед до Книшевого хутора; замигтіли засіяні, але подекуди немилосерно витоптані, витолочені поля, постріли долітали все частіше й частіше, і непомітно підіймаючись на згористу могилу, через яку звивався далі шлях, Маруся вгяділа якісь намети й шатра, а над ними стояли сувої чорного диму і вибухали вряди-годи вогняні язики червоного полум'я. Часом у ранковому повітрі чути було людський голос і стогін, ледве виразний жалібний рев худоби й дитячий плач та тріск від руїн людських осель.

З'їхавши на самий верх могили, Маруся як на долоні побачила здалека бойовище. Вона взріла село в огні, дві дитячі постаті, що бігли, самі не знаючи куди, вхопившись за руки, перелякані, з жахом; розпізнала кілька жіночих постатей, що нерухомо простягалися серед степу; і на її очах

падали стогнучи люди, мчалися перелякані коні без їздців, рідшали люті ватаги, застелялася земля трупом та пораненими; трава, змочена теплою кров'ю, темнішала. Небо мало якийсь зловісний червоносиній відтінок. Купи порошу кружляли хвилями.

А просто перед нею зеленів і пах хуторець пана Книша і віз тихо посувався все ближче та ближче до нього. У гущавині саду вже вирізнялося різнорodne дерево і кущі зі своїм мережаним листом і квітками; в відчинені ворота побачила вона темножовтих, перістих курей, що походили по широкому дворі, порослому м'якою оксамитною травою і заставленому всякою хазяйською справою та знаряддям; коло воріт сиділа величезна кудлата собака; вона вже угляділа на шляху віз і ждала його байдужно та пильно, як хтось, що вже досить бачив дечого в своїм житті і давно вже поклав собі за правило не квапитися виявляти свої почуття.

Маруся довезла щасливо січовика, захованого в сіні, до Книшевого хутора, звідки він перебрався безпечно до Чигириня.

Марко Вовчок

Пояснення: ¹ тропа — стежка. ² габа́ — покривало. ³ арка — лукове склепіння в мурованих будівлях. ⁴ алма́з — брилянт. ⁵ ви́лиці — кістки на обличчі, що виразно вистають; вилиці мають скідні народи і москалі.

BECHA

В Е С Н А І Д Е

42. Льодолім.

Без упину, без утоми
в бурі, в гromі,
в льодоломі¹
з-під зимової кори
міцно вирвавсь Дніпр старий!
Крига кригу
серед бігу
ламле, кришить в купи снігу,
в гори льоду! Дніпр реве, —
то він бореться й живе.
Царство сонне
тоне, тоне,
бо прийшла весна...

Хто ж могутній заборонить
встати й нам від сна?

Грицько Чупринка

Пояснення: ¹ льодолім — льодохід.

43. Веснівка.

Квітка дрібная
молила неньку,
весну раненьку:
— „Нене рідная!
вволи ми¹ волю,
дай мені долю:

щоб я зацвіла,
ввесь луг вкрасила,
щоби я була
як сонце ясна,
як зоря красна,
щоб я згорнула

ввесь світ до себе”.
— „Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
гарная любко.
Бо вихор свисне,
мороз потисне,

буря загуде:
краса змарніє,
личко счорніє,
годовоньку склониш,
листоньки зрониш,
жаль серцю буде”.

Маркіян Шашкевич

Пояснення: ¹ ми — мені (говіркова форма).

44. До діброви.

Розвивайся, лозо, борзо, Зеленийся, рідне поле,
зелена діброво! українська ниво!
Оживає помертвіла Підіймися, колосися,
природа наново. досягай щасливо!

Оживає, розриває І щоб всяке добре сім'я
пута зимовії, ти повік плекала,
обновляє свіжі сили, і щоб світу¹ добра служба
і свіжі надії. з твого плоду стала.

Іван Франко

Пояснення: ¹ світу — світові.

45. Старий рибалка.

1.

Семко Деркач куняв усеньку зиму в хаті. Він снував великі сіті на грубу рибу. Сітяні віконця — кожне таке, як лушпина волоського горіха.

Під легіт першого теплого вітру Семко розстелив сітяну верету на тині, щоб сонце пригостило не зовсім рівні вузлики, які могли б давити зявки білих марун і окунчиків¹. Але проволікати першої ловлі Семко не задумував. Тож, як тільки зірвалися льодові мости на Сяні, Семко загородив

річище ріки, від берега до берега. Два човни волокли сітяну запору вгору ріки, глухо подзвонювали підводними тягарцями на спідній основі сітей. Рибалки веслували доброго пів дня та тричі спинювали свої, тяжкі від водяного багатства, човни, щоб із сітей визбирувати рибу до лозових кошелів.

Одначе під білим берегом припинилася багата ловля риб; якась головата потвора штубовхнула у напнуті сіті з таким ненадійним розгоном, що Семко впав у човні на коліна, — так свавільно за-танцювали обидва човни.

— Повертай у лози! — залунав наказ Деркача, обізнаного з усіми водяними примхами.

Рибалки з усіх сил наперли у весла; правий човен, півколесом обігнавши середину ріки, рвучко причалював, разом із першим човном до прибе-

режних ліз. Хвацькі руки оберемками звивали сіті до берега, щоб уговкати німу водяну потвору, що таким сміливим стрибуном увігналася в рибацький полон. Але не поталанило сміливим ловцям. У лійку звинуті сіті відкинув легко сом² понад свою вусату голову та, виринаючи всією своєю довжиною під сам верх води, пригладив своїм широким хвостом схвильоване плесо ріки і пірнув у зелений глибині.

— А щоб тебе впороло!... — зойкнули рибалки та миттю скочили в брід до води, руками ловити цього довжезного сома.

— Цитьте, хлопці! Він нам не втече. Добре, що показався. Уночі його зловимо, — заспокоював загонисту молодь розважний Семко. — Тільки доброго гусака... — не докінчив старий рибалка.

2.

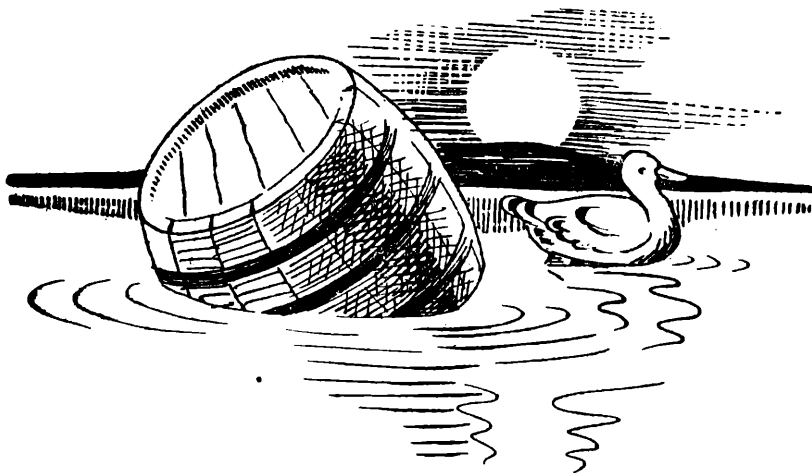
Золотими мережками вкрилося плесо Сянової води. У лозах соловейко дзвінко лящав, виринув місяць понад горою. Така тепла вода під ніч у річці, що верткі в'юні¹ раз-у-раз винурювали голівки з води та прохолоджували свої зявки у вечірньому холодку. Плоскі маруни вискакували у свавільному розгоні понад дзеркало води, та падали стрімголов знов у річку. Але на бистрині широкопері яльці¹ роєм залягли сиві пороги та чинили таку метушню, що всенька менша риба голівки свої внуряла в підводну зелень і нерухомо миготіла в світлі місяця.

Вище ж камінних застав — там човен гойдався. Наче б не було людей у човні... Декілька кроків від човна плавала невеличкою цяткою бочівка, та ще дальше гегав, наче крізь сон, гусак. У човні вигідно розперся Семко й тричі вже переліслював усі зорі над лісом. Він бавився в чати... І легким рухом весла слідував за заставленою

приманою на велику рибу. Його побратими, з руками під головою, думали кожний на свій лад.

— Може таки поталанить?...

І круглий місяченько поволі посувався по небі; йому було цікаво, що той Семко задумав і яких окарбів шукає серед такої непроглядної глибини.

— Гей, хлопці, вже не бачу гусака! І бочілкою рвануло в глибінь... — не договорив Семко, та схопивши в свої дужі долоні весла, стрілою завернув човен і погнався наздогін бочілці, що потопала, то знову виринала. Бочка була за поплавець, а гусак із зубатим гаком поміж крилами — за приману.

Човен умить наздігнав поплавець. Але Семко призабув одну дрібничку: треба ще було бочку прив'язати до човна. А не тільки на ланцюгу з гусаком.

Невидима якась сила жбурляла бочкою по воді, мов малим м'ячиком. На дві пари рук мчався човен за білою стежкою, куди втівав сом.

— Не втечеш, ні, водяний лисе! — сердито погрожував Семко. — Хоч би до білого ранку... Таки тобі не подарую за мої сіті...

За церквою, що стояла серед смerek, перебили рибалки стежку сомові та спереду підплили в нього човном.

— До берега! — залунав Семків наказ, а вже дві пари рук держали кінець припону разом з бочкою при човні.

Причалити було не легко. Двічі падали на коліна молоді рибалки, що держали бочку в руках, так пручав собою в воді довгий сом.

Груба це була штука. Ніколи ще Семко не зловив такої великої риби. Від голови до круглого хвостового плавця добре треба було зробити три великі кроки, щоб цього сома переміряти.

— Пів села на гостину спросив би, та не переїли б усього сомового м'яса...

А міхур купив столяр з міста, що дуже хвалив собі клей з такої риби.

За Юліаном Тарновичем

Пояснення: ¹ маруна, окунь, в'юн, ялець — породи річкових риб. ² сом — найбільша риба наших рік.

Запитання: Як ловлять рибу?

46. На річці.

Понад вечір, як з роботи
всі вертаються в село,
я іду собі на річку,
де мій човен і весло.

Довгий бовт¹, і сак², і сіті
я у човен положу;
„Поможи мені, Царице”, —
відпливаючи, скажу.

Стійте смирно через річку,
ятірі² мої густі!
як вода стемніша — риба
буде сміло в вас пливти.

Я над берегом і сміло
сак мій, зігнутий в дугу,
закидаю з човна в воду
попід аїр і кугу³.

Гей, пливе старий рибалка:
розігнись, очерети!
Розступись, густе латаття³,
дайте човнові пройти!

Вдарю бовтом раз і вдруге,
сонну рибу сполохну;
потім сак собі виймаю,
щуку й окуня тягну.

Ну, вморивсь я в очеретах,
так поїду у гаї
і на чистому закину
сіті прядені мої.

Яків Щоголів

Пояснення: ¹ бовт — довгий дрючок, що ним полошать рибу.
² сак, ятір — різні роди рибальських сітей. ³ аїр, куга, ла-
таття — водяні рослини.

Запитання: Як рибалка ловить рибу?

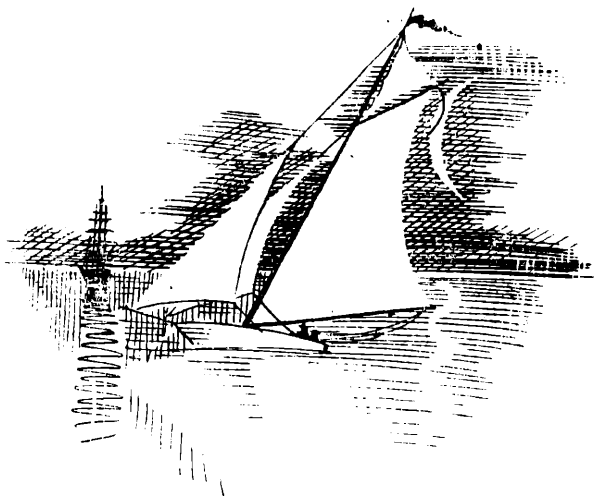
47. На човні.

Плине білий човник, хвилечка колише,
хвилечка гойдає;
плине білий човник, вітер ледве дише,
ледве повіває.
Білії хмаринки, лебедині крила
угорі гуляють,
довгою стягою, що зорю покрила,
місяця сягають.
Місяченько світло і рожеве й срібне,
кида-розсипає,

і ряхтить¹, і сяє світло тее дрібне,
як вогонь палає.
Геть далеко в морі кораблі видніють,
бачу здалеченька,
як виразно щогли тонкії чорніють
проти місяченька.

Лесья Українка

Пояснення: ¹ ряхтіти — мерехтіти.

48. Мірошник.

Мірошник мав хороший млин.
В хазяйстві неабийщо він:
про це гаразд усякий знає,
хто хлібець має.

Млин у мірошника був вод'яний.
Мірошник той Хомою звався,
і був він чоловік такий,
що не гаразд за діло брався.

А інший раз
буває дорогий і час.

Вода раз греблю просмоктала...
Ну, що ж, узять би й загатить,
так ні, мірошник спить та й спить.
Вода ж біжить... ще більш прорвала;
Хомі й за вухом не свербить.

Хто йде, мерщій у млин загляне:
— „Ой, Хóмо, Хóмо, схаменись!
Он скоро вже й води не стане! Піди,
піді лиш, брате, подивись”.
А він їх слуха щось не дуже:
— „Нехай лиш, річка — не калюжа:
води ще стане на ввесь рік”.
З Хоми сміються добрі люди:
— „Тоді побачимо, як буде, —
дурний ти, Хóмо, чоловік”.
І справді сталося, як казали:
вода зійшла — колеса стали.
Злякався мірошник та й біжить
притьмом до прірви, щоб гатить.

Курей тим часом із десяток
прийшло напитися води.
Уздів мірошник цих пань-маток:
— „Бач, ка́посні¹, — кричить, — куди?
У мене й так води немає,
ще й ви сюди?”
І зó зла палицю хапає...
Шпурнув — та й всіх курей побив.
А млин стоїть, хоч прірву й загатив;
і що робити — не втямає...²
Ні з чим zostався мій Хома:
води нема й курей чортма. *Леонід Глібіт*

Пояснення: ¹ ка́посний — пакісний. ² втямати — ~~тягати~~,
розуміти.

Запитання: Хто був винен мірошниковій біді? Чому?

49. Розумний ганчар.

1.

Був собі раз, може чували, господар, що називався Кленибіда. А називали його так тому, що куди не ступив, кляв свою біду. Не мав він, як говорив, щастя.

Поле не родило збіжжя, худоба не велася. Витрати були, а прибутків нізвідки взяти.

Продавав нивку за нивкою, аж зосталося йому одне-одним глинище.

Сів він на глиняному обриві та й став клясти свою біду.

Аж іде дорогою чоловік. Почув нарікання та й питає, що сталося.

— А от що сталося, — відповів Кленибіда, — долі не маю. Худоба вигинула, поле попродав, остався мені оцей горбок глини. Його, хіба, вже нікому не продам, бо нащо він кому потрібний?

Незнайомий підійшов до обриву, колупнув ніг-

тем, розтер пучками, поміркував і, наче з рушниць, випалив:

— Я куплю!

— Та невже? — стрепенувся Кленибіда. — Не жартуй, добрий чоловіче, бо з мене доля все життя жартує.

— Я жартів не знаю! — каже незнайомий. — Скільки хочеш?

Кленибіда почухався в потилицю.

— За нивку то я брав по копі карбованців. А це глинище, якщо йому взагалі є яка ціна, хіба більш, як п'ятки не варте.

Ще й боязко глянув на незнайомого, чи той, бува, не розсердиться.

Незнайомий посміхнувся:

— А скільки ти нивок попродав за свого віку?

— Та правду сказати, шість.

— Ну, так я дам тобі шість кіп карбованців за те глинище.

Кленибіда з дива очі вирячив. Що воно таке? Сниться, чи ні? Вже незнайомий вилічив горщі і поклав йому на долоню, а він усе ще не знав, чи вірити цьому, чи ні.

— От раз усміхнулася доля! — думав.

Відкупив Кленибіда свої нивки і взявся далі господарювати. Та що з того? Знов почалося по-давньому — не ведеться. Продав нивку, другу, третю сусід сам за довги забрав, і так поволі ввесь маєток розплився, мов сніг напровесні.

Вдарився Кленибіда руками по полах. От тобі й на! Догосподарювався до нікуди! Тепер уже й глинища нема, щоб якому чудакові продати.

Пригадав те гнилице. Варто б піти подивитись, що з ним зробив незнайомий.

2.

Глинище було за горою, за лісом. Перейшов Кленибіда ліс, дивиться і очам своїм не вірить.

Біля гнилища стоїть оселя: хата, повітка, ще якийсь простірний будинок. Усе гарне, чисте. Якись підводи заїжджають у двір, а інші, високо навантажені, виїжджають із двору.

Зайшов Кленибіда до оселі. Дивиться — стоїть незнайомий серед двору і приймає від стороннього чоловіка гроші. Пізнав Кленибиду і став з ним вітатись.

— Давно я вас виглядаю! — каже незнайомий. — Не цікаві ви були подивитись, що зробив я з вашої глини?

— Та господарював, ніколи було — відповів, зніяковівши Кленибіда. — А оце якось пригадав собі це нікому непотрібне глинище.

— Не таке то вже й непотрібне — засміявся незнайомий. — Воно мене і годує і зодягає. Я — ганчар. А цей обрив — ганчарська глина. Роблю я всякий посуд та й живу.

— І непогано живете — заговорив Кленибіда. — Доробились, бачу, нівроку. А я догосподарився до жебрацького кия.

Поміркував ганчар і каже:

— Діти в тебе є?

— Є синок, дев'ять років.

— А вчиш ти його?

— Як мені його вчити, коли сам геть збіднів.

— Е, чоловіче! Це ти вже не гаразд робиш. Господар ти, бачу, нестатечний, і тому тобі не ведеться. А хлопчини шкода! Приведи його до мене!

Привів Кленибіда малого Івася до ганчаря. а сам пішов у найми.

3.

Минуло кілька років.

Івась навчився в майстра ганчарського ремесла. Та й який з нього ремісник! Зпід його рук виходили горщики гарні, як іграшки.

— Го-го, синку! — радувався майстер. — Ти це краще вмієш, як я. Відтепер я платитиму тобі за твою працю.

Надбавши трохи грошей, пішов Івась на третє село відвідати батька-наймита.

— А що, тату, як живете?

— Спасибі, сину, що мене не забув. Хазяїн мій уже помер — чоловік непоганий був, навчив мене по-справжньому працювати: рано вставати, пізно лягати, широко діла доглядати. Сам не лінувався і мене підганяв. Багато навчився я від нього. Тепер я вже два роки сам веду господарство так, як він мене вчив. І, знаєш, господиня вдоволена... Каже, що з мене хороший господар.

— А чому ж вам дома не велося, тату?

— Не велося, бо дбати не вмів. Нічого впору не зробив, не доглянув як слід. А тепер я навчився під доброю рукою. Ех, якби мені хоч шматочок власної землі!

— Стривайте тату, поміркуємо ще! — відповів Івась і вернувся до свого майстра.

Ще швидше вертівся ганчарський круг під поштовхами його ноги, ще кращі горнята, миски й дзбанки вичаровувались з сірого шматка глини під його руками.

Дедалі роздобув Івась кольорове поліво і став малювати посуд. На блискучих мисках зацвіли, мов живі, квіти, заясніли зірки, затріпали крильцями птахи. А по полив'яний посуд аж з третього повіту приїздять люди. Тут же сам майстер узявся з дива за голову.

— Ти, хлопче, тричі кращий за мене! Не бути тобі в мене за челядника. Я дам тобі визвіл, бо ти того вартий.

Заробив Івась ще трохи грошей, найняв робітників, став у яру копати яму. Докопався до доброї ганчарської глини.

Купив шматок землі, збудував хатину і горен — ганчарську піч. Завертівся варстат, мов велика дзиґа, закурився горен, і пішла робота. А люди ідуть...

— „Пане майстре, пане Іване! Будь ласка, скільки вам за цього полив'яника?”

Забрав майстер Іван батька додому. Прикупив шматок землі, щоб батько не нудьгував. Та батькові цієї роботи мало, помагає Іванові то при копанні глини, то при продажу.

В Івановій оселі стало людніше. Кількоро хлопців і дівчат з поблизького села в нього ганчарського ремесла вчать. А ввечері, як усі після вечері обсядуть стіл, старий Кленибіда стане розказувати про своє минуле життя. То, бувало, на закінчення завжди каже:

— Поблагословив Бог розумом того ганчаря, що в мене глинище купив. Я вже думав на ньому пропадати, а він, бач, сам розжився і нам допоміг. На світі, діти, все людині служить, треба тільки вміти його використати.

Роман Завадович

Запитання: Як господарив Кленибіда, а як треба господарити?

Як працював ганчар і молодий Кленибіда?

50. Завтра.

Звикли завтра все людці робити,
плентатись помалу до мети;
звикни лиш робити все сьогодні —
і до неї перший прийдеш ти!

„Зроблю” — цього сахайся¹ слова:

„Зробив!” — оце потужних² мова.

Борис Грінченко

Пояснення: ¹ сахатися — лякатися, жакатися. ² потужний — сильний.

51. Троянда.

— „Мамусю, голубко! Сьогодні
я вранці ходила в садок, —
такого багато росте там
рожевих та синіх квіток.
Найкраща троянда. Та тільки
я руки сколола свої,
аж кров потекла по них, — поки
зірвала з стеблини її.
А краще, коли б та троянда
без гострих шпичок тих була,
щоб дівчина кожна зірвати,
не колючи руки, могла”.

— „Ой, доню! Все гарне на світі
дається не дурно людям:
щоб щастя придбать, працювати
всім тяжко доводиться нам.
Без праці, турботи на світі
не можна нічого придбать,
і навіть, щоб квітку зірвати,
доводиться шпички зазнать.
Та пальчики хворі забудь ти
і знай, голуб'ятко моє:
Що важче здобуть, те любише
тоді, як здобудеш, стає”.

Ворис Грінченко

З ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

52. Перші рисунки мистця.

(З оповідання Івана Сошенка про Шевченка)

Літні ночі в Петербурзі¹, трохи що не завжди, пробував я на вулиці, або денебудь по островах, а частіш за все на Академічному Набережжі². Це місце найбільш подобалося мені під ту годину, коли Невá спокійна.

Любив я ще влітку зустрічати схід сонця на Троїцькому Мості. Чудова, величава картина!

Раз якось, пораювавши з оцього нерукотворного³ малюнка, пішов я спочити в Літній Сад⁴. Завжди, коли мені доводилося бувати в Літньому Саду, я ніколи не зупинявся в жадній з тих алей⁵, що оздоблені мармуровими статуями: вони робили на мене дуже недобре враження. Я завжди минав собі отих неповоротних богів та богинь і сідав спочити на березі озерця, та звідтіль і любувався прегарною гранітовою вазою й величавим Михайлівським замком.

Підходячи до того місця, де велику алею перерізує поперечня, я трохи-трохи не спіткнувся на живу людину в брудному, демикитоновому⁶ халаті: вона сиділа на ведрі, саме проти статуї Сатурна⁷.

Я зупинився. То був хлопець чотирнадцяти, чи п'ятнадцяти літ; він озирнувся і почав щось ховати за пазуху. Я підійшов ближче до нього і спитав, що він тут поробляє.

— Нічого я не роблю, — відповів він, засоромившись, — на роботу йду, та по дорозі зайшов оце в сад. — Трешки помовчавши, він додав: — Я рисував.

— А куди сюди, — кажу до нього: — що там ти рисував?

Він досяг з-за пазухи чвертку сірого паперу і боязко подав мені. На папері був доволі гарно шашкіцований нарис Сатурна.

Довго тримав я в руках рисунок той і любувався замурзаним обличчям автора. У незугарному та худорлявому обличчі його було щось привабливе, найпаче в очах його, розумних і тихих, наче в дівчинки.

— Чи ти часто ходиш сюди рисувати? — спитав я в його.

— Щонеділі, — відповів він, — а коли робимо де тут поблизу, то і в будень заходжу.

— Ти вчишся малярства?

— І живописі⁸, — додав він.

— А в кого ж ти в науці?

— У покойового маляря, в Ширяєва.

Я бажав розпитати в нього ще деякі подробиці, але він узяв відро з жовтою краскою в одну руку, а в другу жовту ж таки витерту здорову щітку, і хотів іти.

— Куди ти хапаєшся?

— На роботу, а то я й так уже спізнався; прийде хазяїн, так перепаде мені.

— Зайди до мене в неділю вранці, та коли є в тебе ще які рисунки своєї роботи, так принеси мені їх показати.

— Добре, прийду; та де ж ви живете?

Я написав йому на його рисунку мою адресу, і ми розійшлися.

2.

У неділю вранці я рано вернувся зі своєї цілоночної прогулянки і в сінях перед дверми своєї світлички зустрів мого нового знайомого. Він був уже не у брудному демикитиновому халаті; на ньому було щось таке, що скидалося на сіртук коричневого⁹ коліру, в руках у хлопця був здоровий сувій паперу. Я привітався з ним, і простяг до нього руку. Він кинувся до руки, хотів поцілувати її. Я одвів руку. Мені соромно стало за його невольницьку принизливість. Я мовчки ввійшов у світличку, а він залишився в коридорі. Я скинув сіртук, надяг блюзу, запалив цигарку, а його все ще нема. Я вийшов у коридор, дивлюся — мого приятеля наче й не було. Я спустився вниз, питаюся у сторожа, чи не бачив хлопця?

— Бачив, — каже, — зі сувоєм у руці вибіг на вулицю.

Я туди: і сліду нема. Мене взяла журба: наче чогось дорогого не стало в мене. Нудився я до самої неділі й ніяк не спромігся вгадати, з якої речі так нагло втік мій приятель.

3.

Прийшла неділя, в другій годині ночі пішов я на Троїцький Міст, налюбувався сходом сонця і рушив у Літній Сад. Обходив усі доріжки, — нема мого приятеля. Хотів уже йти до господи¹⁰, та згадав про Аполона Бельведерського¹¹. Статуя його стоїть самотня. Я туди: приятель мій тут саме.

Побачивши мене, він покинув рисувати й почервонів по самі вуха, наче дитина та, злапана на крадежі лакомини. Я взяв його за руку, рука його тремтіла. Наче злочинця того повів я його і, при-

вівши в павільйон¹², загадав заспаному слугі подати нам чаю.

Як умів, приголубив я свого приятеля і, коли він заспокоївся, я спитав його, з якої причини він утік із коридору.

— Ви на мене розгнівалися, а я злякався, — відповів він.

— Не було в мене й на думці гніватися, а мені прикро стало за твою принизливість. Тільки пси лижуть руки, а люди не повинні цього робити.

Таке сильне слово так вплинуло на мого приятеля, що він знову вхопив був мою руку. Я зареготався, а він спік рака і стояв мовчки, схиливши голову.

Напившись чаю, ми розійшлися. На прощанні я сказав, щоб він невідмінно прийшов до мене хоч сьогодні, або хоч у ту неділю.

Тричі тільки бачив я мого нового знайомого, а вже здружився з ним, вже й прилип до нього, полюбив його. Справді таки в обличчі його було щось таке, чого не можна не полюбити. Обличчя його, спершу негарне, щогодини ставало для мене привабніше. Є ж на світі отакі обличчя щасливі!

Я пішов просто до господи, боячись, щоб приятель мій не дожидав мене в коридорі. Що ж! Вхожу на сходи, а він уже тут, на ньому те саме коричневе сіртученя. Сам він умився, причесався, усміхається.

— Та з тебе, — мовив я, — добрий скороход: та ж ти заходив іще до себе на квартиру; як це ти так швидко встиг?

— Я хапався, — відповів він, — щоб бути дома, доки хазяїн вернеться з церкви.

— А хіба хазяїн у тебе сердитий?

— Сердитий, і який!

— Злющий, хочеш сказати?

— Ні, не те що злющий, а скупий. Він виб'є мене, а сам радітиме, що я спізнився на обід.

Ми ввійшли у світлицю. Гість мій прилип очима до малюнка, який я був розпочав. Я взяв у нього з рук сувій, розгорнув його і почав роздивлятися. Тут було все, що опоганює¹³ Літній Сад.

Одно, що мене вразило в отих слабеньких нарисах, так це незвичайна подібність їх до первовзорів; на малюнки ті не можна було дивитись байдуже.

Я душею радів своїй знахідці. Мені тоді й на думку не прийшло спитати самого себе: що я, при моїх злиденних достатках, робитиму з оцим діамантом у кожусі? Правда, в мене й тоді мигнув був сумнів, але зараз же й потонув у приказці: „Бог не без милости, козак не без долі”.

— Чому оце в тебе нема ні одного рисунка тушею¹⁴? — спитав я, вертаючи йому рисунки.

— Все оце я рисував уранці, до схід сонця.

— Значить, не бачив, як вони освічені?

— Я ходив удень дивитися на них, тільки тоді не можна було рисувати, люди ходили.

— Ну, яка ж у тебе тепер думка: залишишся в мене пообідати, чи підеш додому?

Він зо хвилину помовчав і, не підводячи очей, ледви чутно промовив:

— Я zostався б у вас, коли ласка ваша.

— А як же ти потім? Із хазяїном як справишся?

— Скажу йому, що спав на горищі.

— Ходімо ж обідати.

По обіді порадив я йому піти гуляти на бульвар¹⁵, або читати книжку. Він погодився на останнє, а я, щоб зробити йому іспит, наказав читати голосно. З першої сторони я заснув, але ні автор, ні читач не винні тому: я хотів спати через те, що вночі не спав.

Коли ж я прокинувся й вийшов до другої кімнати, в вічі мені приємно кинулася моя розгардіяшна¹⁶ робітня: ніде не видно було ні недокурків із цигар, ні попелу з тютюну; скрізь усе було поприбиране й виметене, навіть палітра¹⁷ зі засохлими красками, що висіла на цвяху — і вона була вичищена і блищала, як скло. Спричинник цього ладу сидів біля вікна й рисував.

Все це було мені дуже приємно: услуги оці промовляли на користь мого гостя. Одначе, сам не тямлю, чому я не показав йому, що мені те подобається. Я поправив йому нарис, провів тіні, й ми пішли до гостинниці чай пити.

За чаєм приятель мій розповів мені про своє життя. Сумне, журливе оповідання! Він розповів його так просто, ані єдиної риски докору й нарікання! Доки не чув я його сповіді, я міркував собі: яким би робом поліпшити його виховання, а по сповіді — годі було й думати: він був кріпак¹⁸!

Мене так приголомшила оця сумна новина, що в мене зовсім зникла надія на що краще. Принаймні з півгодини ми сиділи мовчки. Нарешті, він розбудив мене з мого оголошення плачем. Я глянув на нього і спитався, чого він плаче?

— Вам прикро, що я...

Він не договорив і залився слізьми.

Як умів, я запевняв його, що — ні, і ми вернулися до мене в господу. По дорозі зустріли ми старого Венеціянова¹⁹. Привітавшись, він пильно подивився на мого товариша і, добряче усміхаючись, спитався:

— Чи не буде і з цього мистця?

Я відповів: і так, і не так. Він спитався про причину. Я нишком розказав йому. Старий задумався, міцно стиснув мою руку, і ми розійшлися. Венеціянов своїм поглядом і стиском руки моєї неначе докоряв мене за безнадійність. Я підбадьо-

рився і згадав декого з мистців, учнів і годованців Венеціянова. І мені, правда, невиразно мигнуло щось, ніби та надія на обрію.

Тарас Шевченко

Пояснення: ¹ Петербург — колишня столиця Росії над рікою Невбою, тепер Ленінград. ² Академічне Набережжя — довга вулиця над берегом Неві. ³ нерукотворний — такий гарний, що людські руки не можуть такого створити. ⁴ Літній Сад — великий парк у Петербурзі. ⁵ алея — доріжка, обсаджена деревами. ⁶ демикитон — рід дешевої матерії. ⁷ Сатурн — староримський бог. ⁸ живопись — змальовування живих постатей. ⁹ коричневий — брунатний. ¹⁰ господа — домівка. ¹¹ Аполон — давній грецький бог; Аполон Бельведерський — дуже гарна статуя Аполона, яка тепер знаходиться в палаці Бельведері в Римі. ¹² павільон — домок серед парку, куди люди заходять відпочити і покріпитися. ¹³ Автор уважав, що розміщені в Літньому Саду статуї негарні і немистецькі. ¹⁴ туша — чорна фарба, подібна до чорнила. ¹⁵ бульвар — широка вулиця обсаджена деревами. ¹⁶ розгардіяш — нелад, безладдя. ¹⁷ палітра — дошка, на якій пробують краски. ¹⁸ кріпак — невільний селянин, що був власністю пана. ¹⁹ Венеціанов — визначний російський маляр з початку XIX. ст.

Уривок з повісті „Мистець”, що за її основу стали події з власного життя Тараса Шевченка.

Запитання: Як молодий кріпак дав себе пізнати мистцем?

53. І досі сниться.

І досі сниться: під горою,
між вербами, та над водою,
біленька хаточка. Сидить
неначе й досі сивий дід
коло хатиночки і бавить
хорошее та кучеряве
своє маленькеє внуча.
І досі сниться: вийшла з хати
веселая, сміючись, мати,
цілує діда, і дитя
аж тричі весело цілує,
прийма на руки, і годує,
і спать несе. А дід сидить,
і усміхається, і стиха
промовить нишком: „Де ж те лихо?

печалі¹ тії, вороги?”
І нищечком старий читає,
перехрестившись, „Отче-наш”.
Крізь верби сонечко сіяє
і тихо гасне. День погас,
і все почило. Сивий в хату
й собі пішов опочивати.

Тарас Шевченко

Пояснення: ¹ печаль — смуток, журба.

54. Над Дніпровою сагою.

Над Дніпрóвою саго́ю¹
стоїть явір між лозою,
між лозою з ялиною,
з червоною калиною.

Дніпро беріг рие-рие,
яворові корінь мие.
Стоїть старий, похилився,
мов козак той, зажурився,

що без долі, без родини
та без вірної дружини,
і дружини і надії —
в самотині посивіє!

Явір каже: „Похилюся
та в Дніпріві скупаюся”.
Козак каже: „Погуляю
та люблюю пошукаю”.

А калина з ялиною
та гнучкою лозиною,
мов дівчаточка із гаю,
виходжаючи, співають —

повбираї, завітчані
та з таланом заручені,
думки-гадоньки не мають,
в'ються-гнуться та співають.

Тарас Шевченко

Пояснення: ¹ сага — затока в річці.

55. Заповіт.

Як умру, то поховайте
мене на могилі,
серед степу широкого,
на Україні милій,
щоб лани широкополі,
і Дніпро, і кручі
було видно, було чути,
як реве ревучий.

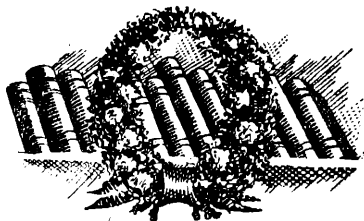
Поховайте, та вставайте,
кайдани порвіте,
і вражою¹ злою кров'ю
волю окропіте!

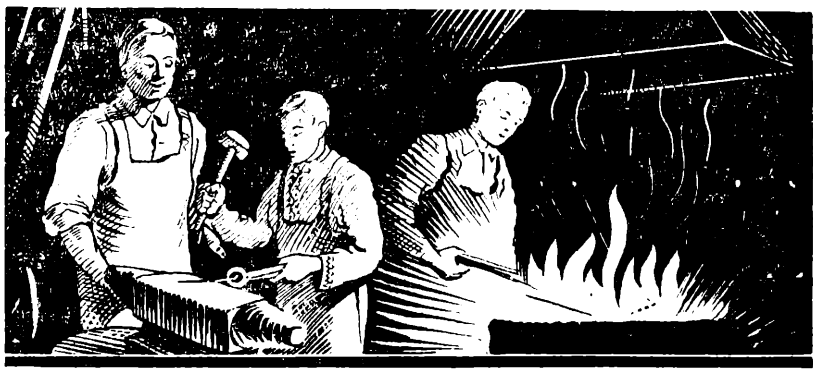
І мене в сім'ї великій,
в сім'ї вільній, новій,
не забудьте пом'янути
незлим тихим словом.

Тарас Шевченко

Пояснення: ¹ вражий — ворожий (церк.-слов'янське слово).

Запитання: Які знаєте інші писання Шевченка?

З ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА

56. У кузні.

(Із моїх споминів.)

1.

На дні моїх споминів, десть там у найглибшій глибині, горить огонь. Невеличке огнище неблизкого, але міцного огню освічує перші обриси, що виринають із темряви дитячої душі.

Це огонь у кузні мого батька.

І досі бачу ту залізну лопатку, якою батько набирає вугілля з дощаної скрині — те вугілля він сам випалював за хатами в ямі, що й досі називається вугляркою, хоча тепер уже й сліду її нема — кидає його в паленище на жмільку розжареного вугілля, принесеного в черепку з хати, а потім своїм звичайним поквапним способом обзивається до слуги:

— Ти, ти, ти, Андрусю, а ну димай, а поволі, поволі, поки розгориться.

Андрусь, той самий, що з хати приніс мене на коркошах¹ і посадив на вуглянній скрині близько огнища, тепер хапає за жердку від міха і починає дути. У міха зразу якийсь короткий дух, він іще не набрався повітря, не вложився до праці; він розфукує вугілля, а огню не скріплює.

— Помалу, Андрусю! Ти, ти, ти, хло², помалу!

— Це дика баба фукає, — говорить, жартуючи, Андрусь і щосили налягає на жердку, щоб набрати в міх як мога більше повітря.

Його згадка про дику бабу проймає мене дрожжю.

— Де тота дика баба? — питаю я.

Андрусь сміється.

— В місі. Хіба не чуєш, як фукає?

Я прислухуюся — справді фукає.

— Чекай, як я її добре надушу, — говорить Андрусь, — то вона буде стогнати.

— Я не хочу! Не души! — скрикую я.

Мені збирається на плач. Я не розумію Андрусевого жарту. Моя уява залюднена марами, упирами, страчуками³, про яких я щовечора слухаю оповідання наших двох служниць, великої Остини й малої Остини, при куделі. Вони згадували не раз і про дику бабу, що сидить у Ділу⁴ та курить відти димами; Андрусь перший помістив її в ковальським місі, і відтоді той міх наповняє мене жахом.

— Но-но-но, ти, хло! Не говори дитині дурниць! Не слухай, Івасю, не слухай, у місі нема ніякої дикої баби.

— А що ж там так сопе?

— То вітер, синку. Видиш, міх набирає вітру, а як його здушити, то дує. Ади, і я так дую.

І батько пару разів дмухає в огонь.

Я заспокоююся.

Огонь розгоряється. Зразу він немов боязко виховзується з-поміж вугілля синявими язичками. Та дика баба починає дуги дужче; синяві язички в корінцях червоніють і вискакують прожогом із глибини вугляної купи. Звільна чорне вугілля і собі ж набирає червоної барви, полум'я сичить і простується, робиться немов в'язка блискучих ножів або стріл. Але дика баба вже надула свій шкіряний живіт, майже аж до стелі. Андрусь напиряє обома

руками, грудьми й животом, щоб здушувати жердку вниз. Огняні ножі внизу робляться білими; вугілля з червоного робиться золотим, немов прозорчастим; немов топиться. Я не можу відірвати очей від того маленького огнища, що не чваниться світлом і ледве розганяє сутінок невеличкої, дерев'яної кузні, та зате плює здоровими іскрами аж під коритуватий, глиною виліплений та саджею навислий стріп⁵, і криє в собі велике тепло, велику робочу силу.

А батько стоїть при ковалі, взяв свій невеличкий, „спряточний” молоток у руку і кільканадцять разів ударив по ковалі, швидко раз-за-разом, мов вербель⁶ на барабані. Пішов голос по всьому присілку — знак, що в кузні починається робота.

Тепер він витягає з-під міха різні скриньки з усяким залізом. Тут повизублювані сокири, які треба насталити; ось одна виглядає мов очайдушна з розчерепленою головою — у неї розбитий обух, її прийдеться зовсім „пересипати”. як каже батько. А онде коло дверей чересло — треба наладити. Під кузнею в невеличкім піддашку побіч точила стоїть пара возових коліс, які принесено до ковання, — там же лежать і нові залізні рафи⁷ на обручі.

Батько був славний коваль на всі околичні села, особливо його сокири мали велику славу. Ще тридцять літ по його смерті один чоловік на другім селі, старий уже, розговорившись зо мною та згадавши про батька, мовив:

— Ні, нема вже такого коваля. У мене ще й досі його роботи сокира. То душа — не сокира.

2.

Коли батьків вербель, виграний молотом по ковалі, залунав по селі, починали звичайно сходитися сусіди. Робота в кузні йшла понайбільше

взимі — вліті були лише два короткі сезони⁸, плуговий та серповий — поза те батько відмикав кузню вліті хіба тоді, коли хтось нагодився з якоюсь більшою та пильною роботою.

А взимі господарської роботи мало. Де-де в stodolі лопотять ціпи, в сінях хрулуть пили або фуркочуть коловороти, крутячи мотуззя. Робота не квапца. А в кузні весело. Хто приходив з більшою роботою — чи то воза кувати, чи то сокиру зробити, то не забував узяти пляшку горілки. Йшлося до коваля як у гості, як до сусіда, а не як до ремісника, щоб зробив те, що треба, та й бувай здоров, я тебе не знаю, ти мене не знаєш. Батько такси⁹ ніякої за роботу не мав, „що людям то й мені”, а нема готових, то й підожде. Але любив, щоб у кузні було весело, гамірно. При більшій компанії¹⁰, при веселих розмовах та чарці горілки йому робилося найліпше. Та й не раз і потрібно більше помічників. Ось хоч би обручі натягати на колеса: три, чотири хлопи хапають за здорові дрючки з залізними гаками; два інші та мій батько третій довгими кліщами несуть розпечений обруч, кладуть його на обода¹¹, а ті з дрючками хапають гаками за рафу, опирають кінець дрючка об обід і починають щосили тиснути вниз. Батько хапає великий молот і побиває рафу, де треба. Дерево обода за дотиком гарячого заліза де-де пускає полум'я, та воно швидко гасне.

— Ну, ну! Ти, ти, ти! — чути батькове приговорювання, перемішуване ударами молота то об рафу то об обід, та кланцанням гаків, що тягнуть обруч у різні боки. Потім три-чотири чоловіки хапають такі самі великі молоти і починають у такт молотільників набивати затягнений обруч на обід. Луп-цуп-цуп! Луп-цуп-цуп! — лунає на все село, поки обруч не стане зовсім на своїм місці. Старші господарі очима знавців оглядають колесо, при-

дивляються, чи добре стягнув обруч дзвони¹², чи увійшла на своє місце кожна шпичця¹³, чи міцно стоїть м'яточина¹⁴; цей та той підійме здоровецькою рукою колесо вгору, пустить його легко до землі і прислухається до його стуку.

— Колесо, як дзвін, — повторює один за одним.

Найвища похвала ковалеві.

3.

А в кузні дика баба стогне та стогне, огонь у паленищі вже ввесь білий, а в глибині його щось жевріє, ясніє, як золото, і пускає подовгасті розгалужені іскри, так звані „зиндри”. Це „вариться” будуча сокира. Батько кинув у огнище добрі дві пригорщі гонталів¹⁵, тих старомодних, ручної роботи гонталів із кованого заліза, приложив їх вугіллям і поставив іще одного чоловіка, крім Андруса, димати.

У батьковій кузні така вже постанова: хто прийде — сиди, говори, дійде до почастунку — і його не минуть, але як треба щось допомогти, то батько без церемонії обертається до нього: „Ти, ти, хлоп!” (коли це хтось молодший), або: „Куме, куме! А ну но за молот!” Або до міха! Або до чого там треба було.

І моя дрібна особа була предметом його дбайливості в таких разях. Коли треба було брати на ковало якесь більше, сильно розпалене залізо, з якого скакали сильні іскри або сарахкотіли¹⁶ білозеленкувати „зиндри”, батько все просив когось із присутніх:

— А заступіть но там дитину!

Я дуже боявся тих іскор та проте страх любив дивитися, як вони, мов рій огнистих джмелів, вилітали з-під батькового молота і прискали на всі боки. Особливо в таких разях, коли треба було

зварювати¹⁷ два окремі кусні заліза в одне. І так, коли батько з розтоплених у паленищі гонталів збив одну груду, цю груду по кількаразовім випаленні викував на подовжну, плескату штабку, довгу на півтора п'яді, а широку на три пальці, потім на круглім розі ковала загнув, а кінці заклепав до купи. Наставала найважливіша пора в виробі сокири: зробити добрий міцний обух і зварити, викувати та насталити лезо. Зігнена груба штаба йшла наново в огонь, а коли була розгріта до білого, в неформенну діру треба було вбити обушницю — залізний прилад, на якому мав формуватися отвір в обусі сокири. На тій обушниці батько виковував обух дуже старанно; його обухи ніколи не тріскали й не розвалювались, а це в господарської сокири, що часто служить і за довбню, дуже велика чеснота.

Разом із обушницею йшла сокира знов в огонь, але в яким виді! Місце, де обидва кінці штаби сходилися разом і де мало повстати лезо, було геть обліплене рідко розведеною глиною — це мало причинятися до зварення заліза. Покладену в огонь сокиру батько старанно, як дитину, прикривав горючим, а потім іще свіжим вугіллям, а те вугілля скроплював іще водою, в якій також була рідко розведена глина — це на те, щоб дало ліпший „гиц”¹⁸. І дика баба починала стогнати щосили. Доти, доки з огнища із звичайними вуглевими іскрами не починали вириватися яркобілі „зиндри”. Ні, ще не доти! Аж коли ті „зиндри” починали густими роями „сарахтати” з огнища, тоді був знак, що залізо зварене досить.

Батько звільна брав кліщами розпалене залізо, обгрібав його молотком із вугілля й розтопленої глини, клав на ковало й робив кілька легких ударів своїм молотком.

Ці удари все мали для мене якийсь чар таєм-

ничости: хоч які були легкі, а проте за кожним ударом сарахтіли та розскакувалися на цілу кузню великі рої „зиндер”. І хоч я звичайно в таких хвилинах сидів на своїм підвищенім місці, заслонений від ковала плечима якогось дужого „нанашка”¹⁹, проте мої очі з безпечного сховку бігали всюди по кузні, слідили за кожною „зиндрою”, а рівночасно не змигали і з того заліза, що під ударами батькового молотка прибирало щораз виразнішу форму. А надавши м’якому залізу таку форму, якої йому було треба, батько моргав на присутніх, особливо молодших і приговорював:

— Ти, ти, хло! А ну, за молоти! А ну, живо!

Два чоловіки хапали здоровенні молоти і били в такт по залізу. Малий батьків тоненько, а два інші грубо, загарливо²⁰, мов сердито.

Лезо було зварене. Та тепер починалася батькова подрібна робота: знов над обухом, поки не дійшло до того, що можна було виїняти обушницю, а потім над лезом та над вістрям. Батько кував та перековував кожну частину по кілька разів, дбаючи не лиш про форму, але особливо про те, щоб залізо було рівно та туго вироблене, щоб ніде не було кази ані задирки, щоб сокира виглядала „мов вилита”.

4.

У кузні йдуть розмови. Сусіди розповідають сільські новини: хто що чув у громадськім уряді, що бачив на торзі в Дрогобичі, що розповідав мандрівний жебручий дід. Найбільше розмови про Борислав, про ями та закови: в ту пору розпочиналося добування нафти й воску на більший розмір. Тисячі жидів ішли до Борислава, видурювали за щобудь шматочки ґрунту від селян і починали рити „дучки”²¹. У сусідніх селах почав зароджуватися тип „ріпника”: звичайно парубки, не лиш

бідні, але й заможніші „ворохобилися на чорну сорочку й білий хліб”, — так характеризувала селянська поговорка життя ріпника — перший прояв фабричних порядків у тім тихім досі закутку.

До нашої кузні доходили лиш деякі, сказати б, каламутні бульки того нового явища. Цього тижня в ямах загинуло п'ять хлопців, а онóді в одній ямі задушило трьох, а цей або той упав з кибля²² й роздерся на городженій кішниці, що служила замість цямриння в тих крайно примітивно²³ будованих ямах.

Я слухав цих оповідань, як казок про далекі, зачаровані краї. Борислав із його страховищами, дикими жартами та дикими скоками фортуни²⁴, з його дивним промислом, дивним способом праці та дивним народом заповнював мою уяву. Наша слобода лежала далеко від гостинця; від нас ніхто не ходив, ані не їздив до Борислава, але, наслуховавшись взимі в кузні оповідань про нього, я постановив собі зараз навесну не пожалувати ніг, побігти на гостинець і визирати там доти, доки не побачу ріпників, що з дальших, бідніших сіл ішли тим гостинцем до Борислава, або вертались звідти в суботу додому. Та моя цікавість була заспокоєна раніше: ще взимі батько взяв мене одного понеділка до Дрогобича, і тут я побачив цілі юрби ріпників і цілі купи жидів, що кожного селянина, який їм по одязі видавався бориславцем, запитували:

— Газдо, газдо! Ви з Борислава? А маєте за-
копи на продаж?

Батько нерадо слухав цих оповідань про Борислав. Він так ізжився із старими порядками сільського життя, що в тім новім бориславським розгардіяші²⁵ чув щось нове, вороже дотеперішньому життю. Він не давав по собі пізнати того, не осуджував і не обурювався, як дехто із завзятих

прихильників старосвітчини, але коли вичерпався запас новин, радо звертав розмову на інші теми.

Батько, пильний і тямучий робітник, любив кпити собі з дармоїдів і фушерів²⁶, із роззяв та га-лапасів²⁷. На потвердження своїх загальних уваг він любив наводити короткі оповідання та притчі, звичайно на тлі ковальського ремесла.

Тут, у кузні, я чув уперше такі оповідання, як оте про хлопця, що його батько привів до коваля на науку та, боячися, щоб „дитина не попеклась, або, щоб іскра не випекла їй ока”, просив коваля, щоб умістив його сина в коші, прибитім на стіну. „Воно”, — мовляв, — „буде придивлятися до всього та й так навчиться”. Хлопець „учився” таким робом сім літ, а вернувшись до батька, замість лемеша зробив „пшик”.

Раз зведена на дорогу загальних тем та оповідань розмова йшла живо. Охочих слухати було багато, та були між нашими сусідами і незвичайні майстри-оповідачі. Сипались сміховинки, спомини з давніших літ, про війну, про тісні роки, про мандрівку наших селян на Поділля в службу або на Покуття та на Буковину по кукурудзу. Особисті пригоди перепліталися з короткими та меткими характеристиками людей — подолян, гуцулів, бойків — та місцевостей: Коломиї, Городенки, Черновець.

5.

Та ось сокира готова. Ще раз розпікає її батько, але лиш до червоного, і потім застромлює вістря на два пальці в холодну воду — вона гартується. А потім на шрубстак²⁸ із нею та й під пильник, щоб обгладити, а нарешті на точило, щоб нагострити — і готова невідлучна товаришка селянина чи то в лісі, чи при плузі, чи при фірманці, всюди, де треба „скріпи рукам”. Коваль радісно глядить на своє діло, любить ним кілька хви-

лин, а потім дає в руку сусідам. І мандрує нова сокира з рук до рук. Кожний обзирає обух, пальцем пробує, чи гостре вістря, обзирає лезо, чи гаразд виклепане, все обзирає, немов би це була його власна сокира.

— Ну, тота подовжить²⁹! — каже один.

— Мені б тоті дубики тепер, що вона їх вирубав! — зітхає другий.

Щасливий власник нової сокири дивиться на неї з гордощами, з любов'ю. Він бачив, як її робили від самої першої хвилини, відколи вона була ще пригорщею старих гонталів. Він помагав дути міхом, бити молотом — вона, значить, почасти і його власне діло. Він весело дякує ковалеві; добуває з торби плескату півквартівку з горілкою. Батько велить із хати принести чарку, бохонець хліба, пів плесканки сира на дерев'яній тарілці — і починається частування, „обливання” нової сокири.

Батько випиває чарку горілки, закусує й береться до нової роботи; решта товариства частується, гүторить, жартує. Цей марить наяві: якби мені дві-три сотки, то я б те й те зробив та показав! Другий числить, скільки грошей в останнім році перейшло через його руки.

— Дванадцять десятків — бігме, кумочку, дванадцять десятків, як один грейцар! Яка б то пара воликів була! А так що! Як у пальці тріс! Ні чоловік в'їв, ні впив, ні красно входив, лише дідьчий матері годив.

— А вам, куме Марку, — обертається один до нашого простодушного сусіда, — якби вам так дванадцять десятичок тепер, що б ви зробили?

— Я-я-я, — загикується Марко, — вже би-би я зна-на-нав, де їх сховати.

— Певно, завинули б у шматину та запхали де під стріху! — жартує дехто. Марко не силку-

ється відповідати, тільки хитає головою, мовляв, жартуйте здорові, а я своє знаю!

Інші радяться про свої хатні справи: в того корова положилася, там дитина кашляє; інший хвалиться, що вчора з полукипка пшениці намотив п'ять чверток. Обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів і, коли кому заганявся язик у той бік, умів зручним зворотом або притинком збити його з дороги, а молодшого, бувало, й попросту покартає: „Не пхай носа до чужого проса!” Так само не любив батько нічого соромицького в розмові.

* * *

Сорок літ минуло від тої пори, як у невеличкій, дерев'яній кузні в нашій слободі останній раз лунав ковальський вербель, відіграний батьковою рукою молотом по ковалі. Скільки змінилося за той час! Не лише з кузні, але майже з усього, що було тоді основою тихого, селянського життя в нашій закутку, не лишилося майже ані сліду. З тодішньої веселої компанії, що гуторила довкола ковальського варстату, димала міхом, натягала обручі на колеса, завзято гримала молотом по розпеченім залізі, та сипала веселими сміховинками при чарці горілки, нема, мабуть, нікого вже між живими. А тодішню веселість та жвавість у багатьох із них погасила доля ще далеко перед їх смертю. І, певно, в ту пору ніхто з них не думав, що та кузня і та компанія в ній і той її дружній, радісний настрій лишаться живими та незатертими в душі маленького, рудоволосого хлопчини, що босий, в одній сорочці сидів у куті коло огнища, і що його дбайливий батько від часу до часу просив заступити від скачучих іскор.

На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний огонь. Це огонь у кузні мого бать-

ка. І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі.

Іван Франко

Пояснення: ¹ на коркошах — на плечах. ² хло — хлопче (скорочене). ³ страчук — в народному повір'ї — дух чоловіка, що сам собі заподіяв смерть, „стратився”. ⁴ Діл — гора біля Нагуевич, родинного села Івана Франка. ⁵ стріп — стеля. ⁶ вербель — марш, відбитий на барабані. ⁷ рафа — залізна штаба. ⁸ сезон — тут: пора праці. ⁹ такса — установлена ціна, плата. ¹⁰ компанія — гурт, товариство. ¹¹ обід — частина колеса: дерев'яний обруч. ¹² дзвони — частина обода. ¹³ шпиця — шприха. ¹⁴ маточина — середня частина колеса. ¹⁵ гонталь — більший цвях. ¹⁶ сарахкотіти — блискати. ¹⁷ зварювати — споювати. ¹⁸ гид (з німецького) — горяч. ¹⁹ нанашко — дядько; так кличуть кожного старшого господаря. ²⁰ загарливо — наполегливо. ²¹ дучка — яма. ²² кибель — великий цебер (яким спускали робітників у яму). ²³ примітивний — простий, нескладний. ²⁴ фортуна — щастя, талан. ²⁵ розгардіяш — безладдя, замішання. ²⁶ фушер — той, що робить роботу недбало. ²⁷ галапас — той, що живе чужим коштом. ²⁸ шрубстак — прилад, яким міцно зримують залізо, лещата. ²⁹ подовжити — довго витримати.

„В кузні” — оповідання Івана Франка з його власного життя.

57. Червона калино...

Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,

не страшно і грому,

і світло люблю я, купаюся в ньому,

купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, бо сили не маю,

бо сили не маю,

червоні ягідки додолу схиляю,

додолу схиляю.

Я вгору не пнуся, я дубам не пара,
я дубам не пара;
та ти мене, дубе, отінив, як хмара,
отінив, як хмара.

Іван Франко

58. Не високо мудруй...

Не високо мудруй,
але твердо держись,
а хто правду лама,
з тим ти сміло борись!

Не бажай ти умом
понад світом кружить;
а скоріш завізьмись
в світі праведно жить.

Іван Франко

Запитання: Що в світі більше цінять: розум чи праведність? Чому?

59. Помилки.

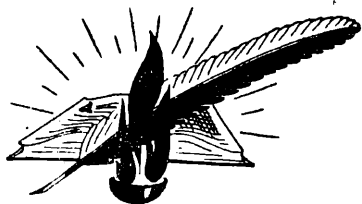
Ті, що крізь помилки до правди добиваються —
мудрцями називаються;
а ті, що в своїх помилках угурні¹ —
то справжні дурні.

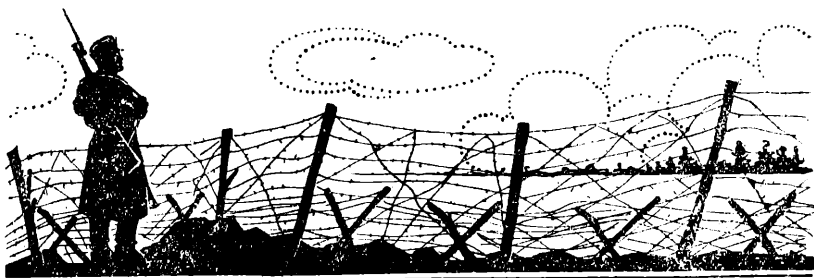
Іван Франко

Пояснення: ¹ угурний — впертий.

Пояснення: ¹ угурний — впертий.

Запитання: Які знаєте інші писання Івана Франка?

З НЕДАВНЬОГО МИНУЛОГО

60. Січові Стрільці на Маківці.

(Оповідання стрільця.)

У світлу середу по Великодні 1915 року відійшли ми із Варпаланки¹ увечорі. Було нас багато. У Рожанці коло Славська² зробили з нас три сотні. Там ми вчилися ще поверх тижня і жили в бараках.

Раз, як ми були на вправах і крикнули собі на одній горі під лісом „гурра“, зачули це москалі і вдарили гранатою. Наш підхорунжий, якого ми кликали „батьком“, бо він був старший від нас і вправляв нас, казав нам розскочитися. Ми розскочилися і на місце, де ми стояли, впала друга граната. Ми вже передтим чули, як стріляють, і так звикли до того в Рожанці, що тепер нічого собі не робили із стрілянини.

За кілька днів зполудня пішли ми всі до села Головецька. Зайшли ми туди у ночі. Москалі метали світло на ліс, а наш „батько“ казав нам стояти тихо, щоб нас москалі не бачили. Ми замешкали по хатах і стайнях і були там з тиждень та й далі вправлялися.

Звідти пішли ми на Маківку в шанці. Ця гора таки над самим Головецьком. Село держиться з нею так, що тут село, а тут зараз на схід від нього ліс на Маківці. Ми застали на Маківці вже наших стрільців і мадярів у розстрільній.

На Маківку прийшли ми рано дня 27. квітня.

Той день запам'ятав я тому, бо на другий день, 28. квітня, мене ранили в битві на Маківці.

Ми перейшли якусь річку, що пливе через село, і пішли в готові вже шанці на горі Маківці в лісі. У тих шанцях не було нікого. Шанців було багато; зверху всі були повкриті таким грубим деревом, що шрапнелів не було чого боятися. Ми порозкидалися чотами по шанцях, посідали в них на землю і кріси тримали коло себе. Сиділи ми близько один коло одного, рам'я об рам'я.

Ще як тільки ми перейшли були річку і йшли на Маківку, почали на нас москалі стріляти з ручних крісів. Кулі „пенькотіли” коло нас, але нікого не збавили. Як ми зайшли вже в шанці, почали москалі бити гранатами і сильно били цілий день аж до вечора, поки не смеркло.

Увечорі трапили в наш рів, але не в середину, тільки в бік. Граната трісла коло нас із великим гуком і блиском, зламала дві грубі смереки, що повалилися попри сам шанець, зранила чотирьох наших стрільців, а на мене кинула стільки глини, що я впрів під нею. Виліз я з-під неї і почув піт на всьому тілі. Ранені кричали. Надбігли два наші старшини, забандажували ранених, а вісім стрільців винесло їх із нашого шанця і понесли їх до села. Було це вночі.

Ми трохи вснули і спали до опівночі. Тоді прийшов десятник і збудив нашу чоту та й випровадив нас за шанець, де ми розпустилися в розстрільну.

Темно було зовсім і на небі хмарно.

Москалі йшли приступом на Маківку і наша чота йшла підпирати наше праве крило. Ми чули, як ізза потічка з другої гори сипали москалі скорострілами і стріляли крісами; крізь темряву видно було на їх горі блиск.

Ту гору, на якій стояли москалі, запримітив

я був ще задня передтим. Ми підсувалися до вищих шанців, щоби із них стріляти на москалів. Ішли ми хильцем, бо москалі нас обсвічували. Як тільки падало на нас світло, ми лягали й ховали голови під коріння. А кулі „чьовкали” нам понад голови. Як москалі перестали обсвічувати, ми знов сунули до шанців. І дійшли ми до них та й на черевах всунулися в них докопаними рівцями.

Застали ми в тих шанцях угорське військо і болото. Видно було сильні свіжі сліди гранатів, але трупів уже не було, бо їх винесли.

Ми поклалися поміж військо. Деякі угорські жовніри заговорили до нас по-нашому, а деякі не вміли.

Тут дістали ми наказ: „Скоро стріляй! Наліво!” І ми стріляли, сипали як із скорострілу, бо нас було густо, а крім цього був праворуч і наш правдивий скоростріл. Москалі стріляли з долини крісами і скорострілами, а від сходу ізза сусідної гори Кливи били на наші шанці гранатами. Від цього всього гук був страшний. В ухах тарахкотіло як у доброму млині. І темно було.

Так стріляли москалі до днини. Як перестали, наша чота вийшла із шанців і вернулася до своїх, де нам дали муніції, скільки хто хотів. Тут наша чота сполучилася з двома іншими чотами і тепер запровадив нас наш десятник на ліве крило, де москалі з двох сторін обійшли вже були другу нашу сотню, обступили її і з криком „гурра!” підходили до неї.

Ми почали в них сильно стріляти. Москалі були на яких двадцять кроків від нас і від тої сотні, котрій ми йшли на поміч. Ми підходили до них до тепер рівною лінією, один від одного на три або чотири кроки. Москалів була велика сила. Ішли дуже густо, купами, в таких мундурах, як восени скошене поле. Кричали голосно своє „гурра”, але

це не було „гурра”, тільки якесь інакше слово. У руках мали кріси з багнетами довгими як наші, але не такими страшними; наш багнет страшніше виглядає, бо ширший.

Як наші три чоти своїм огнем не допустили до того, щоби москалі обступили і зловили другу нашу сотню, тоді ті москалі, що були вже близько нашої другої сотні, попідносили руки догори (але другою рукою тримали ще кріси) і почали кричати: „Не стріляй, братец, ми піддаємося!”

Наступила у нас команда: „Огонь припини!”... Наші перестали стріляти, а тоді москалі вхопили свої кріси і дали до нашої другої сотні сальву. Тоді наші стрільці вже без приказу сипнули на москалів огнем. Москалі почали падати і мовчки втікати. Наші стрільці вирівнялися хутко в одну лінію і з сильним криком „гурра”, що блискавкою розходився по лісі, вдарили ми бігцем на москалів з гори. Біжачи стріляли ми до них, скільки хто міг. Москалі стріляли на нас із ручних крісів і зі скорострілів та кидали вже ручними бомбами. Я бачив, як ті ручні бомби блискали і тріскали та обривали нашим стрільцям ноги. Скільки з наших тоді впало, не можу знати.

Тут і мене ранили. Я оглянувся вгору поза себе: там наші стрільці лежали як дрова...

Лукин Петрів

Пояснення: ¹ Варпаланка — місцевість за Карпатами коло Мукачеве. ² Славсько — село у бойківських Карпатах.

61. 3 проклятих років.

Пригадую підвал чеки¹ в Полтаві,
Де я колись години три чекав.
Лилось крізь шиби світло золотаве,
І я затерті написи читав.
На вапні стін... Ніхто у книгу слави
Тих смертників імена не вписав,

Що звідси тим, які живуть на світі,
Свої останні креслили привіти:

— „Чекаю розстрілу. Петро Палій”.
— „Сьогодні вмиру за тебе, мій народе.
Іван Манзюк”. — „Кінець. Нема надій.
Прокляття шлю катам. Василь Макода”.
— „Живіть і не зрікайтесь гордих мрій,
О ви, кому ще світить сонце вроди,
Михайло В'юн”. — „Марусі мій уклін.
Іду на смерть. Манюра Валентин”.

Високий мур чекістської в'язниці
Тоді мене на місяць поріднив
З гуртком людей, що в них серця як птиці,
Летіли до невиданих раїв,
Дарма, що смертний холод їм в зіниці
Уже блакитну вологість² улив.
Було нас шістдесят і наші співи
Цвіли... як у саду куркульським³ сливи.

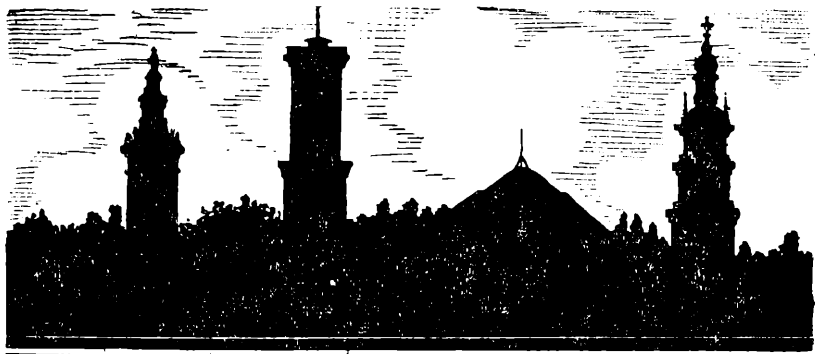
Здавалось, ось спадала з душ кора
І сріблилася біла деревина,
Коли, мов грім, лунало „Не пора”,
І в такт здригалися в'язничні стіни.
Та завжди вправи ті, мов чорним квітом,
Урочисто кінчали „Заповітом”. *Юрій Клен*

Пояснення: ¹ чек а — скорочене російське слово. Чрезвычайная (надзвичайна) Комісія, більшовицька установа, що нищила тзв. ворогів советської влади (пізніше ГПУ, НКВД). ² вологість — вогкість. ³ куркуль — заможний селянин.

У Н А С І В С В І Т І

ГАРНА І ШИРОКА НАША ЗЕМЛЯ

62. Підляшшя.

Ліси, ліси задумані, дрімучі,
поля, поля безкраї наче море,
лани, луги квітисті і пахучі,
десь озеро глибоке і просторе,
понад яким господар лиш один
блукає все — це бузько, син низин.

Знов озерце у гущі тирси¹ скрите,
і очерет, і осока, і верболози;
тут все хор жаб співає сумовито,
та як лише прилétить на покоси
десь черногуз², то жаби в одну мить
вмовкають вже, бо й жаба хоче жить.

На мить одну все озеро німіє,
і тихо скрізь на полі, у долині,
тремтять лише ще водяні лелії,
латаття і дзвіночки блідосині.
Як черногуз відлétить, зараз знов
хор жаб співа про сонце і любов.

А підеш ти стежками польовими
через ліси, зарінки над рікою,
там рівнина пісками золотими
покрита вся, не квіттям і травою.
Заблудиш там посеред баговиння,
подумаєш, що йдеш серед пустині.

А потім йдеш полями, де по нивах
імла, туман мов табуни³ овечі
мандрують все, де хмара білогрива
з небес униз спадає в тихий вечір,
немов прийшла у гості до ріки,
і до квіток барвистих і ярих.

Аж там село доглянеш за рікою.
В селі хатки розкинені широко,
бо підляшак жить любить самотою.
Не прагне він, щоби сусідське око
заглянуло йому у душу, в дім;
він цар і пан в хазяйстві у своїм.

Та може ти в селі тут, на Підляшші,
підляшаків не зрозумієш з мови,
і не збагнеш, що це теж браття наші,
брати твої по вірі і по крові,
що край оцей, оселі і земля
то спадщина Данила-короля.
Бо край оцей окрадений чужими,
бо тут земля зрабована, а скарби
цілі віки, століттями цілими
сусід лихий захланно всі загарбав,
ще й завдавав сто мук, сто лютих рап,
рабуючи і душі підляшан.

Тому душа, колись прегарна, княжа,
вже скривлена, похилена, безсила,
як верболіз над озером Підляшшя.
Праправнуки дружинників Данила
не вгадують, не знають, де їх рід
над Вислою, край Волги, на Дніпрі?

Бо хоч і тут, край роздоріжжя в полі,
серед беріз плакучих і білявих
побачиш ти курган борців за волю
мов пам'ятник козацьких боїв, слави,
то мова тут підляшаків чужа,
а погляд їх нераз, як блиск ножа.

Та все ж ти тут не впадеш у зневіру,
бо десь, нараз, як селами мандруєш,
в селі, в лісах, ти рідну пісню щиру,
серед озёр, чи серед піль почуєш.
Зрадієш ти, як заспівають тут:
„Гей, на горі там жінці жнуть!” —
Оглянешся й побачиш край оселі
і косарів і женців, що із поля
додому йдуть, усміхнені, веселі,
що вже чужа скінчилася неволя.

Виспівують про волю, козаків,
як над Дніпром колись серед степів.
А ввечорі ті жінці ще й розкажуть,
яке важке було ярмо чужинне,
з проклинами згадають владу вражу,
і як терпів тут підляшак невинно,
ще й вчуєш ти слова, як сталь міцні
— „Підляшаки вже будуть знов вільні!” —

Ти вернешся з Підляшшя в місто, в гóрод,
і з вірою, що хоч у тій країні
калічив нам, крав душі лютий ворог —
то знов ми тут збудуємо твердині,
останній вал, що спинить ворогів,
і повені із Висли берегів.
І ти тоді полюбиш те Підляшшя,
і скажеш знов, як предки говорили:
— „Країна ця була і буде наша!
Не заберуть її від нас всі вражі сили!
Бо серед цих лісів, ланів, озер,
народу дух живе ще і не вмер!”

Олесь Бабій

Пояснення: ¹ тирса — рід трави що росте на багнищах і степах. ² черногуз — бузько. ³ табун — отара, стадо. ⁴ над Вислою, край Волги, на Дніпрі — в Польщі, в Московщині, в Україні.

Запитання: Як виглядає Підляшшя і як живуть там люди?

63. Полісся.

Очерет був мені за колиску;
в болотах я родився і зріс.
Я люблю свою хату поліську...
я люблю свій зажурений ліс...

А поліське похмурне болото?
Пів Полісся вода залила...
Тільки де-не-де хутір самотній,
тільки де-не-де клаптик села...

Хоч у злиднях живемо, у бруді,
та призвілля яке по весні,
коли виставиш вітрові груди
і летиш і летиш на човні.

Поліський краєвид: ліс.

А вода і хлюпоче і плаче,
захлинається в лютій зlobі
Ну, скажіть, в кого серце гаряче,
як весну навесні не любить?

І укриють безкраї простори
білокүрі¹ чайки і човни...
Тільки слухай, як води говорять
в буйнім заспіві свята весні².

Тільки слухай, як хвилі хлюпочуть,
як нестримана повідь гуде:
Зайвий рух — і за обрій заскочиш;
зайвий рух і навек пропадеш.

— — — — —
А коли зарегоче негода, —
о, тоді не кепкуй із води...
Як для неї, чортяки, не вгодиш —
ох, зазнаєш же, брате, біди!
Попокрутить тебе, поповертить,
зажене, де Макар не бував³:
не одного закрутить до смерти,
не одна пропаде голова.
Проковтнуть сивоусі тумани
в свою пащу тебе і човна.
І ніколи... ніколи... не встанеш
у болоті із глєїкого⁴ дна.

— — — — —
А на ранок, як сонце прогляне,
як затихнуть горласті вітри, —
тільки хвилі гудуть неуханно,
та на березі ходить, блукає
пів села, заглядаючи в синь.
— „Ну, а, може, таки приблукає
на човні чоловік або син”.

— — — — —
А пізніше: плачі, голосіння...
А пізніше: жалоба в селі...

— — — — —
Так гартує природа до бою
нас із самих малесеньких літ.
Ми зрослись, побратались з водою,
і живем ми, як вміємо жити.

І не дивно, що я люблю змалку
буйну воду і буйні пісні...
Наше серце — це серце рибалки.
А життя наше — книга борні.

Дмитро Фальківський

Пояснення: ¹ білокурі — яснопері. ² тобто на провесні.
³ приказка: де Макар телят пасе, де Макар не бував — дуже далеко.
⁴ глейкий — липкий.

Запитання: Як виглядає Полісся?
Як живуть на Поліссі люди? Чим вони займаються?

64. Волинь.

Волинь незабутня, країно славетна,
у пишній красі ти красуєш;
Здавен твою бачу українську вдачу,
здавен мою душу чаруєш.

Я рідную мову, цю люблю розмову,
в краях твоїх всюди вчуваю:
Те слово живе, віки невмирує,
я скрізь в тобі серцем вітаю.

Олена Пчілка

65. Вперше у Львові.

Поїзд із розгоном в'їхав на двірець, і в вагоні
стало відразу чомусь темно.

— Чи це вже Львів?

— Так, синку, нам треба висідати. Гляди, щоб
тобі хто не вийняв з рук торби! — говорила мати
Івася, молоденького учня. З тим вона покликала
носія, що забрав їхні клунки, і всі подалися до ви-
ходу. Івась цікаво розглядався, підбігаючи за ма-
мою, та притискаючи до себе нову, шкіряну торбу.
Він зразу ж помітив, що двірець у Львові зовсім

інакший ніж той, що був у їхньому містечку. Над головою висіла скляна стеля, раз-у-раз розлягалися свистки поїздів, хвилювала юрба людей. Їх скрізь, де не глянь, усюди повно. Ще дивніша була площа перед двірцем. Сіримі рядами стояли на ній автомобілі й кінні дорожки, а далі за ними, неначе кольорові вагони поїзду, трамваї. Дзвенкіт трамваїв, що півколесом заїздили на площу, проносився понад увесь гуд двірця. Із шумом сунули авта, лускали об каміння кінські копита, приглушували розмову. У повітрі нісся запах бензини.

Івась найрадініше всів би до трамваю, але мама сказала, що їхні валізки завеликі для цього, вони сіли до авта і поїхали до міста. Авто мчить, впадаючи з однієї вулиці в другу, перед очима Івася лише мигають барвні вистави, скла, крамниці, домів, палати і церкви. Вони спинилися перед високою, чотириповерховою кам'яницею. Шофер запитав:

— Чи винести речі нагору?

— Ні, лише до вінди, — відказала мама.

Івась потягнув маму за руку:

— Що це таке вінда, мамо, скажи!

— Зараз бачитимеш, ходи!

Івасеві найбільше подобалося їхати віндою. У зачиненій скриньці з лавочкою і дзеркалами підіймаєшся скоро догори, залишаючи вдолі один поверх за одним. Виходиш і відразу стоїш перед дверима з написом „Левицькі”. Це свояки Івасевого батька, що в них житиме Івась у шкільному році.

Сполудня запитав дядько Левицький Івася:

— Що ти маєш робити сьогодні, Івасю?

— Не знаю... Я хотів би побачити місто, — відповів несміливо хлопець.

— Гаразд! Ходімо, покажу тобі місто.

Вони не йшли головною вулицею. Вуйко скру-

тив догори і вони подалися на бічні вулиці, маючи праворуч горби личаківського передмістя, ліворуч ряди кам'яниць. Перед ними підіймалася гора Високого Замку.

— Чи не піти б нам на вершок Високого Замку?

— О, так! — аж кликнув Івась.

Крученими стежинками, що оббігали гору кругом, вийшли вони на вершок.

— Поглянь удолину! — сказав вуйко.

Івась усміхнувся радісно. Здавалося, неначе йому в ногах лежав увесь Львів. Площа з будинками, поперетинана білими стрічками вулиць, закосичена темною зеленню, розворушена рухом людської хвилі, вужами трамваїв і авт. Одні й другі здавалися звідтіля іграшками, маленькими, рухомими кубиками, що ними грався Івась дитиною.

— Бачиш, сину, цю високу вежу, що вистромлюється над усі сусідні.

— Так, наче церква.

— Власне, власне! Це ж бо й є Успенська церква...

— Там є дуже гарні образи наших малярів, тато мені говорив!

— Ну так, та найцікавіша в цій старовинній церкві саме ця вежа. Своею гарною будовою вона належить до найкращих у нас. Та вулиця, що йде від неї, називається Руська, певне чув цю назву. Отож дивися далі: Руська вулиця перетинає Підвалля, а на ліво від неї вулиця Валова. Колись туди йшов оборонний вал міста, його вже немає, але залишилися...

— Назва! — перебив Івась.

— Ну, не лиш назва, але й сліди. А саме з одного боку Підвалля бачиш стару башту, з другого вдолині, біля теперішнього будинку українського банку „Дністер”, є стара збройня.

— То вал ішов серединою міста?

— Де там! Це ж був саме край міста, не середина. Вал замикав усі вулиці. Місто розбудувалося пізніше, коли розібрали вал. Близько Вальної бачиш монастир Бернардинів, а недалеко від башти, що я тобі показував, монастир Кармелітів. Ото ж оба ці монастирі були побудовані вже поза валами, стояли поза містом.

— А як нападав ворог?

— То вони були самі для себе твердинями. Вони мали свої власні оборонні мури. Тепер візьми лінію від вулиці Руської, аж до цієї бані з хрестами, в гущі зелені.

— Вже бачу її!

— Це собор св. Юра, дорогий кожному українському серцю, так само як київська Печерська Лавра, або Софійський Собор.

Вуйко замовк, задивлений в розкішний вид Львова, що його красу підносила різнобарвність осіннього листя та золото заходячого сонця. Івась не смів перебивати вуйкової задуми, хоча в нього на устах були десятки запитів. Йому хотілося знати, з яких часів були ці історичні пам'ятки, хто будував ці величаві будівлі, де була княжа палата, куди підходив Хмельницький до Львова, де є Український Національний Музей, що про нього він так багато чув від свого батька-священника.

Із смерком повіяв холодний вітер.

— Вертатися будемо містом, — сказав вуйко. — Будемо йти тими вулицями, що про них я згадував тобі нагорі. Приглянься башті, а на ринку покажу тобі двох левів, що бережуть ратушевого будинку.

З ринку вийшли вони на широкі, новітні вулиці. Ними сунула юрба людей. Яскраво освітлені виставові шиби кидали перед себе барвні смуги. Багатий крам цих крамниць здивував Івася. В по-

вітрі з'являлися і зникали назви підприємств, виведені кольоровими світлами. Неначе приголомшений стояв малий хлопчина із села. Як йому малому навчитися ходити цією безмежною, заплутаною кількістю вулиць?... А згори здавалось усе таке мале і просте.

— Завтра, — відіззався вуйко, — покажу тобі ще багато цікавого, але тепер мусимо поспішати, бо мама дожидає тебе. Сідаймо до трамваю.

Ірина Винницька

Запитання: Як виглядає Львів?
Які знаєш інші українські міста?

66. Поділля.

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало,
здається, що зроду недоля,
що горе тебе не знавало!

Подільський краєвид: яр Дніпра.

Онде балочка весела,
в ній розкішні, красні села,
там хати садками вкриті,
срібним маривом повиті,
коло сіл стоять тополі,
розмовляють з вітром в полі.

Хвилюють лани золотії,
здається, без краю — аж знову
бори величезні, густії
проводять таємну розмову.

Он ярочки зелененькі,
стежечки по них маленькі,
перевиті, мов стрічечки.
збігаються до річечки.
Річка пливе, берег рвучи,
далі, далі попід кручі...

Красо України, Подолля!
розкинулось мило, недбало,
здається, що зроду недоля,
що горе тебе не знавало. *Леся Українка*

67. Погідна літня ніч на Підгір'ї.

Погідна літня ніч в підгірськiм краю.
О, скільки чарів, скільки в ній краси!
Там вдалі гори-велетні дрiмають,
тут цвіти, трави в перлах із роси,
лящать так дзвінко солов'ї у гаю,
чорніють грізно бори та ліси,
ріка шумить, бурлять холодні чисті води, —
таємна казка мов про дивний сон природи.
І люди сплять. Стирчить он плуг у полі,
в городі коні спутані хрумтять
траву росисту; пес вoкруг стодоли
вартує; другий гавкнув з-поза хат

і стих... О горю, чи о кращій долі
в хатах малії і старії снять?
Вітайте, ясні сні, на віках¹ цього люду
і золотіть хоч ви життя їх повне труду!

Підгірський краєвид з нафтовими теренами.

А понад всім тим сонним, тихим раєм
склепиться чистий, тьмавий звід небес.
Кривавий місяць вирина за гаєм,
на мить одну за срібну хмару щез.
і знов явився. Незміримим плаєм²
пливуть зірки, і скільки то чудес,
святих, великих мрій о щастю і любові,
о, земле, в ніч таку нашіптують тобі!

О, краю мій, Підгір'я ти прекрасне,
як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
так та любов в душі моїй живе.

Іван Фришко

Пояснення: ¹ віка — повіка. ² плай — гірська стежка.

68. Олексі Бахминський.

Здавна були відомі на цілій Гуцульщині і далеко поза її межами гарні вироби косівських ганчарів. Та напrawdę славні стали ганчарські вироби з Косова щойно тоді, коли підніс їх на вищий мистецький щабель ганчар Бахминський.

Він добув собі голосної слави й мав велике поважання у всіх, які вміють цінити здібність і запал до праці. Бахминський виробляв миски, горшки і збанки для народу такі, яких уживають здавна в Косівщині. Вироби його визначилися такою легкою і простою формою, рідкими й вигадливими прикрасами, а всі мали таку гарну й тривалу поливу, що звертали на себе увагу всіх прихильників сільської кераміки¹. Взірцями в його орнаментиці² були звичайно квіти й листя так удатно зроблені, що захоплювали всіх.

Свої орнаменти рисував Бахминський на горшках цвяхом, а забираючися до роботи, по перших нарисованих лініях сам ще не знав, що саме хоче нарисувати і який рисунок з того вийде. „Можливо заєць буде... ні, квітка буде!...” Почав рисувати зайця від вух, а зайчі „слухи” замінялися в листя квіту.

Найвищою славою Бахминського і виключною тайною його ганчарської печі була полива, така ясна, прозора, що майже нарівні стала з чужою емалією. Це була його тайна, і тайна ця пішла з ним у гріб. Оповідають, що найближчі свояки просили Бахминського, саме перед його смертю, щоб виявив тайну, але він відповідав на всі прохання: „Бог мені то дав”.

Найбільше в нас відомі ліхтарі Бахминського, що під назвою „косівських ліхтарів” прикрашують уже не одну панську світлицю.

На львівській виставі в 1877 р. вироби Бахминського здобули похвальну оцінку. Але найбільшою

його славою і, здається, найкращою хвилиною в житті бідного косівського ганчаря була етнографічна вистава³ в Коломиї. На цій виставі можна було переконатися, яких то гарячих прихильників мав незвичайний талант косівського ганчаря. Його кахлеві печі викликали признання високих достойників, а є багато домів, де печі Бахминського ogrивають гарні кімнати і сальони.

Смерть Бахминського в 1882 р. (в 62 році життя), засумувала приятелів домашнього промислу; але про нього можна сказати за римським поетом, що „не вмер увесь”; взірці його орнаментики далі розвиваються в наших ганчарських школах.

Як дійшов Бахминський до такого майстерства?

Талант дав йому Бог. А він не змарнував його, але невсипущою працею від молодих літ, пильною наукою в косівських ганчарів, любов'ю до праці розвинув свої здібності так, що зі звичайного маломістечкового майстра-ремісника став славним мистцем.

За Володимиром Шухевичем

Пояснення: ¹ кераміка — ганчарська штука; керамічні вироби — ганчарські вироби. ² орнаментика — спосіб прикрашування; орнамент — рисунок або прикраса, напр. на стінах будинків, на посуді тощо. ³ етнографічна вистава — вистава, яка показує ношу народу, вишивки тощо.

69. На зелених горах.

Хоч злидні гуцул взяв до хати,
хоч жити став в гнізді орла,
але над ним природа-мати
з любов'ю руки¹ простягла.

Там стали гори, як титани¹,
на варті волі і краси, —
там, наче сизі океани,
шумлять незаймані ліси.

Там струмінь голубом туркоче,
там дивна папороть росте,
русалка там в маєві ночі
вінок на голову плете.

Там під смерекою густою
Чугайстер² мавку³ стереже,
і враз здіймається стрілою,
біжить, регочеться і рже.

• Давно він зник уже в просторах,
великим білим птахом зник,
о, ще гримить, як грім по горах,
його веселий хижий крик.

Там Водяник⁴ людей морочить
і гріє руки крижані⁵,
коли рибалки серед ночі
запáлять вéсело вогні.

Там свистом Лісовик скликає
ведмедів, рисів і вовків,
а серн Лісовка напуває
з криниць смерéкових лісів.

Вночі, як місяць впливає,
Мавки танцюють свій танок,
і вітер тихо трембітає⁶,
і влад приплескує струмок.

Там люди, духи і каміння
віки живуть життям одним,
одно проймає всіх проміння
і в'яже з лісом віковим.

О. Олесь

Пояснення: ¹ титан — у старогрецьких віруваннях: велет.
² Чугайстер — у карпатських народних віруваннях: лісовик, лісовий дух. ³ мавка — лісова русалка. ⁴ Водяник — водяний дух. ⁵ крижаний — льодовий. ⁶ трембітати — грати на трембіту, гуцульський довгий інструмент з березової кори.

Запитання: Які вірування мають гуцули?
Які знаєте вірування про лісовиків і водяників?

70. Юра Шкрибляк.

На всіх українських землях добре відомі гарні гуцульські вироби з дерева. Ще більше вони захоплюють кожного, хто поїде в Гуцульщину. Там у кожній гуцульській хаті безліч мистецьких виробів, можна навіть сказати, що там крім мистецьких виробів інших нема.

Вже знадвору двері й вікна хати гарно повирізьблювані. В середині ціла обстановка прикрашена різноманітною різьбою: скрині, столи, стільці, полиці, мисники, жердки, а далі бочілки, коробки, навіть ложки. І не лише дерев'яні вироби гарно різьблені, бо так само захоплюють своїми прикрасами всі інші гуцульські вироби: гарно розмальовані кахлеві печі, глиняні горшки й миски, металеві вироби, як бардки¹, клямри, хрестики, кресива, ціла ноша багата на вишивки й інші прикраси, килими й інші тканини, гарні мальовила, писанки, музичні струменти й багато такого іншого.

Гуцульське мистецтво старовинне. В церквах і в деяких хатах збереглися іноді дуже старі образи, скрині, чи трираменні свічники.

Нічого дивного, що на Гуцульщині багато талановитих майстрів. Є там цілі родини, де майстерство переходить з батька на сина. Одною з таких родин є Шкрибляки з села Жаб'я.

З цього роду був теж найславніший мистець на всю Гуцульщину, Юра Шкрибляк.

Юра Шкрибляк народився 1823 року. Змалку пильно придивлявся до праці батька, теж відомого різьбяр. Запопадливою працею, пильною наукою скоро вивчився того, що знали тоді найкращі гуцульські майстри. Але на тому не зупинився. Як правдивий творець, став шукати і знайшов ще нові, невідомі досі способи, що дали йому змогу піднести гуцульське мистецтво на ще вищий щабель розвою.

Він не вдовольнявся дотеперішнім обробом дерева при допомозі пили і тесака, а використав ще токарський станок. Крім цього, видумав кілька окремих долотець до вирізування різноманітних узорів. Цей правдивий мистець видумав багато нових прикрас — як ряски, кривульки, головкати, ружжя, кучері, сливки, колоски, розклиння, хрещики, і все це укладав у прегарні взори. Виточений на токарні дерев'яний предмет, наприклад таріль, чи бочілку, прикрашував не одним, а двома а то й трьома способами відразу. Отже „вирізував” різні взори, себто різьбив, а крім того „жирував”, себто викладав цей предмет кусниками іншого дерева, або металевими бляшками чи дротиками, а іноді то ще й „впускав” скляні коралики. Все те разом давало прегарну, мистецьку цілість. Вирізування Шкрибляка були нові, свіжі, жирування барвні і багаті, впускання блищали, мов веселка.

Талант і довга праця веде до слави, тож нічого дивного, що і Юра Шкрибляк став славним. Скрізь цінили високо його вироби, їх відзначали щонайкращими відзначеннями — золотими медалями на краєвих і закордонних виставах, їх збирали до музеїв. Хоч Шкрибляк давно помер (1884 р.), але його високомайстерні вироби зберігаються в музеях Коломиї, Львова і Києва, а також у Відні, Кракові, Варшаві, Москві і в інших чужих містах поруч найкращих творів мистецтва. Неменшим відзначенням для мистця було й те, що галицькі українці доручили йому виготовити почесний дар для Франца Йосифа I., австрійського цісаря, що був рівночасно королем Галичини. Цей дар — хрест і коробку — прийняв цісар з великим захопленням, висловлюючи мистцеві найбільші похвали.

Остап Долекий

Пояснення: ¹ бардка — коротка сокирка.

71. Якби крила соколині...

Якби крила соколині
мав я, сиротина,
полетів би, де зелена,
люба Буковина,
де Прут, Чéремош, Бистриця,
де гори Карпати...
В Буковині мило жити,
мило й умирати.

Сидір Воробкевич

72. Чи далеко до Києва?

Питаються я́кось хлопця
подорожні люди:
— „Чи багато верстов, сину,
до Києва буде?”
— „Та так, люди: того року
було вісімнадцять,
а тепер, — говорить хлопець, —
лічимо сімнадцять...”
— „Що ж то, сину, за пригода
така прилучилась?”
— „Та пригода, не пригода:
верства¹ повалилась!”

Степан Руданський

Пояснення: ¹ верства — тут: придорожній стовп, на якому
зазначено віддаль у верствах.

73. Тиша в морі.

В час гарячий полудневий
виглядаю у віконце:
ясне небо, ясне море,
ясні хмарки, ясне сонце.
Певно, це країна світла
та злотистої блакиті!
Певно, тут не чули зроду,
що бува негода в світі!

Тиша в морі... Ледве-ледве
колихає море хвилі;
не колишуться від вітру
на човнах вітрила білі.

З тихим плескотом на беріг
лине хвилечка перлиста;
править хтось малим човénцем, —
в'ється стежечка злотиста.

Править хтось малим човénцем, —
стиха весла підіймає,
і здається, що з весéльця
щире золото спадає.

Леся Українка

Запитання: Як виглядає море в погідний день?

74. Морська вода.

— Ну, діти, з'їжджаємо на смужку, що лежить
через затоку Сиваш¹, — промовив учитель.

Поїзд і справді виїхав на вузьку піскову смужку і поволесеньки подавався наперед. По обидва боки була вода і мало не торкалася до коліс. Проти сонця та вода вилискувалась і вся була гладенька, як дзеркало.

— А яка біла вода! Чи в морі скрізь вона така? — спитав хтось із хлопців.

— Наче замерзла, така гладенька, — зауважив Іван.

— Придивіться лишень гарненько, може й справді замерзла, — сказав Юрій Павлович.

Справді, вода була вкрита шкоринкою, неначе пришерхла² кригою. Це нас дуже здивувало, і ми не знали, що воно за явище. Тількищо проїздили зеленим степом, а тут — крига! Сонце гріє в вікна, а вода замерзла!

— Та невжеж це тут вода замерзла? — мовив Іван, сам собі не ймучи віри, дивлячись на вчителя.

— Ба ні, не замерзла, — сказав, сміючись, Юрій Павлович. — Те, що вам здається льодом, зовсім не лід.

Побережжя Чорного Моря.

— А що ж?

— То сіль.

— Яка сіль?

— А звичайна, та, що ми вживаємо до їжі.

— Сіль?! Дивись!... Чого ж вона на воді не розчиняється?

— Отже я вам зараз розкажу про це. Тут хтось питав, чи скрізь у морі така вода біла, як тут. На це можу вам сказати, що ні. Та далі, побачивши море, ви й самі це скажете.

— Хіба це не море?

— Ні, це затока Сиваш, а праворуч від нас лежить вузька смуга землі. Вона відділяє два моря, Озівське і Чорне і зв'язує Крим з тим суходолом,

де ми живемо. Тому та смужка і зветься „шия”. Отож затока Сиваш дуже мілка і має в собі так багато соли, що вона вся не може розчинитися і тому береться шкоринкою зверху. Та й те треба вам сказати, що морська вода не схожа на ту, яка в річках. Тую ми п’ємо і задовольняємо нашу спрагу, а морську воду пити не можна через те, що вона солоніша й гірша, бо має в собі багато соли й інших примішок. Звичайно, соли там не видно, бо вона розчинена в воді, у великому морі. А коли та вода попадає в ці затоки, де дуже мілко, то під сонцем вода підіймається парою вгору і її все меншає, а тим самим вона робиться все солонішою та густішою; а далі доходить до того, що сіль зсідается в маленькі купочки й розстиляється зверху шкоринкою. Ви може чули, що колись давно чумаки їздили в Крим по сіль. Так оце тепер ми й проїжджаємо ті місця, де здобувають сіль, і де її брали чумаки.

— А чого ж вона не розчиняється, коли під нею ще є вода? — запитав знову Іван.

— А тому й не розчиняється, що її дуже багато. Візьміть, наприклад, миску, налейте туди води, а потім насипте багато соли. Спочатку сіль буде розчинятися, та коли її дуже багато, то дійде до того, що вона перестане розчинятися, а, збираючись у купки, посяде рівненькими брусочками на дно, а то застелить і воду зверху, коли її буде дуже багато. Так само й тут: частина соли осідає на дно, а частина шерхне над водяною гущою, неначе шкорипкою.

Переїхавши через Сиваш, ми знову побачили по обидва боки рівний степ. Це вже був Крим.

Юрій Сірий

Пояснення: ¹ Сиваш — затока Озівського моря. ² при-
шерхла кригою — покрита льодом.

75. Де срібнолентий Сян пливе.

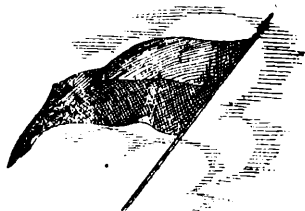
Де срібнолентий Сян пливе,
криштальноводний Прут реве,
де Славутиця наш Дніпро
і бистротечний дід Дністро:
отам мій рай, мій рідний край!
Отам мій край, мій рай!
Верхами, де Бескид стремить
уперто в небеса,
де полонини, де степи
простерлись без кінця:
отам мій рай, мій рідний край!
Отам мій край, мій рай!
Де рідне слово гомонить,
де пісня радісна дзвенить,
де гомін з краю в край пливе,
що наш народ росте, живе:
отам мій рай, мій рідний край!
Отам мій край, мій рай!

За Григорієм Цеглинським

76. Наша дума.

Наша дума, наша пісня
не вмере, не загине:
от де, люди, наша слава,
слава України!
Без золота, без каменю,
без хитрої мови,
а голосна та правдива,
як Господа слово...

Тарас Шевченко

(число)

Зміст!

(сторони.)

	У респісника - золота рука	
1. \	— Не зітхай! Б.Т.	-5-
2. \	Вугляр і пан. Л. А.	-5-
3. \	Метелюк. Л. Т.	-8-
4. \	Хлоп'ячі змагання. Б. Т.	-8-
5. \	Сміл. О. Д.	-11-
6. \	Майстер. В. С.	-11-
7. \	Дві борки. Л. Т.	-13-
8. \	Швець працює. М. Х.	-13-
9. \	Син кобаси. С. А.	-15-
10. \	У кузні. С. А.	-17-
11. \	Артем іде працювати ^{С. А.}	-20-
12. \	Аткар. Я. М.	-27-
13. \	Скрипник і борки ^ж	-28-
14. \	Як вуйко Гуржер ^{серед} залінував	-32-
15. \	Могомти ^{2 к. 2} М. Х.	-36-

(число)	Надходять зв'язта.	(сторона)
116\	Миско, легко і спровога	39-
117\	Ялинка.	40-
118\	Коларки.	48-
119\	Дівчинка з сірничастю	48-
120\	Морозенко.	52-
121\	з Новим Рокот.	63-
122\	Маленький гримник.	64-
123\	Загадування.	75-
124\	Врусь у Леволі.	77-
125\	Лісенко про золоті руки	79-
126\	Рибалка.	82-
127\	Прийма про підкову.	83-
128\	Прийма про нерозум	85-
129\	Свинокас — князенько	89-
130\	Неймовірне.	94-
131\	Добій з хозариком	99-
132\	Огонь і гай	104.
133\	Тай та сохири.	106.

(число)	Наше життя в давнину.	(стор)
134.	Оса перелітних	102.
135.	Евмач - зілля	111.
136.	Новий Басил.	115.
137.	Житєцькі посги.	119.
138.	Загайдарний у школі в Острозі	121.
139.	У таборі під Хотинком	131.
140.	Іван Коноваленко.	134.
141.	Стетовий гість	139.
142.	Весно іде.	
143.	Льодоліст.	159
144.	Веснівка.	159.
145.	До діброви.	160.
146.	Старий рибачка	160.
147.	На річці.	164.
147.	На ровні.	165.
148.	Сліромник.	166.
149.	Розумний гангар.	168.

150\	Завтра.	172.
151\	Троянда.	173.
	Зтворів Т. Шевченка.	
152\	Перші рисунки отицю.	174.
153\	У досі сміється.	180.
154\	Над Дніпровом сагою.	181.
155\	Заполіт.	182.
	Зтворів Г. Срошко.	
156\	У кузні.	183.
157\	Червона калина.	194.
158\	Не високо мудруй.	195.
159\	Лимилки.	195.
	З недавнього минулого	
160\	Вочі стрільці на М	196.
161\	З проклятих років,	199.
	Зарна і широка наша земля	
162\	Підлашма.	203.

63	Нарісса,	206
64	Вашинь,	208
65	Вперше у Львові,	208
66	Поділля.	212
67	Поділля літня ніч на Поділля	213
68	Орєкса Басаминський	215
69	На зеленіх горах,	216,
70	Ажби крила сокарини,	220
71	Фора Шкридлак,	218
72	Чи далеко до Києва	220
73	Аиша, в морі,	220
74	Морська вода,	221
75	Де срібнагачитий Сант ^{те} ни	224
76	Наша думка,	224
	Наша думка.....	
	Наша думка.	

Вибрані читати.

1. У таборі під Хотинот ~~131. стор~~ 131
2. Непецькі послы. ~~119. стор~~ 119
3. Дводій з козаринот. ~~99 стор~~ 99
4. Нейтовіркє. ~~49 стор~~ 48
5. Синопас князєнко. 89
6. Огань і гай. 106
7. Гора Шкрибляк. 218
8. Гай і сокурє. 106
9. Скрізь татє.
10. Міромник.
11. Гритка про тєдковє
12. Мина в торі.

131, 119, 99, 49, 89, 104, 218, 106

Мина в торі

Doopel

Ich liebe dich an mein F. B.

